

احکام و آداب دانش آموزی و دانشجویی

مسعود صفی یاری

ستاد احیاء امر به معروف و نهی از منکر

زیر نظر محمد حسین فلاح زاده

صفی یاری، مسعود، ۱۳۴۷-
احکام و آداب دانش آموزی و دانشجویی / مسعود صفی یاری؛ زیر نظر
محمد حسین فلاح زاده؛ به سفارش ستاد احیاء امر به معروف و نهی از
منکر، قم: انتشارات نورالسجاد، ۱۳۹۰.
۱۸۰ ص فهرست: فقه و زندگی؛ ۲۰.
۱۸۰۰۰ ریال شابک: ۹-۶۲-۵۲۲۰-۶۰۰-۹۷۸-۶۰۰
دانش و دانش اندوزی—جنبه های مذهبی—اسلام
دانش و دانش اندوزی اسلامی، دانش و دانش اندوزی—احادیث، دانش و
دانش اندوزی—فتواها
۱۳۹۰ ۲۷ الف ۷ ص / ۲۵۴/۴ bp
۲۹۷/۶۵۳ ۲۵۶۴۳۱۹

احکام و آداب دانش آموزی و دانشجویی

مسعود صفی یاری

ناشر: نورالسجاد

صفحه آرا: زهرا جلالوند

چاپ: مینایی

تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۹۰ / اول

شمارگان: ۳۰۰۰

قیمت: ۱۸۰۰ تومان

تلفن: ۰۲۵۱-۷۸۳۵۵۵۴، ۰۲۵۱-۹۱۲۷۵۱۰۵۲۹

Email: sajjad@ketabeqom.com

شابک: ۹-۶۲-۵۲۲۰-۶۰۰-۹۷۸

۴۴.....	تنبلی چرا؟.....
۴۶.....	راه‌های غلبه بر تنبلی.....
۴۷.....	اضطراب و راه‌های کنترل آن.....
۴۸.....	شیوه‌های کنترل اضطراب.....
۵۹.....	مراحل دانش آموزی.....
۶۰.....	مدرسه زندگی.....
۶۱.....	ره توشه.....

فصل سوم: دین و دانش

۶۵.....	کدام علم؟.....
۶۹.....	رشته‌های علمی.....
۷۱.....	آموزش قرآن.....
۸۲.....	دفاع نظامی.....
۸۴.....	آموزش نظامی.....
۸۵.....	موسیقی.....
۸۵.....	مرز موسیقی حلال و حرام.....
۹۱.....	رشته مجسمه سازی.....
۹۴.....	علوم غریبه.....
۹۴.....	مسایل جنسی.....
۹۵.....	تدریس خصوصی.....
۹۹.....	رشته پزشکی.....
۱۰۵.....	آموزش رقص.....
۱۰۶.....	ک. چند سؤال دیگر.....

فصل چهارم: زلال احکام

۱۱۱.....	آشتی با علم فقه.....
۱۱۵.....	نماز و روزه.....

فهرست مطالب

۸.....	مقدمه مؤلف.....
۱۰.....	سخن ناشر.....

فصل اول: سیاهی معلم

۱۵.....	جایگاه دانش در اسلام.....
۲۰.....	دانش آموزی نامحدود.....
۲۲.....	بزرگترین ثمره دانش.....
۲۵.....	برتری علم بر ثروت.....
۲۸.....	رسالت سنگین پدر و مادر.....

فصل دوم: بیایه‌های دانش آموزی و دانشجوئی

۳۳.....	هدف از تحصیل.....
۳۴.....	آداب درس خواندن.....
۳۶.....	عوامل یادگیری مؤثر.....
۳۷.....	آداب درس خواندن در مدرسه.....
۳۸.....	مطالعه و اهمیت آن.....
۴۰.....	هدف از مطالعه.....
۴۱.....	مفیدتر ساختن مطالعه.....
۴۱.....	تکریم و احترام به معلم.....

مقدمه مؤلف

اسلام دین نظم، برنامه‌ریزی، هدف‌گذاری و مدیریت اصولی لحظه‌های زندگی و بهره‌وری از فرصت‌ها و ظرفیت‌هاست. جامعیت و کمال اسلام به این است که در تمامی زوایا و شئون بشر اعم از مادی و معنوی، دنیایی و آخرتی، از قبل از تولد تا پس از مرگ برای او برنامه داشته و راه روشن و سبیل نجات را از گمراهی و ضلالت تمیز داده است. اگر اسلام توصیه به خیر می‌کند ضرورتاً مسیر رسیدن به آن را نیز معرفی می‌نماید و اگر انسان‌ها را از شر و بدی‌ها نهی می‌کند همان نشانه‌ها و شاهراه‌ها گریز از زشتی‌ها و پلیدی‌ها را به روشنی فرا راه انسان عاقل قرار می‌دهد. در این میان این انسان مختار و انتخابگر است که کدام مسیر را گزینش نماید. آیا به سمت نور و روشنایی و یا فلاکت و گمراهی.

از جمله مهم‌ترین عرصه‌های بشری که در سعادت و شقاوت او تأثیر مستقیم دارد عرصه دانش و دانش‌اندوزی است. علم و دانش بسان شمشیر دو لبه‌ای است که می‌تواند انسان را به اوج تعالی و مقام شامخ انسانیت برساند و یا او را به شقاوت و گمراهی برساند.

۱۲۱زکات فطره
۱۲۶احکام خمس
۱۳۱امر به معروف و نهی از منکر
۱۳۴عفاف و حجاب
۱۴۳ازدواج و ادامه تحصیل
۱۴۹اعتکاف
۱۵۰فضای آموزشی
۱۵۸نوشتن پایان نامه
۱۵۹نشریات و کتب ضاله
۱۶۰تقلب
۱۶۴اسماء جلاله
۱۶۵چند مسئله

به تعبیری دیگر اگر این سلاح به دست صالحان و شایستگان برسد خیر و صلاح دین و دنیا را برای فرد و جامعه به ارمغان خواهد آورد و اگر به دست ناهلان و نابخردان بیفتد همچون «تیغ بر کف زنگی مست» فرد و جامعه را به انحراف و نابودی خواهد کشید.

کتاب حاضر درصدد است ضمن تذکر جایگاه والای دانش و دانشجویی راه و رسم دانش‌آموزی و دانشجویی را از نگاه اسلام و مبانی اخلاقی و معارفی مورد بحث قرار دهد. آنچه در این کتاب خواهید خواند اشارتی است هرچند کوتاه و گذرا به بایسته‌ها و نبایسته‌های دانش و دانش‌آموزی از نگاه فقهی و معارفی که در بخش‌های زیر تقدیم حضور می‌گردد:

فصل اول: سیمای معلم

فصل دوم: بایسته‌های دانش‌آموزی و دانشجویی

فصل سوم: دین و دانش

فصل چهارم: زلال احکام

در پایان لازم می‌دانم از استاد فرهیخته و اندیشمند مکرم جناب حجت الاسلام محمد حسین فلاحزاده که زحمت نظارت محتوایی بر این کتاب را متقبل شدند تشکر کرده و از ستاد امر به معروف و نهی از منکر که با تدبیر بسیار شایسته «فقه و زندگی» مسائل فقهی را در متن زندگی مردم وارد کردند سپاسگذاری نمایم.

سخن ناشر

از دیدگاه اسلام، همان‌گونه که دین راهنمای اندیشه و اخلاق و عبادات است، راهنمای انتخاب‌ها و بایدها و نبایدها در همه شؤون زندگی است. به تعبیر امام خمینی علیه السلام فقه تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع از گهواره تا گور است.^۱ قلمرو احکام دین کلیه دستورهای عملی انسان را در برمی‌گیرد و بر این اساس است که امام خمینی علیه السلام می‌فرمایند:

هیچ موضوع حیاتی نیست که اسلام تکلیفی برای آن مقرر نداشته و حکمی درباره آن نداده باشد.^۲

رفتار و اعمال روزمره هر انسان صدها حکم واجب و مستحب و شرایط حقوقی و اخلاقی دارد که دانستن آن در

۱. صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۹۸.
۲. ولایت فقیه امام خمینی علیه السلام، ص ۹.

سلامت روابط اجتماعی و تکامل اخلاقی و معنوی انسان اثر می‌گذارد، همچنین صدها حرام و مکروه دارد که انجام آن فضای زندگی فردی و اجتماعی را تیره و تار می‌سازد.

از آنجا که بسیاری از مشکلات اجتماعی، ناشی از ندانستن احکام الهی و عمل نکردن به قوانین فقهی است، اگر دولت‌ها و ملت‌ها احکام و دستورهای حیات‌بخش الهی را بشناسند و به آن عمل کنند زندگی هر روز شیرین و شیرین‌تر می‌شود و زمینه برای رشد معنوی و سعادت جاودانی فراهم می‌گردد.

طرح پژوهشی - فرهنگی «فقه و زندگی» با این عقیده شکل گرفت که اسلام پاسخ‌گوی نیازهای بشر در همه عرصه‌های زندگی است. نویسنده محترم این اثر، همچون سایر نویسندگان مجموعه کتب فقه و زندگی، با بهره‌گیری از قرآن، سنت، فقه اهل بیت، اخلاق اسلامی سعی کرده که وظیفه و تکلیف دینی دانش‌آموزان و دانشجویان، را برای چگونه تحصیل کردن تبیین نماید، که جا دارد از قلم شیوا و تلاش محققانه ایشان تشکر و قدردانی شود.

همچنین از تمام مسئولان و دست‌اندرکاران، به‌ویژه حجج اسلام محمود مهدی‌پور و محمدحسین فلاح‌زاده که نظارت علمی این مجموعه را به عهده دارند، و «دبیر ستاد احیاء امر به معروف و نهی از منکر»، جناب حجة الاسلام و المسلمین حاج سید احمد زرگر و تشکل‌های مردمی ستاد، که با راهنمایی و حمایت‌های مالی ما را در چاپ و نشر این مجموعه یاری

می‌دهند، تشکر و قدردانی می‌شود. امید است که دیدگاه‌های علمی و تجربی خویش را برای تکمیل و اصلاح این مجموعه، به نشانی: قم، خ معلم، ۱۶ متری عباس‌آباد، جنب مدرسه شهیدین، انتشارات نورالسجاد ع ارسال کنید و ما را در ارائه بیشتر و بهتر خدمات فرهنگی یاری فرمایید.

والله ولی التوفیق

قم - انتشارات نورالسجاد ع

فصل اول

رمز خوشبختی

(کلیدی درباره علم و دانش و جایگاه آن در اسلام)

۱. جایگاه دانش در اسلام
۲. قسم به قلم
۳. بر ذنبال دانش
۴. عبودیت، بزرگترین ثمره دانش
۵. علم بهتر است یا ثروت؟

﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ،
اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ، الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا
لَمْ يَعْلَم﴾^۱

بخوان به نام پروردگارت (که جهان را) آفرید.
(همان کسی که) انسان را از خون بسته‌ای خلق
کرد. بخوان که پروردگارت (از همه) بزرگوارتر
است. همان کسی که به وسیله قلم تعلیم نمود و به
انسان آنچه نمی‌دانست آموخت.

اهتمام اسلام به امر دانش آنقدر بود که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
برای فرهنگ‌سازی و نهادینه ساختن آن در جامعه مقوله
آموزش علم و دانش را از جمله حقوق مسلم فرزندان بر پدر
معرفی کرد و فرمود:

﴿حَقَّ الْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ ثَلَاثَةٌ، يُحَسِّنُ اسْمَهُ وَيَعْلَمُهُ
الْكِتَابَةَ وَيُزَوِّجُهُ إِذَا بَلَغَ﴾^۲

حقی که فرزند برگردن پدر و مادر دارد سه چیز
است؛ انتخاب نام خوب، آموزش نوشتن (و خواندن)
و ازدواج وی به هنگام بلوغ.

۱. سوره علق، آیات ۱-۵.

۲. مکارم الاخلاق، ص ۱۱۴.

جایگاه دانش در اسلام

پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شرایطی به رسالت و نبوت برگزیده
شد که جهل و نادانی مانند ابر تیره‌ای آسمان حجاز را پوشانده
بود و در آنجا اسمی از درس، مدرسه، کتاب، کتابخانه و
کتابخوانی نبود و مردم در بی‌سوادی محض بودند.

در کتب تاریخی آمده است: در آن موقع هنر خواندن و
نوشتن از نظر عرب‌ها اهمیتی نداشت. به همین جهت در قبیله
قریش بیش از هفده نفر خواندن و نوشتن نمی‌دانستند.^۱

به‌رغم بی‌اعتنایی مردم به خواندن و نوشتن، خداوند آیین
اسلام را براساس اهمیت علم و احترام به عالم پایه‌گذاری
نمود و در اولین آیاتی که بر پیامبر خود نازل فرمود، از تعلیم و
قلم سخن گفت و خود را معلم انسانها معرفی کرد.

۱. تاریخ تمدن، ویل دورانت، ترجمه فارسی، ج ۱۱، ص ۱۴؛ فتوح البلدان، بلاذری، ص
۶۵۹.

رسول گرامی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسلام از همه ابزار برای تبیین و تثبیت جایگاه علم و دانش در جامعه عربستان و جهان آن روز استفاده کرد. از توصیه‌های گفتاری تا اقدامات عملی و از وضع مقررات و آیین‌نامه‌های مربوط تا بهره‌گیری از اسیران جنگی با سواد برای تعلیم مسلمانان به ازاء آزادی‌شان و امکانات و فرصت‌های دیگر برای نیل به این هدف مقدس بهره برد. سایر پیشوایان دینی نیز همین اهتمام و جدیت را درخصوص گسترش علم و دانش در جامعه داشتند.

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام توصیه فرمود که فرزندان خود را از سن شش سالگی به آموزشگاه بسپارید.^۱

امام زین‌العابدین عَلَيْهِ السَّلَام در مواجهه با جوانان آنان را به تحصیل دانش ترغیب کرد و می‌فرمود: امید است همواره در گشایش و رحمت باشید ای محصلین، که شما امانت داران علم دانش و آینده سازان جامعه‌اید.^۲

در حدیثی از امام علی عَلَيْهِ السَّلَام مردم جامعه به دو دسته تقسیم شده‌اند: دسته اول کسانی که مدارج علم و معرفت را پیموده‌اند و دسته دوم آنانی هستند که در پی یادگیری علم و دانش و بهره‌گیری از اساتید هستند.

۱. همان، ص ۱۱۵.

۲. بلاغة علی بن الحسین، ص ۹۲.

در این روایت سایر افراد جامعه از دایره انسانیت خارج خوانده شده‌اند از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام روایتی با همین مضمون نقل شده و از دسته سوم به خار و خاشاک جامعه تعبیر شده است.^۱

جایگاه علم و معرفت در اسلام به حدی بالا است که لحظاتی حضور در محفل علمی ارزشمندتر از شرکت در تشییع هزار شهید قلمداد شده است.^۲

این در حالی است که مکانت و ارزشی که شهید فی‌سبیل‌الله دارد بسیار ارزشمند و بالاست تا جایی که از پیامبر رحمت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده است:

«فَوْقَ كُلِّ ذِي بَرٍّ حَتَّى يَقْتَلَ الرَّجُلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بَرٌّ»^۳
 بالاتر از هر خوبی، خوبی دیگری است مگر شهادت در راه خدا که بالاترین و والاترین نیکی‌هاست.

«ن و القلم و ما یسطرون»^۴

ن، قسم به قلم و آنچه می‌نویسد خدای سبحان در این آیه به قلم و آنچه با آن می‌نویسند سوگند یاد کرده است، زیرا قلم

۱. اصول کافی، ج ۱، ص ۳۴.

۲. جامع‌الآخبار، ص ۱۱۹، حدیث ۱۹۵.

۳. وسایل‌الشیعه، ج ۲۱، ص ۵۰۱.

۴. سوره قلم، آیه ۱.

و نوشته از بزرگترین نعمت‌های الهی است که به وسیله آن خداوند بشر را هدایت کرده است. قلم، حافظ علوم و دانش‌ها، پاسدار افکار اندیشمندان، حلقه اتصال فکری علما و پل ارتباطی گذشته و آینده بشر است. قلم انسان‌هایی را که از نظر زمان و مکان جدا از یکدیگر زندگی می‌کنند به هم پیوند می‌دهد. گویا همه متفکران بشر را در تمام طول تاریخ و در تمام صفحه زمین در یک کتابخانه بزرگ جمع می‌بینی.

قلم رازدار بشر و خزانه دار علوم و جمع‌آوری کننده قرون و اعصار است و به همین دلیل قرآن به آن سوگند یاد می‌کند زیرا همیشه سوگند به امری عظیم و پرارزش یاد می‌شود. البته قلم وسیله‌ای است برای «ما یسطرون» و نوشته‌هایی که قرآن به هر دو سوگند یاد کرده. هم به ابزار و هم به محصول ابزار، جالب توجه اینکه در نخستین آیاتی که بر پیامبر ﷺ نازل شد نیز به مقام والای قلم اشاره شده است؛ ﴿عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾^۱

در عظمت نعمت قلم و کلام همین بس که خداوند بر انسان منت نهاده که وی را به سوی کلام و قلم هدایت کرده و طریق استفاده از این دو نعمت را به او یاد داده است. درباره

۱. سوره علق، آیه ۴-۵.

کلام فرمود:

﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ.

و درباره قلم فرمود:

عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾^۱.

انسان را خلق کرد و به او قدرت بیان را آموزش داد.

دانش‌آموزی نامحدود

از دیدگاه اسلام دانش‌اندوزی و ارتقاء سطح علمی هیچ‌گونه محدودیتی ندارد. از سویی آموختن و در پی علم رفتن به عنوان فریضه و امری واجب تلقی شده است و از سوی دیگر در این امر نگاه جنسیتی وجود ندارد و مرد و زن هر دو مکلف شده‌اند که از آب گوارای دانش و معرفت وجود خویش را شکوفا و پر ثمر سازند.

در روایتی از پیامبر اعظم ﷺ می‌خوانیم:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ^۲

دانش‌اندوزی بر هر مرد و زن واجب است.

از نظر زمان تحصیل علم هم قید و بند مشخصی وجود

۱. سوره علق.

۲. میزان‌الحکمه، ج ۶، ص ۴۶۳.

نداشته و هیچ بهانه‌ای از هیچ کس برای باقی ماندن در جهل و نادانی پذیرفته نمی‌شود چرا که پیامبر رحمت محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

أَطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى اللَّحْدِ
زگهواره تا گور دانش بجوید.

بنابراین، هر مسلمانی اعم از زن، مرد، پیر و جوان موظف است به تناسب شرایط و موقعیت خویش برای بهره‌گیری از علم، دانش و معرفت اقدام نماید.

اسلام آنقدر به تحصیل علم اهمیت می‌دهد که حتی محدودیت مکانی هم برای آن قائل نیست و مسلمانان را مکلف کرده که از هر کجای دنیا که زمینه‌ای برای افزایش دانش وجود داشته باشد بهره‌گرفته و جامعه‌ای دانش محور و قوی تشکیل دهند.

قال رسول الله صلی الله علیه و آله:

أَطْلِبُوا الْعِلْمَ وَكُلُوا بِالْأَصِينِ^۱

به دنبال دانش‌اندوزی باشید هر چند در سرزمین چین باشد (هر چند در دورترین نقاط جهان باشد).

در روایتی دیگر، مسلمین از سستی و تنبلی در تحصیل علم

و ترسیدن از مشکلات و سختی‌ها در مسیر آن بر حذر شده‌اند.

قال الباقر عليه السلام: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي طَلْبِ الْعِلْمِ لَطَلَبُوهُ
وَلَوْ بِسَفْكِ الْمَهْجِ وَ غَوْصِ اللَّجَجِ؛^۱

امام باقر عليه السلام: اگر مردم قدر و منزلت دانش‌اندوزی را می‌دانستند، هر آینه آن را دنبال می‌کردند ولو به قیمت ریخته شدن خونها و فرو رفتن در اعماق دریاها. (در مسیر طلب دانش باید سختی‌ها را تحمل کرد و از موانع نهراسید).

بزرگترین ثمره دانش

در مواردی مشاهده می‌شود که برخی افراد با ارتقاء سطح علمی و اخذ مدارک بالاتر سطح عبودیت و تقوا و التزام عملی آنان به آموزه‌های دینی کاهش یافته و هر روز فاصله آنها با اعتقادات دینی و سنت‌های الهی مذهبی بیشتر می‌شود. در حالی که علم بدون ایمان و معنویت ارزشی نداشته و تمام امتیازاتی که در آیین آسمانی اسلام برای علم و عالم شمرده شده است منوط به توأم بودن علم با ایمان است. در واقع می‌توان گفت دین و دانش به منزله دو بال هستند که انسان را

به رشد و تعالی معنوی و مقام واقعی انسانیت گسیل داشته و او را به جایگاه خلیفه الهی می‌رساند. به تعبیری دیگر، علم به منزله درخت و عبودیت به منزله میوه آن است. پرواضح است که ارزش و اهمیت درخت به میوه آن است و گرنه برای هیزم شدن و سوزاندن خوب است.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

الْخَشْيَةُ مِيرَاثُ الْعِلْمِ وَالْعِلْمُ شُعَاعُ الْمَعْرِفَةِ وَقَلْبُ الْإِيمَانِ وَمَنْ حَرَمَ الْخَشْيَةَ لَا يَكُونُ عَالِمًا وَإِنْ شَقَّ الشَّعِيرَ بِمُتَشَابِهَاتِ الْعِلْمِ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾^۱

هراس از پروردگار میراث دانش است و دانش، شعاع نور معرفت و جان ایمان، آن کس که خشیت و هراس از خدا در وجودش نیست بهره‌ای از علم و دانش ندارد اگر چه با دانسته‌های شبیه به علمش دانه جو را بشکافد چرا که خداوند متعال می‌فرماید: در بین بندگان تنها دانشمندانند که از او هراسناک‌اند.

در روایت دیگری از رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌خوانیم:

۱. میزان‌الحکمه، ج ۶، ص ۵۰۰.

مَنْ أَزْدَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزِدْهُ هُدًى لَمْ يَزِدْهُ مِنَ اللَّهِ إِلَّا بُعْدًا؛^۱
هر کس بر دانش‌اش افزوده شود اما هدایت و تقوایش بیشتر نگردد از خدا دورتر می‌شود.

در قرآن کریم هم بر تأثیر متقابل علم و ایمان تاکید شده است که از نگاه این کتاب آسمانی ارتباط تنگاتنگی بین این دو برقرار است و طبیعی است که ایمان عالمان حقیقی و وارسته بیشتر است؛ چه این که خداوند علم و دانش مؤمنان واقعی را به دلیل ایمانشان افزون می‌کند. ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيَعْلَمَ كُمْ اللَّهُ﴾^۲ پرهیزکار باشید تا خداوند شما را از دانش و معرفت برخوردار نماید. و در آیه‌ای دیگر می‌فرماید:

﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا﴾^۳

و راسخان در علم می‌گویند؛ (به حقیقت قرآن) ایمان آوردیم؛ همه از طرف پروردگار است.
از سوی دیگر، خداوند بزرگ عالمان مؤمن را مقام شایسته‌ای عنایت فرموده و در قرآن کریم می‌فرماید:

۱. میزان‌الحکمه ج ۶، ص ۵۱۹.

۲. سوره بقره، آیه ۲۸۳.

۳. سوره آل‌عمران، آیه ۷.

﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ
دَرَجَاتٍ﴾^۱

خداوند از بین مؤمنان، اندیشمندان مؤمن را درجات
بیشتری عنایت می‌فرماید.

برتری علم بر ثروت

علم بهتر است یا ثروت؟ موضوع انشایی است که همه ما در دوره‌های تحصیلی مختلف با آن آشنا شده‌ایم و هر یک به تناسب نگرش خویش پاسخی به این سؤال اساسی داده‌ایم. این موضوع مسئله‌ای نیست که مربوط به زمان ما باشد بلکه موضوعی است که دارای سابقه‌ای طولانی در اعصار مختلف بوده و حتی جایگاهی نیز در بین متون روایی اسلام دارد. اکنون پاسخ این سؤال مهم را از زبان امیر بیان، امیرمؤمنان علی‌بن ابیطالب علیه السلام می‌خوانیم؛ آن حضرت درخصوص تفاوت و فضیلت علم بر ثروت می‌فرماید:

علم بهتر از ثروت است زیرا: علم و دانش از تو
نگهبانی و پاسداری می‌کند، ولی در مورد ثروت
ناگزیری که تمام وجودت را صرف پاسداری و
محافظت از آن بکنی.

۱. سوره مجادله، آیه ۱۱.

دانش بر تمام شؤون زندگی و پدیده‌های هستی و حتی بر اراده فرمانروایان حاکم است، در حالی که مال و ثروت محکوم و مقهور اراده انسان است. بخشش و انفاق دانش به دیگران چیزی از آن نمی‌کاهد و اندوخته‌ی بخشنده و دانش‌گیرنده را پربارتر می‌سازد، اما هزینه کردن از مال موجب نقصان و کاهش آن می‌شود. یادگار انبیاء الهی است و ثروت، میراث فراعنه.

همه مردم در مسائل دینی و احکام شرعی نیازمند استفاده از دانش و دانشمندان هستند، اما هیچگاه همگی به انسان ثروتمند نیاز پیدا نمی‌کنند. علم و دانش صاحبش را به راه راست و طریق هدایت رهنمون می‌سازد، اما ثروت انسان را از صراط مستقیم و راه بندگی خداوند باز می‌دارد.^۱
دانشمندان همواره زنده‌اند هر چند از دنیا رفته باشند، ولی ثروتمندان در واقع مردگانند، هر چند در ظاهر زنده باشند.^۲

۱. میزان الحکمه، ج ۶، ص ۴۵۴.

۲. همان، ص ۴۵۸.

فراز پایانی این بخش را با حدیث نورانی دیگری از امیر مؤمنان علی بن ابیطالب علیه السلام مزین می‌کنیم.

أَيُّهَا النَّاسُ اعْلَمُوا أَنَّ كَمَالَ الدِّينِ طَلَبُ الْعِلْمِ وَالْعَمَلُ بِهِ أَلَا وَإِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ أَوْجَبُ عَلَيْكُمْ مِنْ طَلَبِ الْمَالِ إِنَّ الْمَالَ مَقْسُومٌ مَضْمُونٌ لَكُمْ قَدْ قَسَمَهُ عَادِلٌ بَيْنَكُمْ وَضَمَنَهُ وَ سَيَفِي لَكُمْ وَالْعِلْمُ مَخْزُونٌ عِنْدَ أَهْلِهِ وَقَدْ أَمَرْتُمْ بِطَلَبِهِ مِنْ أَهْلِهِ فَاطْلُبُوهُ؛^۱

ای مردم آگاه باشید، کمال دین در آموختن علم و دانش و عمل به آن است. آگاه باشید؛ برای شما به دنبال علم و دانش رفتن ضروری‌تر از کسب مال و ثروت است، چرا که ثروت را خداوند عادل برای شما ضمانت فرموده و به شما عنایت خواهد کرد. اما دانش نزد دانشمندان ذخیره شده و شما باید آن را از آنان فرا گیرید. (مال و ثروت دادنی است، اما علم و دانش گرفتنی است).

رسالت سنگین پدر و مادر

خانه و خانواده اولین مدرسه آموزشی و تربیتی است که جایگاه بسیار مؤثر و مهمی در سعادت یا شقاوت مادی و معنوی فرزندان دارد. از این روست که اسلام بر حاکمیت دانش دین بر خانه و نظام خانواده اصرار داشته و پدر را به عنوان رئیس خانه و مسئول خانواده و متولی این امر می‌داند. قرآن کریم به صراحت این مسئله را یادآور می‌شود که اولیاء، بخصوص پدران، تنها مسئول تامین نیازهای مادی فرزندان خود نیستند، بلکه زمینه‌سازی برای دین مدار شدن آنها و ایجاد فضای معنوی در خانه نیز بر عهده اوست چنانکه می‌فرماید:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا...﴾^۱

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتش جهنم نگه دارید!

تعبیر زیبایی «نگه‌داشتن خود» به مفهوم ترک معاصی و صبر سلیم در برابر شهوات سرکش و «نگه داشتن خانواده» به مفهوم تعلیم و تربیت آنها بر اساس اصول اسلام عزیز است. در روایتی از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم آمده است:

أَدَّبُوا أَوْلَادَهُمْ عَلَى حُبِّي وَحُبِّ أَهْلِ بَيْتِي وَ الْقُرْآنِ؛^۱
 تربیت فرزندان خویش را جز با این سه چیز بنا نهید:
 ۱. محبت به من، یعنی پیامبر ﷺ. ۲. عشق به اهل
 بیت من یعنی عترت. ۳. محبت و دانش به قرآن کریم.
 خداوند می‌فرماید:

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾^۲
 خانواده‌ات را به اقامه نماز فرمان ده و بر آن پایداری
 کن.

و در آیه‌ای دیگر آمده است که از خداوند بخواهیم که بر
 علم و دانش ما بیفزاید؛

﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾^۳
 و بگو بار پروردگارا بر دانشم بیفزا.

۱. احقاق الحق، ج ۱۸، ص ۴۹۸

۲. سوره طه، آیه ۱۳۲

۳. سوره طه، آیه ۱۱۴.

فصل دوم

بایسته‌های دانش‌آموزی و دانشجویی

۱. هدف از تحصیل؟
۲. آداب درس‌خواندن
۳. مطالعه و اهمیت آن
۴. تکریم و احترام معلم
۵. حقوق استاد
۶. تمبلی چرا؟
۷. اضطراب و راههای کنترل آن
۸. یک داستان و چند نکته
۹. یادمان باشد...

﴿ وَ قُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴾^۱
و بگو بار پروردگارا بر دانشم بیفزای.

۱. سوره طه آیه ۱۱۴.

آداب درس خواندن

درس خواندن آداب و شرایطی دارد که رعایت آن می‌تواند به مثمر ثمر بودن و نتیجه بخش بودن آن کمک شایان کند. این شرایط و آداب عبارتند از:

الف: شرایط معنوی

با وضو بودن: آغاز کردن با نام خدا و یاری خواستن از او خواندن دعای مطالعه و به پایان بردن مطالعه با شکر و سپاس او.

ب: شرایط محیطی

۱. نور

اگر در فضای باز مطالعه می‌کنید بهتر است در سایه قرار داشته باشید، زیرا تابش مستقیم نور آفتاب به چشم‌های شما صدمه می‌زند. لازم به ذکر است که:

۱. نور باید از سمت چپ بتابد

۲. نور باید غیر مستقیم باشد

۳. نور باید نه شدید باشد نه ضعیف

۴. نور باید یکنواخت باشد.

هدف از تحصیل

افراد، هدف‌های مختلفی برای تحصیل دارند:

۱. گرفتن مدرک تحصیلی و تفاخر.
۲. اخذ مدرک تحصیلی برای ارائه خدمات مرتبط با آن.
۳. اشتغال مناسب و به دست آوردن موقعیت اجتماعی.
۴. کسب ثروت و نیل به آرزوهای مادی.
۵. خدمت به مردم و انجام وظیفه الهی.
۶. کسب اطلاعات علمی بیشتر.

باید سعی همه این باشد که با استعانت از خداوند بزرگ و تلاش و کوشش به هدف غایی تعلیم و تعلم که جلب رضایت الهی و خدمت صادقانه به جامعه اسلامی و گره‌گشایی از امور مسلمین است نائل شوند.

توجه داشته باشید، اگر محل مطالعه تاریک یا خیلی روشن باشد، یا دارای نورهای لرزان و یا دارای روشنایی‌های تند و خیره کننده باشد به عضلات چشم فشار آورده و چشم خسته می‌گردد.

۲. آرامش محیط

ایجاد شرایط لازم برای تمرکز حواس هنگام مطالعه. بنابراین، بازی، سرو صدا، تماشای تلویزیون، احساس درد، خستگی، خواب‌آلودگی، سرما و گرمای غیر متعارف محیط مانع تمرکز حواس می‌شود.

۳. نظم محیط

چیدمان منظم وسایل تحصیلی و رعایت نظم اطاق مطالعه. با این حساب بی‌نظمی اطاق مطالعه موجب آشفتگی ذهنی و اتلاف وقت در یافتن اشیاء مورد نیاز می‌شود.

ج: شرایط بدنی

برای مطالعه طولانی، بهتر است هر ۴۵ دقیقه، ۱۰ دقیقه استراحت کرده یا به فعالیت سبک دیگری مشغول شوید. قدم زدن، دراز کشیدن و انجام حرکات نرمشی می‌تواند در بهره‌وری ذهنی شما مؤثر باشد. اگر عادت دارید دراز کشیده مطالعه کنید: بدن خود را به

وضع نیمه نشسته در آورید. کتاب را در برابر چشم‌های خود بالا نگه دارید. به گونه‌ای بنشینید که نور از بالای سر شما بتابد. هیچگاه به هنگام حرکت و مسافرت مطالعه نکنید. چون فاصله تناسب و تابش نور ثابت نیست و فشار زیادی به عضلات چشم وارد می‌شود.

فاصله متناسب و زاویه و ارتفاع آن از چشم دارای اهمیت است. فاصله مناسب بین چشم و کتاب ۳۰ تا ۴۵ سانتی متر است. همچنین زاویه کتاب نسبت به سطح مورد مطالعه باید ۴۵ تا ۷۰ درجه باشد. چشم باید در ارتفاعی قرار بگیرد که تمام قسمت‌های صفحه کتاب تقریباً به یک فاصله از آن قرار بگیرد. برای سلامتی ستون فقرات و مهره‌های گردن، روی کتاب خم نشوید بلکه با انتخاب میز شیب دار و یا روبه روی صورت گرفتن کتاب، گردن و ستون فقرات را صاف نگه دارید.

عوامل یادگیری مؤثر

۱. پیش مطالعه درس جدید برای آمادگی ذهنی بیشتر در یادگیری آن.
۲. برنامه‌ریزی برای انجام تکالیف، مطالعه و تکرار درسها با هدف ماندگاری در ذهن.
۳. عمق نگری و مطالعه مفهومی و دقت در درسها و حداکثر سعی برای به حافظه سپردن آن.

۴. علامت‌گذاری نکات مهم درس و یادداشت و خلاصه‌برداری از مطالب مهم.
۵. رعایت سه اصل دقت، زیبایی و درستی در نوشتن دروس.
۶. برخورداری از روحیه پرسشگری نسبت به ابهامات و مشکلات درسی.

آداب درس خواندن در مدرسه

۱. با وضو در کلاس حاضر شدن.
۲. همواره به یاد خدا بودن و استعانت و توکل به او.
۳. ایجاد آرامش درونی قبل از ورود به کلاس و رفع عوامل اضطراب‌زا و مَخل آرامش؛ مانند گرسنگی، قضاء حاجت (رفتن به دستشویی) و خاطرات تلخ و شیرین غیر مرتبط با درس و مدرسه.
۴. احترام به استاد، سلام کردن به او و تکریم جایگاه وی.
۵. تمرکز کامل در کلاس و خودداری از عوامل مزاحم مانند خوردن، آشامیدن، بازی کردن با وسایل، صحبت با دیگران، نقاشی کردن، توجه به اطراف و محیط و ... ادب در نشستن یا برگشتن به پشت سر.
۶. دقت، جدیت و تعمق در گوش دادن به سخنان معلم و استاد.

۷. قطع نکردن سخن استاد و هم شاگردی‌ها.
۸. خجالت نکشیدن از طرح سؤال‌های لازم و طرح آن با رعایت ادب مربوطه، مانند رعایت نظم کلاس، اجازه گرفتن از استاد و ...
۹. یادداشت برداشتن از مطالب مهم درس.
۱۰. شرکت فعالانه در فعالیت‌های گروهی درسی.
۱۱. صرفه‌جویی در استفاده از امکانات در اختیار گذاشته شده و پرهیز از اسراف.
۱۲. کوشا بودن در نگهداری و محافظت از اموال مدرسه.
۱۳. رعایت نظم و تمیزی در مورد اموال شخصی.^۱

مطالعه و اهمیت آن

لذات زندگی همه چیز است نزد من
در خاطر از تغیر آن هیچ ترسی نیست
روز تنعم و شب عیش و طرب مرا
غیر از شب مطالعه و روز درس نیست^۲

۱. برگرفته از آداب مسلمان زیستن، سید عبدالله شکور، ص ۱۰۹.
۲. خواجه نصیرالدین طوسی.

بی‌گمان «مطالعه» زلال‌ترین سرچشمه و غنی‌ترین منبع تغذیه افکار و اندیشه‌های انسان است و در گام نخست نوع نگاه آدمی را به پدیده‌های اطراف دگرگون می‌سازد. عیارها و معیارهای زندگی را تغییر می‌دهد و آدمی را به اوج ارزش‌ها، پرواز می‌دهد تا همه حوادث زندگی را از بلندای بینش روشن و وسیع و عمیق بنگریم و هرگز دچار «رکود و سکون» و «سستی و کاستی» نشویم.

آنان که شیرینی و شغف انس با کتاب و مطالعه را در کام جان دارند برگ‌های کتاب را به منزله بال‌هایی می‌دانند که روح انسان را به عالم نورو روشنایی پرواز می‌دهد. هر یک از ما را از «تنهایی» و «فراموشی» نجات می‌بخشد و باعث دور ماندن از گرداب «جهالت و فساد» و یا «اعتیاد و انحراف» می‌شود.^۱

برهمن اساس است که در روایتی از پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده است: (الكتب بساتين العلماء)؛ کتاب‌ها باغ و بوستان دانشمندان‌اند.

۱. برگرفته از کتاب موضوعات و شیوه‌های گفتگو با نسل جوان، احمد لقمانی، ص ۲۵۱.

هدف از مطالعه

می‌کوش به هر ورق که خوانی

تا معنی آن تمام دانی

هدف از مطالعه به خاطر سپاری است، نه صرفاً گذراندن وقت و مشغول بودن، از این رو نحوه برخورد با کتاب‌ها هم به تناسب عمق و محتوا و موضوعش فرق می‌کند.

برخی از نویسندگان، کتابها را به سه نوع تقسیم می‌کنند:

۱. کتابهایی که آن را باید نگاهی اجمالی و گذرا کرد

و در همین حد فهمید که چیست و درباره چیست؟

۲. کتابهایی که، نکات مفید دارد و باید خوانده شود.

ولی چندان نیازی به تعقل و تأمل ندارد و به صرف

خواندن سریع هم مقصود حاصل می‌شود.

۳. کتابهایی که بار علمی و محتوایی زیادی داشته

و درک آن نیازمند دقت و تأمل بسیاری است.

لذا باید ابتدا کتابها را شناخت و میزان محتوایی آن را به

دست آورد و به تناسب آن هدف را تنظیم کرد.

مفیدتر ساختن مطالعه

برای اینکه از مطالعه نتیجه مطلوب گرفته شود نکاتی را باید مراعات کرد:

۱. تمرکز حواس ۲. خلاصه نویسی ۳. یادداشت برداری ۴. طرح سؤال و فکر روی مطالب ۵. نکات جنبی مربوط به زمان، مکان و شرایط و اصول مطالعه.^۱

تکریم و احترام به معلم

یکی از وظایف مهم هر شاگرد این است که همواره و همه جا نسبت به تکریم شخصیت و احترام به معلم خویش کوشا بوده و حرمت او را در همه زمینه‌ها حفظ نماید.

بی‌ادبی نسبت به معلم و گستاخی در برابر او، تمسخر و تحقیر شخصیت استاد و بی‌اعتنایی و بی‌توجهی به جایگاه معنوی او از جمله مواردی است که متأسفانه در برخی از دانش‌آموزان دیده می‌شود و آنان با این رفتارهای زننده خویش حق مسلم استاد را زیر پا می‌گذارند.

اگر از نظر اسلام احترام به والدین جزو واجبات شمرده شده

۱. برگرفته از روش‌ها، جواد محدثی، ص ۱۳ تا ۱۸.

است و در قرآن کریم پس از امر به عبودیت الهی بلافاصله مسأله تکریم والدین مطرح شده است، بی‌شک احترام به معلم و نکوداشت شخصیت وی نیز جایگاهی مشابه در آموزه‌های اخلاقی اسلام دارد. چرا که معلم پدر معنوی انسان محسوب شده و شاگرد به منزله فرزند وی به شمار می‌آید و پر واضح است فرزند روحانی و معنوی از فرزند جسمانی ارزشمندتر و مهم‌تر است.

امام علی بن ابیطالب علیه السلام در حدیثی همه ما را به حفظ حرمت و کرامت معلم و پاسداشت جایگاه و مقام استاد فرا می‌خواند و می‌فرماید:

احترام استاد را چه در حضور و چه در غیابش نگه دار. زمانی که به جلسه استاد وارد می‌شوی به همه حاضران به طور عمومی و معلمت به طور خاص و وزین سلام نما و احترام کن!^۱

در توصیه‌های دیگر از امیرالمومنین علیه السلام شاگردان موظف شده‌اند مراعات وقت و جایگاه استاد را جدی بگیرند و با پرسش‌های بی‌مورد و سخنان غیر ضروری او را اذیت نکنند. امام علی علیه السلام می‌فرماید:

۱. بحارالانوار، ج ۲، ص ۴۴.

حق معلم آن است که دانش‌آموز نباید او را سؤال پیچ کند و تا هنگامی که معلم از او سؤال نکرده است پاسخ نگوید.^۱

اسلام آن قدر به جایگاه معلم اهمیت می‌دهد که امام سجاد علیه السلام می‌فرماید:

اگر کسی در محضر معلمش سؤال را مطرح کرد تو در پاسخ دادن به آن سؤال از او پیشی نگیر و بگذار وی به آن پرسش پاسخ دهد.^۲

در روایتی از امام سجاد علیه السلام حقوق استاد و آموزگار به زیبایی تمام ترسیم شده است.

أَمَّا حَقُّ سَائِسِكَ بِالْعِلْمِ فَالْتَعْظِيمُ لَهُ وَ التَّوْقِيرُ لِمَجْلِسِهِ وَ حُسْنُ الْإِسْتِمَاعِ إِلَيْهِ وَ الْإِقْبَالُ عَلَيْهِ وَ الْمَعُونَةُ لَهُ عَلَى نَفْسِكَ فِيمَا لَا غِنَى بِكَ مِنَ الْعِلْمِ بَأَنْ تُفَرِّغَ لَهُ عَقْلَكَ وَ تُحَضِّرَهُ فَهَمَكَ وَ تُدَكِّيَ لَهُ قَلْبَكَ وَ تُجَلِّيَ لَهُ بَصَرَكَ بَتْرُكِ اللَّذَاتِ وَ نَقْضِ الشَّهَوَاتِ وَ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّكَ فِيمَا أُلْقَى رَسُولُهُ إِلَى مَنْ لَقِيكَ مِنْ أَهْلِ الْجَهْلِ فَلَزِمَكَ

۱. همان، ص ۶۴

۲. من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۶۲۰

حُسْنُ التَّادِيَةِ عَنْهُ إِلَيْهِمْ وَ لَا تَخْنُهُ فِي تَادِيَةِ رِسَالَتِهِ وَ الْقِيَامِ بِهَا عَنْهُ إِذَا تَقَلَّدْتَهَا وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ؛^۱
اما حق آموزگار تو این است که:

۱. او را بزرگ شمرده و احترامش نمایی.
۲. در محضر او ادب نمایی و گرامی‌اش داری.
۳. آموزه‌های او را به دقت گوش کرده و فرا بگیری.
۴. به او روی آورده و وی را در انتقال مطالب و معلومات به تو کمک نمایی.
۵. عقل و اندیشه خود را از چیزهای دیگر خالی ساخته، با زیرکی تمام، دل پاک و چشم روشن از دانش استاد بهره بگیری.
۶. بدان که تو نسبت به آن چه آموخته‌ای فرستاده‌ای هستی به نزد آنان که از دانش بی‌بهره‌اند. پس آموخته‌هایت را به خوبی به دیگران انتقال ده و هرگز در ایفای این رسالت خیانت نکن.

تنبلی چرا؟

برخی از انسان‌ها در دنیایی که لحظه به لحظه در حال تغییر و تحول و پیشرفت است شاگرد اول‌های کلاس تنبلی هستند

۱. رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، نراقی، ص ۲۲۰.

و عمر خود را با اهمال، دفع الوقت و مسامحه کاری طی می‌کنند. طفره رفتن یا به تعویق انداختن برخی کارها، تعطیلی و انجام ندادن کارهای دیگر و نیمه تمام گذاشتن امور از شاخص‌های افراد تنبل است.

بی‌حوصلگی، خستگی، خواب‌آلودگی، بی‌انگیزگی، بی‌هدف بودن و در نهایت یک زندگی بی‌ثمر آن چیزی است که به روشنی در چهره و زندگی افراد تنبل دیده می‌شود.

این عارضه بخصوص در دنیای صنعتی امروز که بسیاری از کارها به شکل ماشینی و آماده درآمده است بیشتر خود را نمایان می‌کند.

«تنبل‌ها» در مقابل کارهای سخت، دشوار، دیر بازده و انرژی بر کاملاً عاجزند و با فرافکنی و امروز و فردا کردن عملاً راه آینده روشن و برنامه ریزی منسجم و منطقی را مسدود می‌نمایند. کارشناسان علوم رفتاری معتقدند افراد تنبل، کارهایی را که زود جواب می‌دهد را ترجیح می‌دهند تا جایی که برای آنان درس خواندن برای امتحانی که ماهها بعد قرار است انجام شود به اندازه بازی شطرنج هم دلچسب و مطلوب نیست. لذا نمی‌توانند در مورد آینده بازخورد آنی داشته باشند، زیرا ممکن است اطمینان‌شان را نسبت به توانایی انجام کار از دست بدهند و احساس کنند تلاش و زحمت برای رسیدن به اهداف بلند مدت کاری سخت و طاقت فرساست، پس به این

نتیجه می‌رسند که بد نیست زندگی عادی خود را ادامه دهند و همین عامل آنها را به سکون، رکود، انفعال و عقب‌افتادگی از قافله پیشرفت و تعالی در عرصه‌های مادی و معنوی سوق می‌دهد. درواقع انسان تنبل دروازه‌های عدم موفقیت را به روی خود گشوده است.

راه‌های غلبه بر تنبلی

۱. استعانت از خداوند بزرگ، پیامبر اعظم ﷺ،

معصومین و اولیاء الهی و الگوگیری از آن بزرگان.

۲. مقابله با وسوسه‌های شیطان و راحت‌طلبی‌های غیر معقول.

۳. تمرین، شکیبایی، تحمل و صبر در مواجهه با کارها و پرهیز از عجله و شتابزدگی در رسیدن به اهداف بزرگ.

۴. تعقل و مقاومت در برابر افکار منفی و پیش‌فرض‌های ذهنی نادرست و دور کردن القاء نامطلوب «من نمی‌توانم» و باور به اینکه «با امید به خدا من می‌توانم».

۵. یاری خواستن از دیگران برای مشارکت در امور با هدف تقویت انگیزه و بالا بردن حق مسئولیت.

۶. برنامه ریزی هدفمند، گویا و مکتوب برای هر روز.

۷. آغاز تدریجی و پرهیز از تحول دفعی و یکباره.
۸. پرهیز از به تعویق انداختن کارهای جاری و برنامه ریزی برای انجام آن.
۹. برنامه‌ریزی برای جبران کارهای عقب افتاده که در اثر تنبلی و اهمال انباشته شده و انجام نشده است.
۱۰. شجاعت و اقتدار در انجام برنامه‌های پیش بینی شده.

اضطراب و راههای کنترل آن

واژه «اضطراب امتحان»، حالتی هیجانی، ناخوشایند و مبهم است که با پریشانی، وحشت، هراس، تپش قلب، عرق کردن، سردرد و بی‌قراری تکرر ادرار و تشویش همراه است. بدون تردید آنچه اضطراب امتحان یا آزمایش را از انسان دور می‌کند شناخت منابع اضطراب و تشویش خاطرات است. ناگفته نماند اضطراب به میزان کم برای کارهای درسی و آموزشی نه تنها زیان‌آور نیست بلکه در مواردی می‌تواند مفید باشد، زیرا بر حجم تلاش فرد می‌افزاید و سطح موفقیت او را به طور شایسته‌ای بالا می‌برد اما اضطراب بیش از حد معمول و مفید زیان‌آور است و آثار سوئی همچون ضعف یادگیری، حساسیت بسیار، فراموشی فراوان، دیر باوری، ریزش و لرزش توان

درونی و بیرونی و در یک کلام از دست دادن تسلط عقلانی و عاطفی بر مجموعه صفات شخصیتی را به همراه دارد. از این رو باید با شیوه‌های کنترل اضطراب آشنا شد و با تمسک به آن این عارضه^۱ ویرانگر را مهار نمود.

شیوه‌های کنترل اضطراب

بحث و بررسی در این خصوص بسیار گسترده و مبسوط است که در این بخش نمی‌گنجد.

لذا به اختصار برخی از مهمترین راهکارها را مرور می‌کنیم: یاد خدا و آرامش در پناه عنایت پروردگار. آرامش و اطمینان در هنگام آزمون و امتحان با دو گام حاصل می‌شود، نخست با معرفت پروردگار و اعتقاد به عظمت، قدرت و حکمت او و دیگر، شناخت خود به نیاز، ناتوانی، نادانی و ناداری.

امام سجاد علیه السلام در سخنی سرشار معرفت و محبت، به خدای خویش عرض می‌کند.

يَا مَوْلَايَ يَذْكُرُكَ عَاشَ قَلْبِي وَبِمُنَاجَاتِكَ بَرَدْتُ أَلَمَ
الْخَوْفِ عَنِّي؛^۱

۱. دعای ابو حمزه ثمالی، مفاتیح الجنان.

ای مولای من، به یاد تو دلم زنده است و با مناجات
با تو درد خوف و ترس از من دور شده و بی‌اثر
می‌گردد.

قرآن کریم این ارمغان آسمانی را به‌گونه‌ای شفاف این چنین
ترسیم می‌سازد:

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ
تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾^۱

کسانی که ایمان آورند و قلوبشان با یاد خداوند آرام
گیرد؛ همانا با یاد و نام خدا قلبها آرام و قرار گیرد.

جوانان و نوجوانان با پاکی دل، فطرت و نورانیت وجود
خویش بهتر و بیشتر از دیگران می‌توانند خود را با یاد خدا
آرامش دهند و از غرق شدن در امواج طوفانی اضطراب نجات
دهند و با جایگزینی اندیشه‌های مثبت و سالم به جای افکار
منفی و مغشوش همت نمایند.

تسلط درسی

مسلم است که هر اندازه تسلط و احاطه بر دروس بیشتر
باشد، به همان نسبت آرامش و اطمینان درونی فرد افزایش

۱. سوره رعد، آیه ۲۸.

می‌یابد، لذا دانش آموز و دانشجویان می‌بایست خود را به مرز
تسلط بر درس برسانند تا از آرامش دل و دیده بهره‌مند گردند.

گفتگو و ارتباط با دیگران

از نظر علمی، افراد مضطرب زمانی که با دیگران درباره
مشکل خویش گفتگو می‌کنند بار اضطراب آنها کاهش یافته و
به تعبیری تخلیه می‌گردند. چه بسا در این گفتگوها به این
نتیجه برسند که وی از دیگران مسلط‌تر و از بار اضطرابی کمتر
برخوردار است و همین امر اطمینان و آرامش درونی را به وی
برمی‌گرداند.

مباحثه علمی

یکی از سنت‌های مفید و رایج در حوزه‌های علمیه مباحثه و
گفتگوی برنامه‌ریزی شده و منضبط درباره دروس فراگیری
شده و یا در آستانه فراگیری است.

این شیوه تأثیر زیادی در شناسایی و معرفی توانمندی‌ها،
ضعفها و کاستی‌های افراد داشته و موجب یادگیری عمیق‌تر و
در نتیجه موفقیت بیشتر در امتحانات می‌شود. مناسب است در
نظام آموزشی کشور هم از شیوه مفید و مؤثر مباحثه علمی و
توجه به زوایا و ابعاد گوناگون بحث بهره گرفته شود و آثار و
برکات آن برای نسل امروز تشریح گردد.

تجدید نظر در نگاه و نگرش دیگران

پدران و مادرانی که حساسیت بسیار و گاه طاقت‌فرسای خود را صرف بنیان‌های بینشی و ارزش‌های شخصیتی فرزندان خویش می‌کنند، هرگز قبولی در کنکور را «هدف اولین و آخرین زندگی و مردودی در آزمون را پایان حیات و هستی و تمامی سرمایه‌های زندگی» نمی‌دانند. از این رو به فرزندان خود آموخته‌اند «نهایت تلاش» خود را به کار گیرند و «نتیجه تلاش» را در مرحله دوم اهمیت قرار دهند. به یقین، این درک و دریافت، نخست از سوی اطرافیان، به ویژه پدران و مادران، آرامش خاصی به نسل جوان می‌بخشد و از نظر درونی، هرگاه فرد بداند نهایت تلاش خود را به کار گرفته، رضایت خاطر خاصی پیدا می‌کند و بر اثر آرامش روحی راه‌های جدیدی در برابر دل و دیده او برای تکامل و تعالی علمی در جامعه می‌یابند.

تلقین به نفس

تحقیقات اخیر برخی از دانشمندان علوم انسانی، به ویژه «پل ژاگو» ثابت کرده است که آدمی به همان اندازه که می‌تواند با تفکر در دیگران نفوذ کند، قادر است در شخصیت خویش نیز نفوذ کند و هر صفت یا پدیده رفتاری را که مایل

است در خود ایجاد کند. چه خوب است دانش‌آموز یا دانشجوی جوانی که با همه تلاشی که کرده ولی از اضطراب درسی رنج می‌برد، شب هنگام این جمله را دست کم ده بار به خود تلقین کند که:

به یاری خدا هر روز بیش از گذشته احساس آرامش می‌کنم.

آشنایی با نمونه سؤالات آزمون

یک دانشجو یا دانش‌آموز باید بداند که: کنکور یا هر امتحان دیگر چیزی فراتر از آنچه در سال‌های قبل آموخته است نیست. پس مناسب است با شرکت در کنکور یا آزمون‌های آزمایشی و آشنایی با نمونه سؤالات، توان علمی و آرامش روحی خود را افزایش داده و از این طریق تسلط درسی بیشتر و آمادگی بهتری را برای خود به ارمغان آورد.

بهره‌گیری از شیوه‌ها

مطالعه شیوه صحیح و مخصوص خود را دارد که باید آن را شناخت و عمل کرد تا از ماندگاری و اثرگذاری آن در ذهن مطمئن شود. یکی از راهکارهای ماندگاری مطالب، خواندن و مرور کردن آن است؛ به این صورت که اگر تنها یک ساعت فرصت دارد بیست دقیقه آن صرف خواندن از روی متن و چهل دقیقه آن به تعریف و توضیح مطالب اختصاص داده شود.

این روش موجب تقویت یادگیری و در نتیجه رشد اعتماد به نفس و سرانجام آرامش روحی و روانی می‌گردد.^۱

یک داستان و چند نکته^۲

امروزه به علت‌های گوناگون رابطه معلم و شاگرد در جامعه ما بسیار ظریف و پیچیده شده است. کمتر دانش‌آموزی خود را در احترام به معلم ملزم می‌داند و معلمان نیز کمتر به شخصیت و کرامت دانش‌آموزان توجه دارند؛ درحالی که موفقیت در امر آموزش و پرورش در پرتو ارتباط راسخ همراه با همدلی و ادب و فروتنی است. بهترین نوع این ارتباط، که همراه با ادب و فروتنی است، در داستان حضرت موسی علیه السلام به عنوان شاگرد و حضرت خضر علیه السلام در مقام معلم نمود پیدا کرده است. حضرت موسی علیه السلام مأمور شد تا از بنده‌ای صالح به نام خضر علیه السلام کسب علم کند. قرآن کریم آغاز گفتگوی این معلم و شاگرد را این‌چنین بیان می‌کند:

﴿ قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ
رُشْدًا قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا وَ كَيْفَ تَصْبِرُ

۱. برگرفته از کتاب موضوعات و شیوه‌های گفتگو با نسل جوان، ص ۲۸۷.

۲. برگرفته از کتاب مشعل هدایت، حسین بافکار، ص ۲۱، به نقل از تفسیر نمونه، ج ۱۲.

عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا قَالَ سَتَجِدُنِي إِنِ شَاءَ اللَّهُ
صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا
تَسْتَأْنِنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا
موسی به او گفت: آیا از تو پیروی کنم؟ تا از آنچه به تو تعلیم داده شده که مایه رشد است به من بیاموزی؟ گفت: تو هرگز همپای من نمی‌توانی صبر کنی چگونه در مورد چیزهایی که از آن شناخت نداری، شکیبایی می‌کنی؟ گفت: اگر خدا بخواهد مرا شکیبایی خواهی یافت و در هیچ کاری نافرمانی تو نمی‌کنم. گفت: اگر به دنبال من آمدی چیزی از من می‌پرس تا خودم از آن با تو سخن بگویم.

در این آیات شریفه نکات ارزنده‌ای پیرامون روابط استاد و شاگردی وجود دارد که به اختصار به آن اشاره می‌شود:

۱. اجازه گرفتن از استاد برای شاگردی.

حضرت موسی علیه السلام تقاضای همراهی با استاد را آمرانه بیان نکرد، بلکه به صورت خواهش آن را مطرح نمود و فرمود: «هل اتبعك» آیا می‌توانم از تو پیروی کنم؟.

۱. سوره کهف، آیه ۶۶ تا ۷۰.

موسی علیه السلام از استادش اجازه می‌خواهد تا از او پیروی کند و در واقع کسب فیض نماید، نه اینکه به عنوان یک همسفر تنها او را در این سفر همراهی کند و با گفتگو وقت خود را بپراند.

۲. پذیرش شاگردی استاد بدون قید و شرط

موسی علیه السلام پیروی خود را مشروط نکرد؛ یعنی نگفت من تو را پیروی می‌کنم به شرط آن که مرا تعلیم دهی؛ بلکه گفت: «تبعک علی ان تعلمن» از تو پیروی می‌کنم باشد که مرا تعلیم دهی؟

در واقع استاد را در آموزش آزاد گذاشت که اگر خدا خواست در این فرصت به دست آمده در سفر او را تعلیم دهد و این گونه آمادگی خود را برای فراگیری و شاگردی اعلام نمود. این آیه بیان می‌کند که شاگرد نباید درس و وقت خود را به استاد تحمیل کند.

۳. بزرگداشت مقام علمی استاد

حضرت موسی علیه السلام علم و دانش استادش را بزرگ شمرد و آن را به اسم و صفتی ویژه معین نکرد، بلکه گفت: «مما عملت»، از آنچه تعلیم داده شده‌ای». و نگفت از آنچه می‌دانی. همچنین علم را با واژه رشد توصیف کرد. از واژه «رشد» استفاده می‌شود که علم هدف نیست، بلکه راه یافتن به مقصد

و روش رسیدن به کمال و سعادت می‌باشد و چنین علمی ارزشمند است.

حضرت موسی علیه السلام برای رسیدن به علم ارزشمند، علم استادش را که علمی الهی است برای خود صلاح و مایه رشد دانست و کوشید در نهایت ادب و با رعایت حال استاد آن را فراگیرد. گزینش استاد یک اصل اساسی در امر آموزش و پرورش است. معلمی پذیرفته می‌شود که رابطه او با شاگرد تنها در انحصار داده‌های ذهنی و علمی نباشد؛ بلکه شاگرد استاد را به عنوان یک الگو و مراد برای خود برگزیده باشد.

حضرت خضر علیه السلام استادی است که مقام معلمی خود را با جان و دل پذیرفته است و می‌کوشد در پرتو کمال او به رشد و کمال واقعی برسد.

۴. بالا بردن منزلت استاد با سپردن وعده

حضرت خضر علیه السلام از موسی می‌پرسد:

﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾.

چگونه در چیزی که در آن شناخت نداری شکیبایی می‌کنی؟ موسی جواب داد:

﴿إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾.

اگر خدا بخواهد مرا شکیبایا خواهی یافت و در هیچ کاری نافرمانی تو نمی‌کنم.

موسی دستوره‌های استادش را «امر» نامید و خود را در صورت پیروی نکردن او، گناهکار و نافرمان خواند و بدین گونه، شأن استادش را بالا برد. همچنین وعده مشخصی به استاد نداد که چنین و چنان می‌کنم، بلکه گفت، ان شاء الله به زودی خواهی یافت که چنین و چنان می‌کنم و درباره خدا نیز رعایت ادب را نمود.

موسی علیه السلام از سویی می‌داند که شکیبایی در اموری که از آن آگاهی ندارد دشوار است و سویی دیگر اگر بخواهد به آموزش‌های استادش اعتراض کند حرمت شکنی کرده است. از این رو وعده مشخصی به استادش نمی‌دهد بلکه از خدا می‌خواهد تا شاگرد شکیبایی در برابر آموزش‌های استاد- که از روی حکمت است- باشد. پیام این آموزه قرآنی برای دانش آموزان و معلمان جامعه اسلامی ما این است که پیش از هر کاری باید به خدا توکل نموده و از او یاری بخواهند.

۵. حفظ کرامت شاگرد

از آداب استادی این است که اگر شاگرد به دلیل علاقه به موضوعی پافشاری کرد که در آن استعداد و توانایی ندارد، او باید کرامت و شخصیت دانش‌آموز را حفظ نماید و با رد صریح درخواست شاگرد، ذوق او را کور نکند.

در این داستان قرآنی، این مسئله آشکارا دیده می‌شود که وقتی موسی علیه السلام از خضر علیه السلام درخواست شاگردی نماید

حضرت خضر علیه السلام با این که می‌دانست موسی علیه السلام طاقت و صبر دیدن کارهای او را ندارد، با صراحت شاگردی او را رد نکرد، بلکه گفت:

﴿إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾

تو توان دیدن کارهای من را نداری.

این مسئله در مدرسه‌ها هم دیده می‌شود؛ دانش‌آموز در رشته یا موضوعی مثل رشته‌های هنری مانند: سرود، نمایش و ... که استعدادی در آن ندارد؛ به معلمش رجوع می‌کند و بر آن پافشاری می‌کند. ولی معلم همان لحظه با گفتن «تو به درد این کار نمی‌خوری» ضمن اینکه ذوق و شوق دانش‌آموز را سرکوب می‌کند، سبب رنجش خاطر و بریده شدن رابطه عاطفی دانش‌آموز با خود می‌شود، در حالی که می‌توانست با اشاره و غیر مستقیم او را به این امر متوجه نماید یا به او اجازه دهد تا موضوع مورد علاقه اش را تجربه نماید. و خود بفهمد که توانایی و استعداد این کار را ندارد؛ یعنی همان روشی که حضرت خضر علیه السلام درباره موسی علیه السلام در پیش گرفت.

۶. مجبور نکردن شاگرد به پیروی

از مسائل مهم در امر آموزش و پرورش به کار نگرفتن تحمیل و اجبار است؛ زیرا اجبار و تحمیل انگیزه درونی دانش‌آموز را در فراگیری دانش آموزان از بین می‌برد و سبب می‌شود

که شاگرد عزت نفسش را از دست بدهد. در ماجرای حضرت موسی علیه السلام و معلمی خضر علیه السلام کرامت و شخصیت دانش‌آموز کاملا حفظ شده است. چنانکه حضرت خضر علیه السلام شاگرد خود را مجبور نکرد که حتما باید از او پیروی کند بلکه او را آزاد گذاشت تا اگرخواست با او بیاید و از محضر او برای رشد و کمالش بهره بگیرد.

آزاد گذاشتن دانش‌آموز برای گزینش معلم و شرکت در کلاس درس موضوعی است که مسئولان نظام آموزشی باید بر آن اهمیت دهند، زیرا علت بسیاری از نابسامانیها و بی‌نظمیها در کلاس‌های امروزی ناشی از همین مسئله است و سبب می‌شود که شاگرد خود را در احترام به معلم ملزم نداند. خوشبختانه در حوزه‌های علمیه و تا حدودی در مراکز آموزش عالی و دانشگاهها این موضوع رعایت می‌شود. به ویژه در درسهای حوزه این امر باعث می‌شود که رابطه معلم با شاگرد بسیار صمیمی باشد و شاگرد بسیار از فیض معنوی استاد بهره‌مند گردد.

مراحل دانش‌آموزی

همچنانکه ورود به هر کاری مقدمات و مراحل دارد ورود در عرصه دانش نیز نیازمند مراحل و مقدماتی است که این مراحل در کلام حکیمانه و نورانی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم و در قالب

پرسش و پاسخی آمده است:

« يَا رَسُولَ اللَّهِ؛ مَا حَقُّ الْعِلْمِ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِنصَاتُ. قَالَ ثُمَّ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِسْتِمَاعُ. قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحِفْظُ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْعَمَلُ بِهِ. قَالَ: ثُمَّ مَهْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَشْرُهُ»^۱

«امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید: مردی به محضر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم رسید و از وی در رابطه با مراحل و فرآیند دانش‌آموزی سؤال کرد و پرسید: یا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دانش چیست؟ فرمود: سکوت. پرسید: سپس چه؟ فرمود: حفظ کردن. سؤال کرد: و بعد از آن؟ فرمود: عمل به آن چه که آموخته‌ای. سؤال کرد: بعد از آن؟ فرمود: انتشار و آموزش آن به دیگران»

مدرسه زندگی

یادمان باشد، زندگی مدرسه است با دو زنگ، زنگ اول دینی، آخرین زنگ؛ حساب.^۲ آری با ورود به جهان هستی در

۱. بحار الانوار، ج ۲، ص ۲۸.

۲. برگرفته از سخن زنده یاد مرحوم سلمان هراتی.

مدرسه‌ای گام نهاده‌ایم که با شروع بلوغ زنگ اول یعنی تکلیف بین خود و خود، خود و خدا و خدا و خلق آغاز شده است. و هنگام کوچ از این سرا، آخرین زنگ یعنی محاسبه، اعمال و ارائه کیفر یا پاداش خواهد بود.^۱

ره توشه

در فراز پایانی این بخش ره توشه‌ای نورانی از کلام حکیمانه امام حسن مجتبی علیه السلام که حاوی توصیه‌های بسیار مهم در خصوص یادگیری و دانش‌اندوزی عمیق و مؤثر است درج می‌گردد.

امام حسن مجتبی علیه السلام فرمود:

«همه شما کودکان امروز هستید و امید است بزرگان جامعه فردا باشید. دانش بیاموزید و در کسب علم تلاش کنید، اگر ذهن قوی ندارید و قادر نیستید در جلسه درس مطالب معلم خویش را به ذهن بسپارید آنها را یادداشت نموده و نوشته‌هایتان را در خانه نگهداری کنید تا هنگام نیاز بدانها مراجعه کنید.»^۲

۱. موضوعات و شیوه‌های گفتگو با نسل جوان، ص ۱۵۴.

۲. الحدیث، ج ۳، ص ۲۴۶.

فصل سوم

دین و دانش

(آداب و احکام رشته‌های مختلف علوم)

۱. کدام علم؟
۲. احکام آموزش قرآن
۳. رشته علوم دینی
۴. دفاع نظامی
۵. رشته موسیقی
۶. رشته مجسمه‌سازی
۷. علوم غریبه
۸. مسائل جنسی
۹. تدریس خصوصی
۱۰. بازیگری و فیلم‌سازی
۱۱. رشته پزشکی
۱۲. آموزش رقص

علم سرمایه اطاعت خدا بوده و در پرتو نورافشانی آن از کارهای ناپسند و تاریکی‌های گناه و معصیت دوری شود.

چنین علمی پس از پایان حیات، نام نیکو و نشانی ماندگار از خیر و نیکی برای انسان به یادگار می‌گذارد.^۱ از نظر قرآن کریم نیز اگر علم در محدوده اطلاعات دنیوی و منافع مادی خلاصه شود و در مسیر کمال انسان قرار نگیرد، آن علم فاقد ارزش است. از این رو می‌فرماید:

﴿ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ ۗ ﴾^۲

زمانی که پیامبران با دلایل روشن نزد آنان می‌آمدند، آنها به داشته‌های علمی (قلیل) خود دلخوش بودند و در آیه‌ای دیگر می‌فرماید:

﴿ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ۗ ﴾^۳

آنها فقط ظاهری از زندگی دنیا را می‌دانند و از آخرت و پایان کار غافلند. و در آیه‌ای دیگر می‌فرماید:

۱. نهج البلاغه، حکمت ۱۴۷.

۲. سوره غافر، آیه ۸۳.

۳. سوره روم، آیه ۷.

کدام علم؟

این همه تأکید، توصیه و سفارش در باره اهمیت، جایگاه و ارزش علم و دانش در قرآن و روایات ناظر بر کدام علم است؟ آیا می‌توان گفت که تمام علوم و رشته‌های علمی زیر چتر حمایتی اسلام قرار گرفته و بر اساس سخن پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که فرمود: طلب العلم فریضه. یادگیری آن واجب است؟ پرواضح است که چنین نیست، علم و دانش هم مانند بسیاری از چیزهای دیگر چون تیغ دولبه‌ای است که یک لبه آن هدایت، اصلاح و رستگاری و لبه دیگر آن هلاکت، سقوط و بدبختی است.

امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب عَلَيْهِ السَّلَام معیارهای دانش سودمند و واقعی را چنین تبیین می‌فرماید که:

دانش واقعی دانشی است که کسب و عمل به آن توأم با اخلاص بوده و وسیله‌ای برای نیل به پاداش خداوند باشد.

﴿فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ
الدُّنْيَا ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ﴾^۱

از کسی که از یاد ما روی می‌گرداند و جز زندگی
مادی دنیا را نمی‌طلبد اعراض کن، این آخرین حد
آگاهی آنها است.

از نگاه رسول خدا ﷺ علم نجات‌بخش و مفید، علمی
است که در راستای زنده نگهداشتن و حراست از آرمان‌های
دینی و اخلاقی اسلام به کار رود؛ چنین دانشی است که موجب
سعادت‌مندی اخروی دارنده آن خواهد شد.

قال رسول الله ﷺ:

مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُحْيِيَ بِهِ الْإِسْلَامَ كَانَ
بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ.^۲

هر کسی در جستجوی دانش باشد تا با آن نام را
زنده کند و مرگ او فرا رسد در بهشت نیاز او میان
او و پیامبران تنها یک درجه فاصله است.

این نوع علم و دانش آن قدر اعتبار دارد که پیامبر
اعظم ﷺ می‌فرماید:

۱. سوره نجم، آیات ۲۹ و ۳۰.
۲. بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۸۴.

﴿لأن يهدي الله بك رجلاً واحداً خير من الدنيا والآخرة
وما فيها﴾^۱

اگر با بهره‌گیری از دانش و معرفت یک نفر را هدایت
کنی ارزشش از تمام دنیا و آخرت و هر چه که در آن
است بیشتر است.

رمز دستیابی به چنین علم و دانش ارزشمندی را در حدیثی
از امام صادق علیه‌السلام مرور می‌کنیم:

لَيْسَ الْعِلْمُ بِكَثْرَةِ التَّعَلُّمِ إِنَّمَا هُوَ نُورٌ يَقَعُ فِي قَلْبِ مَنْ
يُرِيدُ أَنْ يَهْدِيَهُ فَإِنْ أَرَدْتَ الْعِلْمَ أَوْلَا فِي نَفْسِكَ
الْعُبُودِيَّةَ وَاطْلُبِ الْعِلْمَ بِاسْتِعْمَالِهِ وَاسْتَفْهِمِ اللَّهَ
يُفْهِمَكَ^۲

دانش زیاد محصول تلاش و ممارست زیاد در
یادگیری نیست، بلکه نوری است که خداوند متعال
در قلب افراد برگزیده می‌تاباند. پس برای طلب علم
ابتدا حقیقت بندگی را در وجودت و در سایه هوش
خود از خداوند بخواه تا فهم و درک حقایق را به تو
عنایت فرماید.

۱. منية المرید، ص ۸.
۲. همان، ص ۳۸.

رشته‌های علمی

سؤال از نظر اسلام اشتغال به تحصیل در کدام یک از رشته‌های علمی در اولویت قرار دارد؟

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: تحصیل اعتقاد به اصول دینی و مبانی و یادگیری مسائلی که انسان به آن احتیاج دارد که مورد احتیاج عموم است و همچنین علوم و صنایعی که سبب قوت و شوکت جامعه مسلمین و برتری قوای دفاعی آنان بر کفار می‌شود بر همه واجب مؤکد است؛ به وجوب کفایی، و باید مسلمانان به نحوی قوی شوند که قطع طمع کفار از بلاد و نوامیس و اعراض و اموال و معادن و ثروت خود بنماید.^۱

سؤال همکاری آموزشی با موسسات و شرکتهای بیگانه چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: همکاری و مشارکت با مؤسسات فرهنگی بیگانگان و فرق ضالّه که از عوامل مهم استعمار و تضعیف مسلمین و تقویت کفار بوده و هست جایز نیست. همچنین شرکت در مجالس و محافل اهل بدع و فرق ضاله حرام است، مگر برای کسانی که بخواهند با اطلاع کامل

۱. پایگاه اطلاع رسانی آیت‌الله صافی، مسئله ۱۱ و ۳۸۷۱ و ۲۸۷۲.

و مهارت، باطل آنها را آشکار و شبهات آنها را رد نمایند.^۱
سؤال آیا زن می‌تواند علوم اسلامی را تحصیل نماید و به مقام اجتهاد برسد؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: مانعی ندارد و ممکن است به مقام اجتهاد برسد. بر چنین زنی تقلید از دیگران حرام است.^۲

سؤال روش صحیحی که متخصصین متعهد برای آموزش دیگران در جمهوری اسلامی باید اتخاذ کنند کدام است؟ چه کسی شایسته دستیابی به معلومات و علوم فنی و تکنیکی حساس در ادارات هستند؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: فراگیری هر علمی بر هر شخصی اگر برای یک غرض عقلایی مشروع باشد و خوف فساد و افساد در آن نباشد بدون مانع است، مگر علوم و معلوماتی که دولت اسلامی ضوابط و مقررات خاص راجع به تعلیم و تعلّم آنها وضع کرده است.^۳

سؤال تحصیل علم، واجب عینی است یا واجب کفایی یا مستحب؟

پاسخ آیت‌الله مکارم شیرازی: نسبت به معارف و احکام

۱. همان، ۲۸۸۲ و ۲۸۸۳.

۲. رساله اجوبه الاستفتانات، ص ۲۴، سؤال ۳۵.

۳. همان، ص ۲۹۵، سؤال ۱۳۳۲۰.

مورد ابتلای دینی، واجب عینی و نسبت به سایر احکام و همچنین علمی که بقای نظام جامعه اسلامی نیاز به آن دارد، واجب کفایی است و در غیر این صورت اگر علوم مفیدی است مستحب است.^۱

سؤال (آموزش مسائل شرعی چه حکمی دارد؟ آیا جایز است روحانیون در برابر یاد دادن مسائل شرعی به مردم اجرت بگیرند؟)

پاسخ آیت الله خامنه‌ای: هر چند اجمالاً آموزش مسائل حلال و حرام فی نفسه واجب است و اجرت گرفتن در برابر آن جایز نیست، ولی گرفتن اجرت برای مقدماتی که اصل آموزش احکام متوقف بر آنها نیست و شرعاً هم بر انسان واجب نیست، مانند حضور در مکان خاصی اشکال ندارد. همچنین است حقوق اساتیدی که به تدریس و آموزش فقه و اصول مشغول می‌باشند.^۲

آموزش قرآن

سؤال (با توجه به وجود نیروی متخصص برای آموزش قرآن کریم و بهره خواهان، حضور برادران چه حکمی دارد. خواندن قرآن به صورت تحقیق و ترتیل توسط

۱. استفتائات جدید آیت الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۲۶۵، سؤال ۱۷۳۵.

۲. رساله اجوبه الاستفتائات، ص ۲۸، سؤال ۳۵.

خواهران به جهت یادگیری و رفع اشکال در حضور مردانی که معلم یا مربی آنها محسوب می‌شوند چه حکمی دارد؟ نظر آن حضرت در مورد اجرای برنامه‌های مذهبی همچون تواشیح و جمع‌خوانی قرآن توسط خواهران به صورت گروهی در حضور مردان چیست؟

پاسخ آیت الله خامنه‌ای: حضور زن و مرد در مجلس تحصیل قرآن فی نفسه اشکال شرعی ندارد. بلی، اگر موجب مفسده باشد حرام است. خواندن قرآن در حضور نامحرم چه به صورت تک‌خوانی و یا تواشیح خوانی که موجب مفسده باشد حرام است.

آیت الله صافی گلپایگانی: اگر زن‌ها مراعات کامل حجاب حتی وجه و کفین را بنمایند و نیز حضور آنها در مجلس مردان معرض ربه و فساد نباشد اشکال ندارد و الا جایز نیست.

تک‌خوانی و جمع‌خوانی خواهران نیز محل اشکال است.

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): اگر مفسده داشته باشد جایز نیست و الا مانعی ندارد و در این امور احتیاط خوب است. تک‌خوانی و جمع‌خوانی قرآن خواهران اگر مهیج باشد و مفسده‌ای برای آن مترتب شود جایز نیست و الا اشکالی ندارد البته اگر به صورت غنا بخوانند علی‌ای حال حرام است و در صورتی هم که اشکال نداشته باشد در شأن محفل قرآنی نیست و در هر حال مراعات احتیاط در این امور مطلوب است

این امور معمولاً خالی از مفسده نیست لذا مناسب نمی باشد.
 آیت الله تبریزی(ره): چنانچه برای تعلیم قرائت لازم قرآن معلم زن موجود باشد به همان مقدار اکتفا کنند و زیادی و یاد گرفتن محسنات قرائت قرآن حتی بر مردها لازم نیست.
 آیت الله مکارم شیرازی: باجهات شرعیه مانعی ندارد، قرائت قرآن به صورت ترتیل اشکال ندارد اما با صوت نخوانند. بخش سوم سؤال توشیح و هم خوانی اشکال دارد.^۱

سؤال (آیا مرد می تواند در یک جلسه که گروهی از بانوان و دختران مسلمان هستند قرآن را تعلیم دهد و همچنین خود استاد که با صوت قرآن را می خواند در موقع پس گرفتن درس، آیا بانوان و دختران با صوت می توانند قرآن را برای استاد بخوانند تا اینکه اشکالات آنها از لحاظ اعراب و قواعد تجوید برطرف بشود و یا اینکه خواندن خانمها و دختران با صوت اشکال شرعی دارد یا نه؟

پاسخ آیت الله گلپایگانی(ره): چنانچه تعلیم قرآن کریم مستلزم ارتکاب محرم نباشد اشکال ندارد، ولی بانوان و دختران نزد نامحرم قرآن را با صدای بلند نخوانند و همچنین با صدا خواندن مرد چنانچه موجب تلذذ بانوان باشد اشکال دارد. خوب

۱. مسائل جدید، ص ۱۲۳.

است معلم بانوان زن باشد تا موجب ارتکاب خلاف شرع نشود و ارتکاب خلاف شرع به عنوان تعلیم قرآن خلاف شرع دیگری است.^۱

سؤال (آیا زوج می توان مهریه همسر خود را آموزش تلاوت قرآن قرار دهد و در صورت مثبت بودن، اگر مرد تلاش خود را انجام داد ولی زن به جهت کند ذهن بودن یا کمبود استعداد نتوانست یاد بگیرد وظیفه او چیست؟

پاسخ آیت الله فاضل لنکرانی(ره): بلی می تواند مهریه را آموزش قرآن قرار دهد و در فرض سؤال به هر مقدار که یاد گرفته ولو چند سوره کوچک باشد کفایت می کند در صورتی که بیشتر از آن امکان نداشته باشد.

آیت الله تبریزی(ره): مهر قرار دادن آموزش قرآن مانعی ندارد و اگر زن به جهت کمبود استعداد نتوانست یاد بگیرد به همان مقدار که یاد گرفته ولو چند سوره کوچک باشد کافی است. والله العالم.

آیت الله مکارم شیرازی: اشکالی ندارد ولی او باید وظیفه خود را انجام دهد.^۲

۱. مجمع المسائل، ج ۲، ص ۳۲۰، مسئله ۶۵۲.

۲. استفتائات قرآنی، ص ۵۷.

سؤال ۱ اگر کسی مبلغی را به دیگری قرض بدهد و با او شرط کند و بگوید به شرطی به تو تعلیم می‌دهم که تو نیز در مقابل قرآن را به فرزندان من تعلیم دهی آیا عمل به این شرط بر گیرنده واجب است یا نه؟

پاسخ آیت‌الله فاضل لنکرانی (ره): چنین شرطی صحیح نیست و عمل به آن هم لازم نیست.

آیت‌الله تبریزی (ره): واجب نیست و الله العالم.

آیت‌الله مکارم شیرازی: احتیاط در ترک چنین شرطی است.^۱

سؤال ۲ مرسوم است یک نفر با سواد را اجیر می‌کنند تا قرآن و بعضی از کتب دینی را به اطفال تعلیم نماید، آیا جایز است اولیای اطفال اجرت او را از زکات مال خودشان حساب کنند؟

پاسخ آیت‌الله گلپایگانی: چنانچه کسی او را جهت تعلیم قرآن به اطفال مؤمنین اجیر کند جایز است که مال الاجاره را به عنوان سهم سبیل‌الله از زکات بدهد، لکن اگر او را فقط برای طفل خود اجیر کند پرداخت اجرت از زکات مشکل است.^۲

۱. استفتائات قرآنی، ص ۹۸.

۲. همان، ص ۱۵۴.

سؤال ۱ تشکیل جلسات قرآن در مکان‌های غصبی چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت‌الله فاضل لنکرانی: غصب و تصرفات غاصبانه مطلقاً حرام است.

آیت‌الله تبریزی (ره): غصب حرام است چه در مکان غصبی قرآن بخواند یا کار دیگری انجام دهد.

آیت‌الله مکارم شیرازی: حرام است.^۱

سؤال ۲ آیا پدر می‌تواند یاد گرفتن قرآن را بر فرزند واجب نماید و اگر بگوید من راضی نیستم که در این مسئله کوتاهی نمایی، وظیفه فرزند چیست؟

پاسخ آیت‌الله مکارم شیرازی: اگر سرپیچی فرزند موجب اذیت و آزار پدر و مادر گردد باید از او اطاعت کند.^۲

سؤال ۳ در صورتی که پدر به فرزند بگوید: راضی نیستم در جلسه قرآن شرکت کنی، آیا اطاعت پدر در اینجا لازم است؟

پاسخ آیت‌الله مکارم شیرازی: اطاعت از او در این مورد لازم نیست ولی سعی کنید موافقت او را جلب کنید.^۳

۱. همان، ص ۹۶.

۲. استفتائات جدید، آیت‌الله مکارم، ج ۱، ص ۷۲۱، سؤال ۱۷۱۱.

۳. همان، ص ۵۲۰، س ۱۷۰۹.

سؤال (در روش‌های تعلیم و تربیت سنتی اصل آموزش قرآن کریم سوره‌ای است ولی در نظام‌های جدید و در جمهوری اسلامی در کنار دیگر متون درسی قرآن هم آموزش داده می‌شود، اما به نظر بسیاری از کارشناسان، این آموزش سطحی و تک بعدی و تنها به روخوانی قرآن بسنده می‌شود. به نظر جنابعالی وظیفه آموزش قرآن بر عهده چه کسی یا کسانی است؟ پدر و مادر یا آموزش و پرورش؟ برای عمق بخشیدن به آموزش قرآن چه توصیه‌ای دارید؟

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: باید آموزش روخوانی همراه با آموزش اجمالی معانی و تأکید بر عمل کردن بوده باشد. در مساجد نیز باید کلاس‌های قرآن به همین صورت؛ زیر نظر روحانیون و افراد آگاه تشکیل شود.^۱

سؤال (لطفاً بفرمایید گرفتن اجرت در مقابل تعلیم قرآن جایز است؟

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: جایز است ولی کراهت دارد.^۲

سؤال (آیا خواندن قرآن با آواز جایز است؟

پاسخ (آیت‌الله تبریزی(ره): آوازی که مخصوص مجالس لهو

۱. همان، سؤال ۱۷۲۶.
۲. همان، ص ۵۲۱، سؤال ۱۷۱۳.

و بازیگری است، غنا و حرام می‌باشد و نوحه یا روضه و قرآن را با آواز لهوی نباید خواند اگر آن را با صدای خوب بخوانند اشکال ندارد.^۱

سؤال (تلاوت قرآن به صورت سرود همراه با آهنگ جایز است یا نه؟

پاسخ (آیت‌الله فاضل لنکرانی(ره): ظاهراً تلاوت قرآن به نحو مذکور نوعی هتک و وهن به قرآن مجید است و لذا جایز نیست و چنانچه هتک نباشد مانعی ندارد.

آیت‌الله تبریزی(ره): این عمل وهن به قرآن حساب می‌شود جایز نیست. والله العالم.

آیت‌الله مکارم شیرازی: اگر همراه با آهنگ حرام باشد یا موجب هتک قرآن شود حرام است.^۲

سؤال (یاد دادن قرآن به بچه غیر ممیز جایز است یا نه؟

پاسخ (آیت‌الله فاضل لنکرانی(ره): جایز و بلکه خوب و مستحب است.

آیت‌الله تبریزی(ره): جایز بلکه اولی است.

۱. توضیح المسائل آیت‌الله تبریزی، مسئله ۲۸۲۶.
۲. استفتائات قرآنی، ص ۹۴.

آیت الله مکارم شیرازی: جایز است.^۱

سؤال (اگر هیئت امنا مسجد یا حسینیه بگویند که ما راضی نیستیم کلاس قرآنی در مسجد یا حسینیه برگزار شود، آیا رعایت نظر آنها لازم است. یا نه؟

پاسخ آیت الله فاضل لنکرانی (ره): اگر تشکیل کلاس قرآن یا نماز یا عزاداری مزاحمت ندارد سزاوار نیست که هیئت امنا ممانعت کنند و در هر صوت اگر هیئت امنا از طرف واقف مسجد یا حسینیه تعیین شده اند رعایت نظر آنها لازم است.

آیت الله تبریزی (ره): چنانچه کلاس قرآن با نماز یا عزاداری در حسینیه مزاحمت ندارد لازم است هیئت امنایی که تولیت شرعی دارند ممانعت نکنند و در صورت مزاحمت آنها می توانند ممانعت کنند. والله العالم.

آیت الله مکارم شیرازی: رعایت نظر آنها در اینگونه موارد لازم نیست ولی بهتر است هماهنگی برقرار گردد. در هر حال مزاحمتی برای نمازگزاران به وجود نیاید.^۲

سؤال (دانش آموزانی که در کلاس های قرآن مدرسه شرکت می کنند اما وضوی آنان تمام شرایط را دارا نیست،

۱. همان، ص ۹۵.

۲. استفتائات قرآنی، ص ۹۷.

لطفاً بفرمایید مس قرآن توسط آنان چه حکمی دارد، وظیفه مربیان آنان چیست؟

پاسخ آیت الله گلپایگانی (ره): معلم باید دستور ترک آن را بدهد و اگر دید منع کند.

آیت الله فاضل لنکرانی (ره): فی نفسه اشکال ندارد ولیکن عرفاً اگر بی احترامی تلقی شود معلم آنان دستور رعایت نمودن و یا وضو گرفتن بدهد و اگر مس نمودن آنان هتک باشد لازم است آنها را از مس نمودن منع کند.

آیت الله تبریزی (ره): مس قرآن برای افراد نابالغ ولو وضوشان باطل باشد مانعی ندارد و مربی قرآن به آنها یاد بدهد که با وضوی صحیح قرآن را مس کنند.

آیت الله مکارم شیرازی: وظیفه مربی ارشاد آنها است، ولی مانع شرکت آنها در کلاس قرآن نشود.^۱

سؤال (آیا پولی که در محرم و رمضان برای خرج مسجد و عزاداری جمع می گردد می شود جهت هیئت قرآن و کلاس های مسجد قرآن و تخته سیاه و لوازم دیگر خرید؟

پاسخ آیت الله فاضل لنکرانی (ره): خیر، جایز نیست.

۱. همان، ص ۱۲۲.

آیت‌الله تبریزی(ره): اگر برای خصوص عزاداری و خرج مسجد جمع آوری شده باید در مصارف مسجد و عزاداری صرف شود.

آیت‌الله مکارم شیرازی: اگر برای عزاداری باشد نمی‌شود برای کار دیگر مصرف کرد ولی اگر برای هزینه‌های مسجد می‌باشد مانعی ندارد.^۱

سؤال (آیا خادم مسجد می‌تواند به بهانه مزاحمت کلاس‌های قرآن برای او از تشکیل این کلاس‌ها جلوگیری نماید؟

پاسخ (آیت‌الله فاضل لنکرانی(ره): اگر در عقد اجاره با متولی شرط نکرده باشد که در اوقات خاص که اوقات استراحت او است، جلسه‌ای در مسجد تشکیل نشود حق جلوگیری ندارد.

آیت‌الله تبریزی(ره): چنانچه در عقد اجاره متولی شرط نکرده باشد که در اوقات خاصه که اوقات استراحت اوست جلسه در مسجد تشکیل نشود نمی‌تواند جلوگیری کند.

آیت‌الله مکارم شیرازی: کسی حق ندارد از تشکیل کلاس قرآن جلوگیری نماید ولی مسؤلان این کلاس‌ها نیز ترتیبی بدهند که مزاحم نمازگزاران نباشند.^۲

۱. استفتائات قرآنی، ص ۱۰۳.

۲. همان، ص ۱۲۵.

سؤال (آیا زن حائض می‌تواند در کلاس درس شرکت کند و آیات و روایات را یاد داشت نماید؟

پاسخ (امام خمینی علیه السلام): اگر کلاس در مسجد نباشد اشکال ندارد و نوشتن نام خداوند متعال و آیات قرآن اگر بدنش به آنها مس نشود اشکال ندارد.^۱

سؤال (هنگام مراسم صبحگاهی در مدرسه یکی از خواهران قرآن را با صوت تلاوت می‌کند دبیران مرد صدای او را می‌شنوند. آیا به طور کلی تلاوت قرآن در صورت شنیدن نامحرم توسط خواهران گناه است؟

پاسخ (امام خمینی علیه السلام): اشکال ندارد مگر آن که موجب تحریک و مفسده باشد.^۲

دفاع نظامی

منظور از دفاع نظامی دفاع از اسلام و نظام اسلامی و حیثیت مسلمانان در مقابل تهاجم نظامی دشمن است. مسلمانان باید همواره آمادگی مقابله با توطئه‌های دشمنان به خصوص توطئه نظامی آنان را داشته باشند و با تجهیز مادی و

۱. همان ص ۵۲.

۲. استفتائات قرآنی، ص ۵۱.

معنوی خویش اقتدار اسلام و نظام اسلامی را به نمایش بگذاراند.

مسئولیت دفاع از کیان اسلام و مسلمین از نظر آموزه‌های دینی به صورت واجب کفایی به عهده مسلمانانی است که توانایی مشارکت در این امر مقدس را دارند. از این رو در قرآن کریم همگی مکلف شده‌اند توان دفاعی و بازدارندگی خویش را افزایش داده و رویکردی مستمر و جدی نسبت به این مسئله داشته باشند.

﴿ وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ
تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ... ﴾^۱

هر چه در توان دارید برای مقابله با آنها (دشمنان) آماده سازید و همچنین اسب‌های ورزیده برای میدان نبرد) تا به وسیله آن دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید.

در این آیه پروردگار متعال آمادگی دفاعی و رزمی، تجهیز قوای نظامی و ادوات جنگی لشکریان اسلام را جهت ترسانیدن دشمن لازم می‌شمارد.

بر همین اساس با توجه به موقعیت خاص نظام جمهوری

۱. سوره انفال، آیه ۶۰

اسلامی در جهان امروز و توطئه‌های همه جانبه استکبار جهانی علیه نظام ضرورت دارد. احاد مردم به خصوص دانش‌آموزان و دانشجویان در فراگیری فنون نظامی و دیگر آموزش‌های مرتبط همت نموده و زمینه را برای تحقق ارتش بیست میلیونی که از جمله آرمان‌های امام خمینی علیه السلام بود ایجاد نمایند.

آموزش نظامی

سؤال) آیا یادگیری فنون نظامی واجب است؟

پاسخ) امام خمینی علیه السلام بر همه واجب کفایی است و با اقدام عدد کافی از دیگران ساقط می‌شود.

سؤال) آیا بانوان می‌توانند آموزش فنون نظامی ببینند؟

پاسخ) جایز است؛ مگر اینکه مستلزم معصیتی باشند.^۱

سؤال) بانوان می‌توانند در کلاس‌های آموزش اسلحه و

تیراندازی با رعایت حجاب شرکت کنند؟

پاسخ) امام خمینی علیه السلام: با رعایت وظایف شرعی و عدم مفسده مانعی ندارد.^۲

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۲، ص ۸۰۲.

۲. استفتانات امام خمینی علیه السلام، ج ۳، ص ۳۵۸، س ۴۴.

موسیقی

مرز موسیقی حلال و حرام

برخی خیال می‌کنند که مرز موسیقی حلال و حرام موسیقی سنتی ایرانی و موسیقی غیر سنتی است. نه، این طور نیست. آن موسیقی که منادیان دین همیشه در دوره‌های گذشته با آن مقابله می‌کردند و می‌گفتند حرام است، همان موسیقی سنتی ایرانی خودمان است؛ که به شکل حرام در دربار سلاطین در نزد افراد بی بند و بار، که به شهوت تمایل داشتند و در شهوات فرو می‌رفتند اجرا می‌شده است. این همان موسیقی حرام است. بنابراین، مرز موسیقی حلال و حرام عبارت از ایرانی بودن، سنتی بودن، قدیمی بودن، کلاسیک بودن، غربی بودن و شرقی بودن نیست. مرز آن چیزی است که من عرض کردم که انسان را به بیکاری، ابتذال، بی‌حالی و واخوردگی از فعالیت‌های زندگی بکشاند و نیز انسان را از معنویت، از خدا و ذکر غافل کند و به شهوت‌رانی تشویق کند.^۱

۱. مقام معظم رهبری، روزنامه جمهوری، ۷۷/۱۱/۱۸.

سؤال) دانشجویان دانشکده علوم تربیتی باید در مرحله دروس اختصاصی در درس سرودها و آوازهای انقلابی شرکت کنند، زیرا در آنجا قطعه‌های موسیقی را آموخته و به طور اجمالی با آنها آشنا می‌شوند؛ وسیله اصلی این فراگیری ارگ است. آموختن این درس که جزء واحدهای اجباری است چه حکمی دارد؟ خرید و استفاده از وسیله مذکور برای ما چه حکمی دارد و به خصوص خواهران نسبت به اجرای تمرین در برابر مردها چه وظیفه‌ای دارند؟

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: استفاده از آلات موسیقی برای اجرای سرودهای انقلابی و برنامه‌های دینی و فعالیت‌های فرهنگی و تربیتی مفید اشکال ندارد و خرید و فروش آلات نوازندگی و یاد دادن و فراگیری آن می‌تواند با رعایت حجاب واجب و ضوابط شرعی در کلاس درس حاضر شوند.^۱

سؤال) آلات موسیقی که دانش‌آموزان مدارس عضو گروه‌های سرود آموزش و پرورش از آنها استفاده می‌کنند چه حکمی دارد؟

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: آن دسته از آلات موسیقی که در نظر عرف از آلات مشترک قابل استفاده برای کارهای حلال

۱. رساله اجوبة، الاستفتاءات، ص ۲۵۴، س ۱۱۵۶

محسوب می‌شوند جایز است برای مقاصد حلال به کار گرفته شوند، ولی آلاتی که عرفاً از آلات مخصوص لهو محسوب می‌شوند جایز نیست مورد استفاده قرار گیرند.^۱

سؤال (طبق برنامه‌ریزی اعلام شده، بنا بر این است که خانه‌های موسیقی و هنرستان‌هایی در این رابطه در شهرستان‌ها تشکیل شود که با عکس‌العمل مردم مواجه شده است. نظر حضرت عالی در رابطه با رواج موسیقی چیست؟)

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: آموزش موسیقی و ترویج آن برای نوجوانان، با اهداف نظام جمهوری سازگار نیست.

آیت‌الله مکارم‌شیرازی: بدون شک تأسیس این‌گونه مراکز موجب گسترش فساد است و جایز نیست.

آیت‌الله تبریزی (ره): موسیقی لهوی، تعلیم و تعلّم و اجرت گرفتن برای آن حرام است و اینها مظاهر فسادی است که به خاطر مسامحه بعضی از متصدیان شروع شده است.

آیت‌الله صافی گلپایگانی: موسیقی و ترویج و تأسیس مراکز برای تعلیم آن هم حرام است.

آیت‌الله بهجت رحمته‌الله علیه: موسیقی مطرب، شنیدن آن و تعلیم و

تعلّم آن و تعاون آن حرام است.^۱

سؤال (در برخی از مراکز، آموزش موسیقی به نوجوانان در دستور کار قرار گرفته است، نظر حضرت عالی در این مورد چیست؟)

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: آموزش موسیقی و نوازندگی به نونهالان و نوجوانان موجب انحراف آنان و تربیت مفاسد است و جایز نیست. به طور کلی ترویج موسیقی با اهداف عالی نظام اسلامی منافات دارد. مسئولین فرهنگی مجاز نیستند سلیقه‌های شخصی خود را به اسم نشر فرهنگ و معارف در آموزش و پرورش نوجوانان به کار بگیرند.^۲

سؤال (دانشجوی مسلمان است که می‌خواهد برای فرا گرفتن موسیقی به محلی به نام «مرکز حفظ و اشاعه موسیقی ایران» که زیر نظر دولت جمهوری اسلامی اداره می‌شود، مراجعه کند و نواختن یکی از آلات موسیقی را فرا بگیرد. استدلال او در نزد برادران و دوستانش برای انجام این عمل این است که او و امثال او که معتقد به مبانی اسلامی و جمهوری اسلامی هستند بایستی در آینده جانشین معدودی از

۱. مسایل جدید، ج ۱، ص ۵۹.

۲. همان، ص ۶۲.

افراد غیر متعهد و غیر مسئولی شوند که هم‌اکنون برای صدا و سیما جمهوری اسلامی سرود و آهنگ می‌سازند و ساخته‌های آنان نیز که ظاهراً مابینتی با اسلام ندارد و از صدا و سیما پخش می‌شود. حکم شرعی در این مورد چیست؟ و آیا فرد مذکور شرعاً مجاز است برای هدف مشخص که دارد این کار را انجام دهد یا خیر؟

پاسخ امام خمینی علیه السلام: موسیقی مطرب حرام است و یاد گرفتن و یاد دادن آن جایز نیست.^۱

سؤال آیا آموختن موسیقی، به خصوص سنتور، جایز است؟ ترغیب و تشویق دیگران به آن چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: به‌کارگیری آلات موسیقی برای نواختن موسیقی غیر لهوی اگر برای اجرای سرودهای انقلاب یا دینی و یا برای اجرای برنامه‌های فرهنگی مفید و برنامه‌های دیگر و یا با فرض غرض عقلایی مباح باشد، اشکال ندارد؛ به شرط این که مسلزم مفاسد دیگری نباشد، و همچنین آموختن و یاد دادن نوازندگی برای امر فوق فی نفسه اشکال ندارد.^۲

۱. همان.

۲. رساله اجوبه الاستفتائات آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۲۵۱، س ۱۱۴۴.

سؤال حکم آموزش و یادگیری نوازندگی آلات موسیقی چیست؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، مکارم، تبریزی، فاضل، وحید، سیستانی و نوری همدانی: آموزش و یادگیری نوازندگی با آلات مختص (به لهو) جایز نیست و اگر از آلات مشترک باشد، به منظور استفاده مشروع و حلال، اشکال ندارد.^۱

حضرات آیات بهجت و صافی گلپایگانی: آموزش و یادگیری نوازندگی با آلات موسیقی حرام است.^۲

سؤال شرکت در کلاس‌های ورزشی که در آنها موسیقی پخش می‌شود چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: اگر موسیقی مطرب لهوی نباشد منعی ندارد و تشخیص آن به عهده مکلف است.^۳

۱. استفتائات امام، ج ۲؛ اجوبه الاستفتائات آیت‌الله خامنه‌ای ص ۱۱۴۴؛ استفتائات آیت‌الله تبریزی س ۱۰۸۷؛ جامع المسائل آیت‌الله فاضل ج ۱، ص ۹۹۲؛ استفتائات آیت‌الله مکارم شیرازی ج ۲، س ۷۱۱؛ منهاج الصالحین آیت‌الله سیستانی، ج ۲، مسئله ۱۱ و استفتاء از دفتر آیات وحید و نوری.

۲. جامع الاحکام، آیت‌الله صافی، ج ۱، ص ۱۰۰۵ و استفتاء از دفتر آیت‌الله بهجت.

۳. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری، استفتائات.

۳. همان.

سؤال (در دانشگاه‌ها همایش‌هایی برگزار می‌شود که در ضمن برنامه‌های فرهنگی، خواندن غزل، آواز و موسیقی هم صورت می‌گیرد. نظر تان در رابطه با این کار چیست؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: خواندن غزل و آواز فی نفسه اشکال ندارد، ولی چنانچه کیفیت خواندن آواز و غزل به صورتی است که همراه با ترجیع و طرب همراه بوده و مناسب مجالس لهو و گناه باشد جایز نیست و نیز موسیقی که همراه با آواز و غزل خوانی نواخته می‌شود چنانچه به‌گونه‌ای است که متناسب با مجالس لهو و عیش و نوش است جایز نیست.^۱

سؤال (یادگیری موسیقی؛ اعم از خوانندگی یا نوازندگی، توسط جوانان و نوجوانان دختر یا پسر چگونه است؟

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: یادگیری نوع حرامش، حرام است.^۲

رشته مجسمه سازی

سؤال (در روش تحصیلی جدید، درسی با عنوان اعتماد به نفس وجود دارد که بخشی از آن مخصوص مجسمه سازی

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری، استفتانات.

۲. جامع الاحکام، آیت‌الله صافی، ج ۱، ص ۲۹۳.

است. برخی از معلمان به دانش‌آموزان دستور ساخت عروسک یا مجسمه سگ یا خرگوش و امثال آن را از پارچه یا چیز دیگری، به عنوان صنایع دستی می‌دهند، حکم ساخت اشیاء مذکور چیست؟ امر معلمان به دانش‌آموزان راجع به ساخت آنها چه حکمی دارد؟ آیا کامل بودن یا نبودن اجزای آنها در حکم تأثیر دارد؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: اگر به نظر عرف به عنوان مجسمه حیوانی که اجزای آن کامل است محسوب نشود و یا دانش‌آموزان به سن تکلیف نرسیده باشند اشکال ندارد.^۱

سؤال (آیا ساخت عروسک و یا مجسمه موجودات ذی‌روح اعم از انسان یا غیر آن به وسیله دستگاه مخصوص آن جایز است؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: اگر ساخت مجسمه به وسیله دستگاه مستند به فعل مستقیم انسان نباشد اشکال ندارد، در غیر این صورت اشکال دارد.^۲

سؤال (ساختن مجسمه ذی‌روح و آموزش و نصب آن در میادین و مراکز عمومی چه صورت دارد؟

۱. رساله اجوبه الاستفتانات، ص ۲۶۸، س ۱۲۲۲.

۲. همان، ص ۱۲۲۴.

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: ساختن مجسمه تام ذی‌روح حرام است، ولی خرید و فروش و نگهداری آن اشکال ندارد.
آیت‌الله فاضل لنکرانی: ساختن آن حرام است، ولی نصب و نگهداری آن مانعی ندارد.

آیت‌الله بهجت: ساختن مجسمه کامل و آموزش و نصب آن حرام است، ولی نگهداری مجسمه مانعی ندارد؛ اگر برای غایات غیر محرم باشد.

آیت‌الله صافی گلپایگانی(ره): ساختن مجسمه ذی‌روح از انسان و غیرانسان و شغل و کسب مجسمه سازی و گرفتن اجرت برای ساختن آن حرام است و نصب آن در میادین و مراکز دیگر خلاف شوون و شخصیت اسلامی جامعه و سیره مسلمین است.

آیت‌الله مکارم شیرازی: اشکال دارد.

آیت‌الله تبریزی(ره): ساختن مجسمه تام ذی‌روح نزد مشهور حرام است و تعلیم آن چنانچه موقوف به ساختن بشود حرام است و اما نگاه داشتن بعد از ساختن مکروه است.

آیت‌الله سیستانی: ساختن آن، به احتیاط واجب، جایز نیست ولی نصب آن فی حد ذاته اشکال ندارد.^۱

۱. مسایل جدید، ج ۱، ص ۴۵.

علوم غریبه

سؤال) آیا آموختن علم جفر، رمل و زیج‌ها و علوم دیگری که از امور غیبی خبر می‌دهد جایز است؟
پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: آنچه از این علم در حال حاضر نزد مردم است غالباً تا این حد که موجب یقین و اطمینان به کشف امور غیبی و خبر دادن از آن‌ها شوند قابل اعتماد نیستند، ولی آموختن علمی مانند جفر و رمل به طور صحیح اشکالی ندارد به شرطی که مفسده‌ای بر آن‌ها مترتب نشود.^۱

مسایل جنسی

سؤال) با توجه به مصیبت‌بار بودن بیماری ایدز، آیا آموزش گروه‌های مختلف سنی در مورد راه‌های انتقال و نحوه پیشگیری از این بیماری را جایز می‌دانید؟
پاسخ) آیت‌الله مکارم شیرازی: جایز است؛ ولی باید به شکلی باشد که بدآموزی یا مفسده دیگری بر آن مترتب نشود.^۲

۱. رساله اجوبه الاستفتات آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۲۷۰، س ۱۲۲۰.
۲. استفتائات جدید آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۳، ص ۵۳۰، س ۱۴۶۸.

سؤال (با توجه به معضلات کنونی اجتماعی که بعضاً نتیجه عدم آگاهی صحیح جوانان از مسایل جنسی است، آیا آموزش مسایل جنسی را در جامعه برای پیشگیری از بیماری‌ها و اگیردار با رعایت حریم خانوار و با توجه به سن نوجوانان و جوانان و با استفاده از متون آموزشی مجاز می‌دانید؟

پاسخ آیت‌الله مکارم شیرازی: تجربه نشان داده است که آموزش مسایل جنسی به سبک غربی که فعلاً مطرح است مفاسد زیادی در بر دارد و در بسیاری از اوقات نتیجه معکوس می‌دهد.^۱

تدریس خصوصی

سؤال (آیا برای تدریس خصوصی در منزل می‌توان برای دانش‌آموزان دختر، معلم مرد و برای پسر معلم زن استخدام کرد در حالی که هر دو در اتاق بسر می‌برند و کس دیگری آنجا نیست؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی علیه السلام، خامنه‌ای و نوری

۱. همان، ج ۳، ص ۵۳۰، س ۱۴۷۲.

همدانی: اگر کسی نمی‌تواند وارد اتاق شود و آنان بترسند که به حرام بیفتند ماندنشان در آنجا حرام است.^۱

آیت‌الله صافی گلپایگانی: اگر کسی نمی‌تواند وارد اتاق شود ماندن آنان در آنجا حرام است هر چند احتمال فساد ندهند.^۲

آیت‌الله مکارم شیرازی: اگر کسی نمی‌تواند وارد اتاق شود بنابر احتیاط واجب ماندن در آنجا جایز نیست.^۳

حضرات آیات بهجت، سیستانی و وحیدخراسانی: اگر احتمال فساد برود ماندن آنان در آنجا حرام است هر چند طوری باشد که کس دیگری بتواند وارد شود.^۴

حضرات آیات فاضل‌لنکرانی و تبریزی: اگر کسی نمی‌تواند وارد آن مکان شود در صورتی که احتمال فساد برود ماندنشان در آنجا حرام است.^۵

سؤال (آیا از نظر شرعی فراگرفتن هنر تئاتر برای دانشجویان پسر و دختر به صورت مختلط جایز است یا خیر؟

۱. توضیح المسائل، مراجع مسئله ۲۴۴۵؛ توضیح المسائل آیت‌الله نوری همدانی،

مسئله ۲۴۴۱؛ اجوبه الاستفتائات آیت‌الله خامنه‌ای، س ۶۲۷.

۲. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۲۴۴۵.

۳. همان.

۴. همان.

۵. همان.

پاسخ آیت‌الله سیستانی: با رعایت حدود و موازین شرعی اشکال ندارد.^۱

سؤال دختران می‌پرسند، آیا می‌توانیم جهت بازی در فیلم و تئاتر آموزش بازیگری ببینیم؟ با توجه به آن که مربی آنان معمولاً مردان می‌باشند خواهشمند است نظر مبارکتان را بفرمایید.

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: اگر مربی مرد است و آموزش ذکر شده فسادى دارد جایز نیست. در فرض سؤال، چنانچه موجب فساد است یا مراعات حجاب شرعی نمی‌شود یا جلب نظر نامحرم می‌شود جایز نیست.

آیت‌الله بهجت(ره): اختلاط زن و مرد جایز نیست و همچنین اگر موجب فساد یا ترک واجب یا فعل حرامی شود جایز نیست.

آیت‌الله صافی گلپایگانی(ره): جایز نیست.

آیت‌الله تبریزی(ره): اختلاط زن و مرد که معرض فساد و وقوع در حرام است مثل شوخی کردن با یکدیگر و مسخره بازی درآوردن برای نمایش جایز نیست.

آیت‌الله فاضل لنکرانی(ره): اگر مستلزم امر حرامی مثل نگاه

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله سیستانی، بازیگری، س ۱.

مستقیم زن و مرد یا تماس بدنی باشد جایز نیست.

آیت‌الله مکارم شیرازی: در صورتی که مربی آن زن باشد و هدف صحیح فرهنگی برای این بازی‌ها وجود داشته باشد مانعی ندارد.^۱

سؤال اگر مدرسان معتقد در دسترس نباشند آیا تحصیل دانش فیلم سازی از مدرسان ضعیف‌الاعتقاد جایز است؟

پاسخ آیت‌الله مکارم شیرازی: در صورتی که مفسده‌ای بر آن مترتب نشود مانعی ندارد.^۲

سؤال برای تحصیل دانش فیلم‌سازی، نگاه کردن به فیلم‌هایی که زنان بد حجاب در آن هستند چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت‌الله مکارم شیرازی: اگر تحصیل دانش فیلم سازی برای تحصیل اهداف مقدسی باشد و دیدن آن فیلم‌ها منشا فسادى نشود اشکال ندارد.^۳

۱. مسائل جدید، ج ۱، ص ۹۱.

۲. استفتائات جدید آیت‌الله مکارم، ص ۵۹۹، س ۱۷۰۶.

۳. همان، ص ۵۹۹، س ۱۷۰۷.

رشته پزشکی

سؤال (در هنگام آموزش، دست مربی به دست و بدن من می خورد. این چه حکمی دارد؟

پاسخ (اگر به طور اتفاقی باشد اشکال ندارد، ولی اگر از روی عمد باشد و یا می دانید هنگام آموزش دست مربی با بدن شما تماس می یابد باید دستکش به دست کنید.^۱

سؤال (نگاه کردن به عکس های عریان موجود در کتاب های پزشکی که آموزش آن برای دانشجویان ضروری است چه حکمی دارد؟

پاسخ (اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد اشکال ندارد.^۲

سؤال (در بیمارستان ها و مراکز آموزشی پزشکی، دانشجویان جهت آموزشی به معاینه نواحی مختلف بدن شکم، سینه، لگن و عورت بیمار زن می پردازند. با توجه به این که

۱. استفتاء از دفاتر احکام نگاه و پوشش، ص ۹۸.

۲. استفتائات آیت الله خامنه ای، س ۱۳۱۳؛ استفتائات آیت مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۷۸۹؛ جامع المسائل، آیت الله فاضل، ج ۱، س ۲۰۹۳؛ استفتائات نوری همدانی، ج ۱، ص ۹۳۱؛ جامع الاحکام آیت الله صافی، ج ۲، س ۱۷۰۷؛ استفتائات پزشکی آیت بهجت، ص ۳۱؛ استفتائات امام خمینی، ج ۳، س ۴۹؛ صراط النجاة آیت الله تبریزی، ج ۵، س ۱۰۲۲؛ استفتاء از دفاتر آیات سیستانی و وحید.

این امر یک موضوع آموزشی است که در برنامه پزشکان قرار دارد، حکم آن چیست؟

پاسخ (مراجع معظم تقلید به جز آیت الله تبریزی (ره): اگر فراگیری مسایل پزشکی در حدی است که حفظ سلامتی و جان بیماران هر چند در آینده متوقف بر آن باشد به مقدار ضرورت و ناچاری جایز است.^۱

سؤال (آیا برای آموزش دانشجویان یا کشف مطالب جدید علم پزشکی تشریح بدن میت مسلمان جایز است؟

پاسخ (مراجع معظم به جز آیت الله تبریزی: اگر امکان دسترسی به بدن میت غیر مسلمان نباشد و کشف مسایل جدید پزشکی در حدی باشد که نجات جان مسلمان هر چند در آینده متوقف بر آن باشد تشریح بدن میت مسلمان به مقدار ضرورت اشکال ندارد.

آیت الله تبریزی: اگر نیاز به تشریح است باید جسد غیر مسلمان را تهیه کنند و تشریح جسد مسلمان جایز نیست.^۲

۱. رساله آیت الله فاضل، ج ۱، س ۲۰۸۲؛ استفتائات آیت الله مکارم شیرازی، ج ۱، س ۱۵۵۱؛ هدایة العباد آیت الله صافی ج ۲، مسئله ۲۲؛ استفتائات آیت الله نوری همدانی، ج ۱، س ۹۵۷؛ استفتائات پزشکی آیت الله بهجت ص ۳۳، سؤال ۳۰؛ استفتائات امام خمینی، ج ۳، س ۴۷؛ استفتاء از دفتر آیات سیستانی و وحید.
۲. تحریر الوسیله امام خمینی، ج ۲، مسئله ۳؛ احکام پزشکی آیت الله بهجت ص ۴۴؛ جامع المسائل آیت الله فاضل، ج ۱، س ۲۱۴۲؛ اجوبة الاستفتائات آیت الله خامنه ای، س

سؤال حکم دست زدن دانشجویان پرستاری به استخوان‌های بدون گوشت میت چیست؟

پاسخ حضرات آیات امام، خامنه‌ای و نوری همدانی: اگر میت را غسل نداده‌اند باید برای مس استخوان او غسل کرد. حضرات آیات بهجت، صافی گلپایگانی و فاضل لنکرانی: اگر میت را غسل نداده‌اند، بنابر احتیاط واجب باید برای مس استخوان او غسل کرد.

حضرات آیات تبریزی، سیستانی، مکارم شیرازی و وحید خراسانی: اگر استخوانی باشد که گوشت ندارد برای مس آن غسل واجب نیست.^۱

سؤال آی. یو.دی که برای جلوگیری از حاملگی استفاده شده و از طریق مهبل در داخل رحم زنان گذاشته می‌شود انجام این کار توسط مردان و مشاهده دانشجویان پزشکی پسر جهت یادگیری این کار چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت‌الله نوری همدانی: اگر ضرورتی ایجاب می‌کند که وسیله مذکور برای جلوگیری از حاملگی مورد استفاده قرار

۱۲۸۰: استفتائات آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۱۴۷۱؛ استفتائات آیت‌الله نوری همدانی، ج ۲، ص ۸۹۳؛ توضیح المسائل آیت‌الله سیستانی، مسئله ۵۷؛ توضیح المسائل آیت‌الله وحید، مسئله ۲۸۹۲ و استفتائات آیت‌الله تبریزی، ص ۲۰۶۲.
۱. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۵۲۹.

گیرد لازم است این کار توسط زنان انجام شود و اگر ممکن نشد، رجوع به مردان جایز است، اما مشاهده به منظور یادگیری فعلاً توسط دانشجویان پزشکی دختر انجام گیرد.^۱

سؤال در کارهای مربوط به زایمان، دانشجویان زن به حد کفایت تربیت شده‌اند. آیا لزومی برای حضور مردان در بلوک‌های زایمان که موجب نظر یا تماس با بدن زن می‌شود وجود دارد؟

پاسخ آیت‌الله نوری همدانی: جواز نظر مرد به بدن زن نامحرم و همچنین جواز تماس با آن دایر مدار ضرورت است و با توجه به آنچه ذکر کرده‌اید چون ضرورت نیست جایز نیست.^۲

سؤال در بیمارستان‌ها و مراکز پزشکی، دانشجویان پسر جهت آموزش مبادرت به معاینه نواحی مختلف بدن بیمار زن و دانشجویان دختر مبادرت به معاینه نواحی مختلف بدن بیمار مرد می‌نمایند. با توجه به این که این امر یک موضوع آموزشی است که در برنامه تربیت پزشکان قرار دارد، نظر مبارک درباره حدود آن چیست؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: ملاک کلی احتیاج به تمرین و

۱. استفتائات ص ۲۹۲.

۲. استفتائات، ص ۲۹۰.

فراگیری علم پزشکی برای رعایت جان انسان است و در این مورد باید به مقدار ضرورت اکتفا شود.^۱

آیت‌الله نوری همدانی: با امکان اکتفا به همجنس و عدم ضرورت ترتیبی داده شود که آموزشی متمرکز در همجنس باشد.^۲

آیت‌الله تبریزی(ره): آموزش به قصد نجات نفس محترم و بدون قصد التذاذ و معالجه طیب غیرمماثل در مقام ضرورت مانعی ندارد و الا حرام بوده و جایز نیست.^۳

سؤال آیا دیدن تصاویر عریان زنان و مردان غریبه مسلمان و غیر مسلمان که جزو امر آموزش پزشکی هستند جایز است؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: به شرط این که قصد لذت نشود و خوف ارتکاب حرام وجود نداشته باشد اشکال ندارد.^۴

سؤال در رشته دندان پزشکی مشغول تحصیل هستم و در کلاس درس مجبوریم به جسد یا اجزای آن به طور جداگانه دست بزنیم. تکلیف چیست؟

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام رهبری، استفتانات.

۲. همان، ص ۳۰۸.

۳. استفتانات، ص ۳۷۳.

۴. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام رهبری، استفتانات.

پاسخ آیت‌الله سیستانی: اگر دستکش بین جسد میت و دست حائل باشد این تماس موجب غسل می‌شود و در صورتی که جسد میت متفرق الاجزاء باشد مس بعضی از آن اگر به حد معظم الاجزاء نرسد موجب غسل نمی‌شود.^۱

سؤال آیا نیش قبور اموات، اعم از آن که در قبرستان مسلمانان باشند یا غیر آنها، برای دستیابی به استخوان آنها به منظور استفاده‌های آموزشی در دانشکده پزشکی جایز است؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: نیش قبور مسلمانان برای این کار جایز نیست مگر آن که نیاز فوری پزشکی برای دستیابی به آنها وجود داشته باشد و دسترسی به استخوان میت غیر مسلمان هم ممکن نباشد.^۲

سؤال استحضار دارید که یکی از دروس مرتبط با دانشجویان پزشکی مبحث جسد (آناتومی) می‌باشد، نظر حضرت‌تعالی در این خصوص چیست؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: اگر نجات نفس محترمی یا کشف مطالب جدید علمی پزشکی که مورد نیاز جامعه است منوط به آن باشد تشریح جسد میت اشکالی ندارد، ولی واجب

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله سیستانی، استفتانات، شماره ۱۴۹.

۲. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام رهبری، استفتانات شماره ۶۰.

است تا حد امکان از جسد غیرمسلمان استفاده شود و اجزائی هم که از مسلمان جدا شده‌اند در صورتی که دفن آنها با جسد حرج و محذوری نداشته باشد واجب است با خود جسد دفن شود، والا دفن آنها به طور جداگانه و یا با جسد میت دیگری جایز است.^۱

آیت الله مکارم شیرازی: در صورتی که اجساد مورد نیاز و ضروری برای تکمیل تعلیمات پزشکی از غیرمسلمانان در دسترس نباشد می‌توانید از اجساد مجهول الهویه تنها به مقدار ضرورت استفاده کنید و سپس با تشریفات لازم شرعی دفن کنید. توجه داشته باشید که پس از غسل و قبل از تشریح نماز میت خوانده شود.^۲

آموزش رقص

سؤال (ایجاد مراکز برای آموزش رقص چه حکمی دارد؟

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: ایجاد مراکز تعلم و ترویج رقص با اهداف نظام اسلامی منافات دارد.^۳

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام رهبری، استفتانات شماره ۶۰.

۲. استفتانات جدید، سؤال ۴۵۳.

۳. رساله اجوبه الاستفتانات، ص ۲۵۷، س ۱۱۷۶.

پیامبر ﷺ معلمی بود که براساس آیات قرآن کریم دو هدف را دنبال کرد؛ نخست تزکیه و تربیت و دیگری آموزش معارف قرآنی و حکمت الهی.^۱

پیامبر ﷺ آمد تا هم در زمینه علم و دانش و هم در عرصه اخلاق و معنویت به صورت توأمان انسانها را رشد داده و بعد علمی و معنوی آنان را تقویت کند. باشد که چنین باشیم!!

چند سؤال دیگر

سؤال) سستی و تنبلی در تحصیل علم و تلف کردن وقت چه حکمی دارد؟

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: تضيع وقت به بطالت و بیکاری دارای اشکال است و دانشجو تا وقتی که از مزایای مخصوص دانشجویی استفاده می‌کند باید از برنامه‌های درسی مخصوص دانشجویان متابعت کند والا استفاده از آن مزایا از قبیل شهریه و کمک هزینه و غیره برای او جایز نیست.^۲

سؤال) روش صحیحی که متخصصین متعهد برای آموزش دیگران در جمهوری اسلامی باید اتخاذ کنند کدام

۱. سوره جمعه، آیه ۲.

۲. رساله اجوبه الاستفتانات، س ۱۵۲۱

است چه کسانی شایسته دستیابی به معلومات و علوم فنی و تکنیکی در ادارات هستند؟

پاسخ (آیت‌الله خامنه‌ای: فراگیری هر علمی برای هر شخصی اگر برای یک غرض عقلایی مشروعی باشد و خوف فساد و افساد در آن نباشد بدون مانع است، مگر علوم و معلوماتی که دولت اسلامی ضوابط و مقررات خاصی راجع به تعلیم و تعلم آنها وضع کرده است.^۱)

سؤال (امروز کدام یک از تخصص‌های علمی برای اسلام و مسلمین مفیدتر است؟)

پاسخ (آیت‌الله خامنه‌ای: شایسته است علما، اساتید و دانشجویان دانشگاه‌ها به همه تخصص‌های علمی مفیدی که مورد نیاز مسلمانان است اهتمام بورزند تا از اجانب به خصوص دشمنان اسلام و مسلمین بی‌نیاز شوند و تشخیص مفیدترین آنها با مسئولین ذیربط با در نظر گرفتن شرایط موجود می‌باشد.^۲)

سؤال (دانشجویی به مدت چهار سال است که در دانشکده پزشکی درس می‌خواند و علاقه شدیدی به فراگیری علوم

۱. همان، س ۱۳۲۳.

۲. همان، س ۱۳۳۰.

دینی دارد آیا ادامه تحصیل در رشته پزشکی بر او واجب است یا این که می‌تواند آن را رها کرده و به تحصیل علوم دینی بپردازد؟

پاسخ (آیت‌الله خامنه‌ای: دانشجو در انتخاب رشته تحصیلی خود آزاد است، ولی در این جا نکته‌ای وجود دارد که شایسته است به آن توجه شود و آن این که فراگیری علوم دین به خاطر توانایی خدمت به جامعه اسلامی اهمیت دارد و تحصیل در رشته پزشکی هم به قصد آمادگی برای ارایه خدمات پزشکی به امت اسلامی و درمان بیماری و نجات جان آنان از اهمیت زیادی برخوردار است.^۱)

۱. همان، س ۱۳۳۴.

فصل چهارم

زلزال احکام

مسائلی که هر انسان به آنها نیاز دارد واجب است که یاد بگیرد.
رساله توضیح المسائل مراجع عظام

۱. آشتی با نقه	۱۲. اعتکاف
۲. ضرورت تقلید و احکام	۱۳. فضاهای آموزشی
آن	۱۴. با مان نامه
۳. وضو و غسل	۱۵. تشریفات و کتب ضلالت
۴. نماز و روزه	۱۶. کپی رایت
۵. نماز جماعت	۱۷. طلب
۶. خمس	۱۸. اسماء جلاله
۷. امر به معروف و نهی از منکر	۱۹. بازی، تفریح و اوقات فراغت
۸. پوشش و آرایش	۲۰. خند مسند و اشجوبی و دانش آموزشی
۹. رابطه دختر و پسر	
۱۰. ازدواج و ادامه تحصیل	
۱۱. احکام نگاه	

مستحق عقوبت و سرزنش می‌دانستند.^۱

در این خصوص امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

«لَوْ أُتِيتُ بِشَابٍّ مِنْ شَبَابِ الشَّيْعَةِ لَأَيَّدَهُ لِدِينِهِ»^۲

اگر یکی از جوانان شیعه را نزد من بیاورند که به دنبال آموزش مسائل دینی خود نیست او را تأدیب می‌کنم.

امام کاظم علیه السلام نیز می‌فرماید:

«لَوْ وَجَدْتُ شَابًّا مِنْ شُبَّانِ الشَّيْعَةِ لَأَيَّدَهُ لِدِينِهِ لَعَشْرُونَ سَوْطًا»^۳

اگر یکی از جوانان شیعه را بیابم که دانش‌های ضروری دین را نمی‌آموزد بیست ضربه تازیانه به او می‌زنم.

قلمرو احکام دین کلیه دستورهای عملی انسان را در برمی‌گیرد و به تعبیر امام خمینی ره: هیچ موضوع حیاتی نیست که اسلام تکلیفی برای آن مقرر نداشته و حکمی درباره آن نداده باشد.^۴

لذا مکلفین باید احکام مورد نیاز خود را پیگیری نموده و

۱. بحارالانوار، ج ۱، ص ۲۱۴.

۲. بحارالانوار، ج ۱، ص ۲۱۴.

۳. همان ج ۷۸، ص ۳۴۶.

۴. ولایت فقیه امام خمینی، ص ۹.

آشتی با علم فقه

اسلام برای نیازمندی‌های انسان، اعم از مادی و معنوی، فردی و اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، قوانین و مقرراتی وضع کرده که در مجموعه‌های گوناگون فقهی تدوین و تألیف یافته و علم فقه را تشکیل می‌دهد. علم فقه در واقع، روش اصیل بندگی، کیفیت صحیح و انسانی روابط اجتماعی و عالی‌ترین نظامات حیاتی است که ناظر به تمام ابعاد زندگی انسان می‌باشد.

به تعبیر امام خمینی ره فقه تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع از گهواره تا گور است.^۱

به خاطر اهمیت فوق‌العاده فقه و احکام شرعی، اولیاء‌گرامی اسلام پیروان خود را ملزم فرمود و کسانی را که نسبت به فراگیری احکام شرعی سهل‌انگاری می‌نمودند،

۱. صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۹۸.

زندگی خویش را براساس دستورات شرعی تنظیم نمایند. پیامبر ﷺ در حدیثی از کسانی که پشت بر مسائل دینی خویش بی موالاتی می کنند اظهار تأسف کرده و می فرماید:

«أَفْ لِكُلِّ مُسْلِمٍ لَّا يَجْعَلُ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ يَوْمًا يَتَفَقَّهُ فِيهِ أَمْرَ دِينِهِ وَ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ»؛^۱

وای برمسلمانی که در هر هفته یک روز را برای شناخت امر دین خود و پرسش از آن قرار نمی دهد! و در بیانی دیگر امام صادق علیه السلام به بی توجهی به یادگیری مسائل دینی هشدار داده و می فرماید:

«لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَّا يَتَفَقَّهُ مِنْ أَصْحَابِنَا يَا بَشِيرُ إِنَّ الرَّجُلَ مِنْهُمْ إِذَا لَمْ يَسْتَعْنِ بِفَقْهِهِ احْتِاجَ إِلَيْهِمْ فَإِذَا احْتِاجَ إِلَيْهِمْ أَدْخَلُوهُ فِي بَابِ ضَلَالَتِهِمْ وَ هُوَ لَّا يَعْلَمُ»؛^۲

هیچ خیری در آن دسته از یاران و دوستان ما که نسبت به بالا بردن آگاهی های دینی خویش اقدام نمی کنند نیست؛ زیرا هر کدام از آنان که آگاهی دینی نداشته باشند به دشمنان و منحرفان و علوم و اندیشه های آنان نیازمند می شود و چون به ایشان

۱. بحارالانوار، ج ۱، ص ۱۷۶.

۲. اصول کافی، ج ۱، ص ۳۳.

نیازمند گردد آنان او را ناخواسته به گمراهی خواهند کشاند.

این امر مهم به ویژه در جامعه ای که تحت امر ولایت فقیه و نظام جمهوری اداره می شود بسیار حائز اهمیت است و باید همواره مورد توجه قرار گیرد. چنانچه مقام معظم رهبری بارها بر آن تأکید کرده است. در فرازی از بیانات معظم له می خوانیم:

مسأله مهم تری که از مدارس به ویژه در دانشگاه ها باید بسیار توجه داشت. مسأله ذهنیت به اعتقادات و روحیه اسلامی و انقلابی است. بنده صالح خدا کیست؟ آن کسی که بیشتر از همه، معارف اسلامی را می داند و بیشتر از دیگران متصف و موصوف به آن معارف است. ما در نظام ولایت فقیه زندگی می کنیم. نظامی که بر مبنای فقاقت است. لذا احتیاج داریم آگاهی فقاقتی در بین مردم به نحو وافر وجود داشته باشد. اگر بخواهیم این نظام باقی و استوار بماند. باید آگاهی های فقهی در بین مردم رسوخ و عمق پیدا کند.^۱

۱. تعلیم و تعلم از دیدگاه مقام معظم رهبری، ج ۱، ص ۱۱۱.

سؤال) آیا کسی که در آموختن احکام دینی مورد نیاز خود کوتاهی می‌کند گناهکار است؟

پاسخ) آیت الله خامنه‌ای: اگر نیاموختن احکام به ترک واجبات یا ارتکاب حرام بیانجامد گناهکار است.^۱

سؤال) آیا یادگیری احکام و مسایل دینی واجب است؟

پاسخ) امام خمینی رحمته‌الله علیه: مسایلی را که انسان غالباً به آنها احتیاج دارد واجب است یاد بگیرد.^۲

آیت‌الله صافی گلپایگانی: تحصیل اعتقاد به اصول دین و مبانی اسلام بر هر مسلمانی واجب است.^۳

نماز و روزه

سؤال) اساتید و دانشجویان در صورتی که کمتر از ده روز در محل تحصیل و خوابگاه می‌مانند تکلیف نماز و روزه ایشان چیست؟

پاسخ) حضرت امام رحمته‌الله علیه: نماز شکسته است و روزه صحیح نیست.

حضرات آیات بهجت، صافی گلپایگانی، فاضل لنکرانی و نوری همدانی: اساتید و دانشجویان اگر کمتر از ده روز حداقل

۱. رساله اجوبه الاستفتائات آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۲، س ۶.

۲. توضیح المسائل مراجع، مسأله ۱۱.

۳. پایگاه اطلاع‌رسانی حضرت آیت‌الله صافی گلپایگانی، مسأله ۲۸۷۱.

یک بار بین وطن و دانشگاه رفت و آمد داشته باشند و این وضعیت تا مدتی ادامه داشته باشد، به طوری که نزد عرف سفر، کار آنان شمرده شود، نماز ایشان در محل تحصیل و بین راه تمام و روزه صحیح است.

آیت الله صافی گلپایگانی: مدت لازم برای صدق شغل سفر حداقل چهار ماه رفت و آمد می‌باشد.

تبصره: تمامی دانشجویان و اساتید مذکور هرگاه بیش از ده روز در وطن خود بمانند در اولین مسافرت به محل درس یا تدریس یا محلی دیگر باید نماز را شکسته بخوانند و روزه نگیرند. اما بعد از یک رفت و برگشت میان وطن و محل تحصیل به وظیفه خود مانند کثیر السفر عمل کنند و نماز را کامل خوانده و روزه بگیرند.

آیت‌الله بهجت (ره): سفر اول با طی مسیر هشت فرسخ تحقق می‌یابد. از این رو اگر فاصله محل تدریس از وطن بیش از هشت فرسخ باشد در همان اولین مسافرت نیز نمازشان در محل تحصیل کامل و روزه صحیح است.

آیت‌الله خامنه‌ای: اساتید و دانشجویان بورسیه و مأمور به تحصیل اگر در کمتر از ده روز حداقل یک بار بین وطن و دانشگاه رفت و آمد داشته باشند نماز آنان تمام و روزه ایشان صحیح است، اما دیگر دانشجویان نمازشان شکسته است و روزه آنان صحیح نیست.

آیت‌الله تبریزی (ه): دانشجو اگر در مدت کمتر از ده روز بین وطن و دانشگاه رفت و آمد کند باید احتیاط کند، یعنی نماز را تمام و شکسته بخواند و اگر روزه گرفت صحیح است و قضا ندارد. استاد اگر هر هفته برای تدریس به حد مسافت شرعی مسافرت می‌کند - چنانچه مدت تدریس، دو ماه یا زیاده باشد - باید نماز را تمام بخواند و روزه بگیرد.

آیت‌الله سیستانی:

۱. اگر زمان تدریس و تحصیل اساتید و دانشجویان حداقل دو سال ادامه دارد و در آنجا مستقر می‌شوند. اگر چه در هفته دو شبانه روز کامل باشند به نحوی که به آنان مسافر گفته نشود آنجا در حکم مسافر است و باید نمازشان را در محل تحصیل تمام بخوانند و روزه بگیرند.

۲. اگر اساتید و دانشجویان در هفته حداقل سه روز بیش از مسافت شرعی رفت و آمد کنند و یا در سفر باشند و این برنامه برای مدتی (به طور مثال شش ماه در یک سال و یا حداقل سه ماه در چند سال تحصیلی) ادامه یابد؛ کثیر السفر محسوب می‌شوند و نماز ایشان در محل تحصیل و بین راه تمام و روزه‌شان صحیح است.

آیت‌الله مکارم شیرازی:

۳. اساتید و دانشجویان اگر برای مدت قابل ملاحظه‌ای - مثلاً یک سال یا بیشتر - در محل تحصیل یا تدریس بمانند آن

محل در حکم وطن است و نماز و روزه در آن جا تمام می‌باشد و ماندن ده روز پی در پی در آن جا شرط نیست.

۴. کسانی که همه روزه یا حداقل سه روز در هفته به محل تحصیل یا تدریس می‌روند یعنی صبح به محل تحصیل یا تدریس می‌روند و عصر باز می‌گردند و این کار مدتی ادامه پیدا می‌کند، کثیرالسفر محسوب می‌شوند و نماز و روزه ایشان در آن محل و به هنگام رفت و آمد تمام است.

آیت‌الله وحید خراسانی:

۵. اگر در هفته حداقل چهار روز بین وطن و دانشگاه رفت و آمد کند و این کار برای مدت یک سال یا بیشتر ادامه داشته باشد آن جا در حکم وطن است، نماز در آن جا تمام و روزه صحیح است و در بین راه باید احتیاط کند، یعنی نماز را تمام و شکسته بخواند و روزه بگیرد و قضای آن را به جای آورد و اگر رفت و آمد سه روز باشد در این مورد نیز باید احتیاط کند.^۱

سؤال (آیا محل تحصیل در حکم وطن محسوب می‌شود؟
پاسخ) حضرات آیات خامنه‌ای و بهجت (ره): خیر در حکم وطن محسوب نمی‌شود.^۲

آیت‌الله سیستانی: اگر برای مدت دو سال یا بیشتر دو روز در

۱. احکام روزه، دفتر نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ص ۳۸.

۲. استفتاء از دفتر.

هفته کاملاً می ماند آن جا در حکم وطن است.^۱
 آیت الله مکارم شیرازی: اگر برای مدت یک سال یا بیشتر سه روز در هفته کاملاً می ماند آن جا در حکم وطن است.^۲
 آیت الله وحید خراسانی: اگر برای مدت یک سال یا بیشتر چهار روز در هفته در سفر باشد آن جا در حکم وطن است.^۳
سؤال (حکم نماز و روزه دانشجوی مسافر در سفر اول چگونه است؟

پاسخ امام و آیت الله خامنه‌ای: در همه سفرها شکسته است.^۴

آیت الله سیستانی: باید در ماه اول احتیاط کند یعنی نماز را شکسته و تمام بخواند و اگر روزه گرفت آن را قضا کند.^۵
 حضرات آیات فاضل لنکرانی، نوری همدانی و صافی گلپایگانی: باید نماز را شکسته بخواند و روزه صحیح نیست.^۶
 آیت الله وحید خراسانی: در ماه اول و دوم باید احتیاط کند؛ یعنی نماز را شکسته و تمام بخواند و اگر روزه گرفت آن را

۱. پایگاه اطلاع رسانی آیت الله سیستانی sistani.org نماز مسافر.

۲. توضیح المسائل مراجع، مساله ۱۲۷۲.

۳. احکام روزه، ص ۴۱.

۴. همان.

۵. منهاج الصالحین، آیت الله سیستانی، ج ۱، صلاة المسافر.

۶. احکام روزه، ص ۴۱.

قضا کند.^۱

آیت الله مکارم شیرازی: در چند سفر اول احتیاط کند؛ یعنی نماز را شکسته و تمام بخواند و اگر روزه گرفت آن را قضا کند.^۲
 آیت الله تبریزی: باید احتیاط کند؛ یعنی نماز را شکسته و تمام بخواند و اگر روزه گرفت صحیح است و قضا ندارد.^۳
 آیت الله بهجت (ره): اگر در سفر اول فاصله آن از مسافت هشت فرسخ بیشتر باشد باید نماز را بخواند و اگر کمتر از این مقدار باشد باید شکسته بخواند.^۴

سؤال (مقدار مسافت شرعی چه مقدار است؟

پاسخ حضرات آیات امام، خامنه‌ای، بهجت، فاضل لنکرانی، صافی گلپایگانی و نوری همدانی: مسافت شرعی تقریباً ۲۲/۵ کیلومتر است.^۵

آیت الله مکارم شیرازی: مسافت شرعی تقریباً ۲۱/۵ کیلومتر است.^۶

حضرات آیات تبریزی، سیستانی و وحید خراسانی: مسافت

۱. همان.

۲. استفتائات، ج ۲، ص ۱۸۴.

۳. استفتائات، ص ۵۰۱.

۴. احکام روزه، ص ۴۲.

۵. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۱۲۷۲.

۶. احکام روزه، ص ۴۲.

شرعی تقریباً ۲۲ کیلومتر است.^۱

سؤال (به علت درس خواندن و امتحانات، ضعف و سستی بر من غالب می‌شود آیا می‌توانم روزه آن را بخورم؟

پاسخ این گونه ضعف‌ها و سستی‌ها تا حدودی لازمه روزه است و برای نوع افراد پیش می‌آید و به جهت آن نمی‌توان روزه را خورد، ولی اگر ضعف به حدی برسد که تحمل آن بسیار سخت و مشکل باشد خوردن آن مشکل ندارد.^۲

زکات فطره

سؤال (زکات فطره بر دانشجویی که در خوابگاه سکونت دارد واجب است؟

پاسخ (اگر مخارج او را پدر و مادر می‌دهند، نان‌خور آنها محسوب می‌شود و به عهده آنها است، لکن اگر دانشجوی مستقل است بر عهده خودش می‌باشد.^۳

سؤال (فطره دانشجویان که در خوابگاه به سر می‌برند و از غذای دانشگاه بدون پرداخت هزینه استفاده می‌نمایند به عهده چه کسی است؟

۱. منهاج الصالحین، مسئله ۸۸۴.

۲. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۱۵۸۳، توضیح المسائل آیت‌الله وحید خراسانی، مسئله ۱۵۹۱، اجوبه استفتائات آیت‌الله خامنه‌ای، سؤال ۷۳۲.

۳. العروه الوثقی، ج ۲، ذکاء الفطره، فصل ۲، مسئله ۲.

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، سیستانی، وحید خراسانی، فاضل لنکرانی: فطره بر عهده خودش است و چنانچه تمکن مالی نداشته باشد از او ساقط است.^۱

آیت‌الله نوری همدانی: در فرض یاد شده، زکات فطره بر کسی واجب نیست.^۲

آیت‌الله مکارم شیرازی: اگر تمکن مالی داشته باشد بنا بر احتیاط واجب خودش بپردازد.^۳

آیت‌الله صافی گلپایگانی: هر کدام تمکن داشته باشند و بنا بر احتیاط خودشان بپردازند.^۴

سؤال (آیا پدر می‌تواند زکات فطره را به فرزند دانشجوی خود که محتاج است بدهد؟

پاسخ (اگر فرزند فقیر باشد پدر و مادر باید مخارج واجب آنان را بپردازند و نمی‌توان چیزی از زکات فطره به آنها داد.^۵

سؤال (حکم نماز و روزه اساتیدی که یک یا چند روز در هفته به محل تدریس که فاصله آن با وطن بیش از مسافت

۱. احکام روز، ص ۱۰۱.

۲. استفتائات آیت‌الله نوری همدانی، ج ۴، ص ۳۰۲.

۳. استفتائات جدید آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۱، سؤال ۳۶۹.

۴. جامع الاحکام، ج ۱، سؤال ۵۶۳.

۵. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۱۹۴۸؛ اجوبه آیت‌الله خامنه‌ای، سؤال ۸۸۰.

شرعی است رفت و آمد دارند؛ در دو صورت زیر در محل تدریس و بین راه چگونه است؟

۱. محل تدریس یک شهر است.

۲. محل تدریس شهرهای مختلف است.

پاسخ) امام خمینی علیه السلام، نماز شکسته است و روزه صحیح نیست.

آیت الله وحید خراسانی: اگر چهار روز در هفته را به محل تدریس رفت و آمد داشته باشد نماز آنان تمام و روزه شان صحیح است. اگر سه روز در سفر باشند بنا بر احتیاط بین نماز شکسته و تمام جمع کنند و بنا بر احتیاط روزه بگیرند و قضای آن را به جا آورند و اگر کمتر از سه روز باشد نماز شکسته است و روزه صحیح نیست.^۱

آیت الله سیستانی: اگر در ماه ده روز یا بیشتر در سفر باشند و این امر در مدت یک سال ۶ ماه و در مدت بیش از یک سال تا ۳ ماه ادامه داشته باشد نماز تمام و روزه صحیح است و اگر در ماه نه یا هشت روز در سفر باشد باید احتیاط کنند؛ یعنی نماز را تمام و شکسته بخوانند و روزه بگیرند و قضای آن را نیز به جا آورند.^۲

۱. احکام روزه، ص ۴۰.
۲. منهاج الصالحین، آیت الله سیستانی، ج ۱، صلاة المسافر.

آیت الله تبریزی (ره): اگر در هفته حداقل یکبار برای تدریس بین وطن و دانشگاه رفت و آمد می کند نماز تمام و روزه صحیح است. اگر رفت و آمدشان در مدت هشت یا نه روز یک بار انجام بگیرد باید احتیاط کند یعنی نماز را تمام و شکسته بخواند و اگر روزه بگیرند صحیح است و قضا ندارد.^۱

آیت الله صافی گلپایگانی: اگر رفت و آمد حداقل برای مدت چهار ماه ادامه داشته باشد تمام نماز و روزه صحیح است.^۲ حضرات آیات عظام بهجت، خامنه ای، فاضل لنکرانی و نوری همدانی: اگر رفت و آمد تا مدتی ادامه داشته باشد که طرف، این کار را شغل بدانند نماز تمام و روزه صحیح است.^۳

سؤال) اساتید و دانشجویان در صورتی که بیش از ده روز با قصد اقامت در محل درس و تدریس می باشند تکلیف نماز و روزه شان چیست؟

پاسخ) نماز این گونه افراد تمام و روزه شان صحیح است، اما اگر از ابتدا به طور جد قصد ماندن ده روز را داشته باشند و بعد از خواندن یک نماز چهار رکعتی به دلیلی تصمیم به بازگشت به وطن بگیرند، نماز و روزه آنها در محل تحصیل

۱. استفتائات، سؤال ۴۹۸.
۲. جامع الاحکام، ج ۱، نماز مسافر.
۳. احکام روزه، ص ۴۰.

کامل خواهد بود.^۱

سؤال (دانشجویانی که در خوابگاه ده روز یا بیشتر می‌مانند و بین آنجا و محل تحصیل رفت و آمد می‌کنند و فاصله بین آن دو کمتر از چهار فرسخ شرعی است حکم نماز و روزه شان چیست؟

پاسخ امام خمینی علیه السلام: اگر در مدت ده روز تنها یک مرتبه و به اندازه دو ساعت از خوابگاه به دانشگاه بروند نماز تمام و روزه صحیح است، در غیر این صورت شکسته است و روزه صحیح نیست.^۲

آیت‌الله خامنه‌ای: اگر در مدت ده روز به اندازه یک تا دو ساعت در روز یا چند روز که مجموع آن به مقدار یک سوم روز یا یک سوم شب باشد از خوابگاه به دانشگاه بروند نماز تمام و روزه صحیح است و در غیر این صورت نماز شکسته و روزه صحیح است.^۳

آیت‌الله تبریزی (ره): بنا بر احتیاط واجب نماز را باید بین شکسته و تمام جمع کنند و اگر روزه بگیرند صحیح است و

۱. همان، ص ۴۸.

۲. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۱۳۳۸.

۳. اجوبه الاستفتائات، سؤال ۶۵۲.

قضا ندارد.^۱

حضرات آیات بهجت، سیستانی، فاضل لنکرانی، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی، نوری همدانی و وحید خراسانی: در فرض یاد شده نماز تمام و روزه صحیح است.^۲

سؤال (اگر استاد یا دانشجو به طور اتفاقی به شهری غیر از محل درس مسافرت کنند نماز و روزه آنان چگونه است؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، بهجت، فاضل لنکرانی، تبریزی، وحید خراسانی، نوری همدانی، مکارم شیرازی، صافی گلپایگانی: نماز شکسته است و روزه صحیح است.

آیت‌الله سیستانی: نماز شکسته است و روزه صحیح نیست.^۳

احکام خمس

سؤال (آیا به پولی که دانشگاه به عنوان بورسیه می‌دهد خمس تعلق می‌گیرد؟

۱. احکام روزه، ص ۳۹.

۲. همان.

۳. توضیح المسائل مراجع.

پاسخ حضرات آیات خامنه‌ای، نوری همدانی، وحید خراسانی: آری، چنانچه تا سر سال خمسی زیاد بیاید خمس دارد.^۱

سؤال آیا به پولی که در مدت تحصیل در دانشگاه به عنوان کمک هزینه دریافت می‌شود خمس تعلق می‌گیرد؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی علیه السلام، خامنه‌ای، مکارم، فاضل، بهجت، نوری همدانی، سیستانی، تبریزی و صافی: کمک هزینه تحصیلی خمس ندارد. اما اگر این پول پس از پرداخت اقساط آن پس انداز شود به اصل و سود آن خمس تعلق می‌گیرد. همچنین به سود حاصل از کمک هزینه تحصیلی چنانچه تا سه سال خمس زیاد بیاید خمس تعلق می‌گیرد.^۲

سؤال آیا به حقالزحمه دانشجویی خمس تعلق می‌گیرد؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، مکارم، فاضل،

۱. آیت‌الله نوری همدانی، توضیح المسائل مسئله ۱۷۴۸؛ آیت‌الله خامنه‌ای، اجوبه، مسئله ۹۹۵؛ آیت‌الله وحید، توضیح المسائل مسئله ۱۷۶۰.
 ۲. استفتائات، امام خمینی، ج ۱، سؤال ۱۶۵؛ آیت‌الله خامنه‌ای، اجوبه، سؤال ۹۷۴؛ آیت‌الله مکارم شیرازی، استفتائات، ج ۲، سؤال ۵۲۷؛ آیت‌الله فاضل لنکرانی، جامع السعادات، ج ۱، سؤال ۸۵۰؛ آیت‌الله بهجت، توضیح المسائل مسئله ۱۳۷۹؛ استفتائات، آیت‌الله نوری همدانی، ج ۲، ص ۳۳۲؛ مرحوم آیت‌الله تبریزی، صراط النجاة، ج ۱، سؤال ۱۳۸۹؛ آیت‌الله سیستانی، sistani.org، خمس؛ آیت‌الله صافی گلپایگانی، جامع الاحکام، ج ۱، سؤال ۷۲۷.

بهبجت، نوری همدانی، سیستانی، تبریزی و صافی: آری مبلغی که در مقابل کار و پژوهش دانشگاهی دریافت می‌شود چنانچه تا سر سال خمس زیاد بیاید خمس دارد.^۱

سؤال آیا پولی که پدر و مادر جهت تأمین مخارج تحصیل به فرزندان می‌پردازند خمس تعلق می‌گیرد؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی علیه السلام، خامنه‌ای و نوری همدانی: چنانچه به فرزندان ببخشند خمس ندارد.

حضرات آیات تبریزی و وحید خراسانی: اگر به فرزندان ببخشند و مال زیادی باشد که از مخارج سال زیاد بیاید باید خمس بدهند.

حضرات آیات سیستانی و صافی گلپایگانی: اگر به فرزندان ببخشند و تا سر سال خمس زیاد بیاید خمس آن را بدهند. حضرات آیات فاضل لنکرانی، مکارم شیرازی و بهجت: اگر به فرزندان ببخشند و تا سر سال خمس زیاد بیاید بنابر احتیاط واجب باید خمس آن را بدهد.^۲

۱. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۱۷۵۲، آیت‌الله نوری همدانی، توضیح المسائل، مسئله ۱۷۴۸؛ آیت‌الله خامنه‌ای، اجوبه، سؤال ۹۹۵؛ آیت‌الله وحید خراسانی، توضیح المسائل مسئله ۱۷۶۰.
 ۲. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۱۷۵۳؛ احکام خمس، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، ص ۵۵.

سؤال (آیا به کتاب‌هایی که برای ترم‌های آینده تهیه می‌کنم خمس تعلق می‌گیرد؟

پاسخ حضرات امام خمینی علیه السلام و خامنه‌ای: اگر داشتن آنها مورد نیاز و در شأن شخص باشد خمس ندارد.

حضرات آیات فاضل لنکرانی، بهجت، سیستانی و نوری همدانی: آری خمس دارد مگر اینکه نتوانید در سال آینده تهیه کنید.

حضرات آیات تبریزی، مکارم شیرازی، صافی گلپایگانی، وحید: آری خمس دارد.^۱

سؤال (کتاب‌هایی که دانشجو از مال پدر خود یا از وامی که دانشگاه به دانشجویان می‌دهد تهیه می‌کند و منبع درآمدی هم ندارد آیا خمس دارد؟ در صورتی که بداند پدر خمس پول کتاب‌ها را نداده آیا پرداخت خمس آن واجب است؟

پاسخ (آیت‌الله خامنه‌ای: کتاب‌هایی که با پول وام یا با پولی که پدر به او بخشیده خریده شده است خمس ندارد، مگر آن که یقین داشته باشد که عین پولی که پدر به او بخشیده

۱. استفتائات امام خمینی، ج ۱، س ۸۹- اجوبه الاستفتائات آیت الله خامنه‌ای، س ۸۹۹؛ جامع المسائل آیت الله فاضل، ج ۱، س ۷۴۸؛ توضیح المسائل آیت الله بهجت، مسئله ۱۳۹۱؛ استفتائات آیت الله نوری همدانی، ج ۲، س ۳۴۱ و استفتاء از دفتر آیت الله سیستانی.

متعلق خمس است که در این صورت پرداخت خمس آن واجب است.^۱

سؤال (بسیاری از دانشجویان برای حل مشکلات غیر قابل پیش‌بینی خود در هزینه‌های زندگی صرفه جویی می‌کنند و در نتیجه مبلغ قابل توجهی از کمک هزینه تحصیلی که به آنها پرداخت می‌گردد جمع می‌شود. آیا به آن خمس تعلق می‌گیرد؟

پاسخ (آیت‌الله خامنه‌ای: کمک هزینه تحصیلی خمس ندارد.^۲

سؤال (طلاب علوم دینی که هنوز ازدواج نکرده‌اند و مسکن ندارند اگر درآمدی از طریق تبلیغ یا کار یا سهم امام داشته باشند آیا مشمول خمس است؟

پاسخ (آیت‌الله خامنه‌ای: حقوق شرعی که از طرف مراجع به طلاب محترمی که مشغول تحصیل در حوزه‌های علوم دینی هستند اهدا می‌شود خمس ندارد، ولی سایر درآمدهایی که از راه تبلیغ و کار دارند اگر تا سر سال خمس باقی بماند خمس آن واجب است.^۳

۱. رساله اجوبه الاستفتائات، آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۱۸۱، س ۸۷۰.

۲. همان، ص ۲۰۸، س ۹۷۵.

۳. همان، ص ۲۲۰، س ۱۰۲۷.

سؤال (طلبه‌ای با کمک دیگران و استفاده از سهم سادات و قرض خانه‌ای کوچک خریده و سپس آن را فروخته است. اگر به پول آن سال بگذرد و هنوز خانه‌ای نخریده باشد متعلق خمس می‌شود؟

پاسخ آیت الله خامنه‌ای: خانه‌ای که از شهریه حوزه علمیه و کمک افراد خیر و حقوق شرعی دیگر و قرض خریداری شده پول فروش آن خمس ندارد.^۱

امر به معروف و نهی از منکر

سؤال (وظیفه دانشجو در برابر هم‌اتاقی‌هایی که از ترانه و موسیقی و پاسور استفاده می‌کنند چیست؟

پاسخ آیت الله بهجت رحمته‌الله علیه: باید آنها را منع کند و اگر از عمل خود دست بر نداشتند نباید در یک اتاق با آنها زندگی کند.^۲

سؤال (مدیر یکی از دبیرستان‌ها مستمراً در حضور دیگر دانش‌آموزان الفاظ رکیک و قبیح به کار می‌برد نظر شرع مقدس اسلام و تکلیف دانش‌آموزان و مسئولان چیست؟

۱. همان، سؤال ۱۰۳۰.

۲. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله بهجت، سند ۸۴۹.

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: وظیفه دانش‌آموزان این است که طوری رفتار کنند که موجب خشم معلم نشود و در مقام تلافی نسبت به معلم بر نیایند و «جور استاد به ز مهر پدر» را رعایت نمایند. وظیفه مدیریت و مسئولان اشراف بر جریان وضع تعلیم، تدریس و اخلاق و رفتار معلمان و اساتید و کلیه امور آموزشگاه است که اگر از این گونه بدزبانی‌ها و نواقص و برخوردهایی که روحیه دانش‌آموزان و اخلاق آنها اثر می‌گذارد مشاهده شود باید به طور خصوصی و نه در برابر دانش‌آموزان انعکاس سوء این برخوردها را به آنها تذکر دهند و او را به حسن اخلاق و عفت زبان و حفظ شأن معلم توصیه نموده و در محیط آموزشگاه از این نواقص مصونیت دهند.^۱

سؤال (وظیفه جوانان مؤمن در دانشگاه‌های مختلط در برابر مفاسدی که در بعضی از آن مکان‌ها مشاهده می‌کنند چیست؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: بر آنان واجب است که ضمن دوری جستن از ابتلا به مفاسد در صورت تمکن در تحقق شرایط امر به معروف و نهی از منکر مبادرت به انجام این فریضه کنند.^۲

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله صافی گلپایگانی، مساله ۲۹۱۶.

۲. رساله اجوبه الاستفتانات آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۲۳۸، س ۱۰۸۷.

سؤال) یکی از مسئولین دانشگاه به غلط امر به معروف و نهی از منکر و تذکر به دانشجویان خاطی را محدود به مسئولین انضباطی دانشگاه می‌داند و به دانشجویان مؤمن میدان نمی‌دهد، با توجه به این مطلب وظیفه یک دانشجوی متعهد و انقلابی در این زمینه چیست؟

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: امر به معروف و نهی از منکر وظیفه همه مسلمانان است و کسی نمی‌تواند جلوی آن را بگیرد، ولی باید طوری انجام بگیرد که نظم دانشگاه‌ها بر هم نخورد.^۱

سؤال) آیا ترک امر به معروف و نهی از منکر بر اثر ترس از اخراج جایز است؛ مثلاً با این که ببیند مسئولین یک مرکز آموزشی که با طبقه جوان در دانشگاه ارتباط دارد مرتکب اعمال خلاف شرع می‌شود و یا زمینه ارتکاب گناه در آن مکان را فراهم می‌آورد اگر او را نهی از منکر نماید ترس آن دارد که از طرف مسئول مقدمات اخراج او از کار فراهم شود.

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: به طور کلی اگر خوف آن دارد که در صورت اقدام به امر معروف و نهی از منکر ضرر قابل

۱. همان، ص ۲۵۴، س ۱۱۵۹.

توجهی متوجه خود او شود انجام آن واجب نیست. البته امر به معروف و نهی از منکر با مراعات نظام داخلی دانشگاه اشکال ندارد و بر جوانان عزیز لازم است که مسأله امر به معروف و نهی از منکر را جدی گرفته و شرایط و احکام شرعی آن را با دقت بیاموزند و این اصل را عام و فراگیر نموده و روش‌های اخلاقی و مؤثر را برای تشویق فعل معروف و جلوگیری از ارتکاب حرام به کار گیرند و برای اغراض شخص از آن استفاده نکنند.^۱

عفاف و حجاب

سؤال) آیا کافی است در سر کلاس دبیر مرد و یا در حیاط مدرسه که خدمتکار مرد دارد مقنعه و روپوش گشاد بپوشیم یا روی آنها باید چادر هم بر سر بنماییم؟

پاسخ) امام خمینی علیه السلام: اگر مقدار لازم پوشیده شود و کیفیت لباس جلب توجه نامحرم ننماید مانع ندارد، پوشیدن چادر بهتر است.^۲

سؤال) آیا حجاب متداول در مدارس و ادارات مقنعه و روپوش بلند کامل است یا نه؟

۱. تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام رهبری، ص ۲۰۴.

۲. استفتائات امام خمینی، ج ۳، ص ۲۵۲، سؤال ۱۹.

پاسخ) امام خمینی علیه السلام: اگر مقدار واجب را می پوشاند مانعی ندارد.^۱

سؤال) در برخی از مراکز علمی مسائلی به وجود آمده است که سبب ایجاد ذهنیت ناخوشایند و بدبینی، به دین و موجبات دوری جوانان از دین و مذهب را فراهم آورده است. مسائلی که هیچ گونه ممانعتی برای انجام آن نه از سوی دین و نه از سوی مراجع عالیقدر تقلید ذکر نشده است. در دانشگاه «ع-ک» پوشیدن لباس های آستین کوتاه برای مردان ممنوع است، نظر حضرت عالی در این مورد چیست؟

پاسخ) آیت الله مکارم شیرازی: پوشیدن لباس های آستین کوتاه برای مردان شرعاً حرام نیست، ولی مسئولین دانشگاه حق دارند مقرراتی را طبق مصالحی که در نظر دارند برای محدوده دانشگاه ها وضع کنند. مثلاً بگویند شرط دوم به دانشگاه استفاده از فلان نوع رنگ لباس است. همان گونه که در محیط های نظامی لباس های خاصی را شرط می کنند. بنابراین، خوب است دانشجویان عزیز با مسئولین دانشگاه ها در این گونه مسائل به طور منطقی و بدون جر و بحث کنار بیایند

۱. همان، ص ۲۵۱، سؤال ۱۶.

تا مشکل شرعی برای هیچ یک از دو طرف پیدا نشود.^۱
سؤال) دانش آموزان و دانشجویان دختر که در کلاس درس آقایان شرکت می کنند وظیفه آنها نسبت به نگاه کردن و سؤال و جواب و دیگر برخوردهای بین شاگرد و استاد چیست؟

پاسخ) آیت الله خامنه ای: نگاه عمدی با التذاذ و ربیه حرام و بدون آن نیز بنا بر احتیاط واجب ترک شود و اما صحبت کردن در صورتی که التذاذ و ربیه نباشد اشکال ندارد و آلا جایز نیست.^۲

سؤال) آیا دختر می تواند پسر جوانی را راهنمایی کرده و با رعایت موازین به او در درس و غیر آن کمک کند؟
پاسخ) آیت الله مکارم شیرازی: در فرض سؤال اشکال ندارد، ولی باید از فریب و وسوسه های شیطانی پرهیز شود و احکام شرع در این رابطه مانند خلوت نکردن با اجنبی مراعات گردد.^۳

سؤال) جوانانی که در مدارس و دانشگاه ها مشغول تحصیل هستند با دختران هم برخورد و ملاقات دارند. به

۱. استفتائات جدید آیت الله مکارم، ص ۳۴۷، سؤال ۱۰۱۸.

۲. تعلیم و تعلم از دیدگاه مقام معظم رهبری، ص ۱۳۶.

۳. همان، ص ۲۳۰، سؤال ۷۹۰.

حکم همکلاسی و همدرس بودن با آنان راجع به مسائل درسی و غیر آن گفتگو می کنند که گاهی بعضی از صحبت‌ها با خنده و شوخی همراه است که البته به قصد ریبه و لذت نیست، آیا این کار جایز است؟

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: اگر همراه با مراعات حجاب و بدون قصد ریبه و همراه با اطمینان به عدم وقوع در مفاسد باشد اشکال ندارد و آلا جایز نیست.^۱

سؤال) دختر و پسرهای امروز که در مدارس و دبیرستان‌ها و دانشگاه‌ها با هم معاشرت می کنند برای حریمیت می خواهند با خواندن صیغه‌ای این معاشرت‌ها حرام نباشد. چون حضرت‌عالی اذن پدر را در باکره احتیاط واجب می فرمایید، در این موارد چه بسا هستند پدرهایی که راضی نمی شوند و یا اینکه نمی شود اذن گرفت. اجازه می فرمایید که این احتیاط ترک شود و بدون اذن ولی صیغه جاری گردد یا خیر؟ و دیگر اینکه بعضی موارد پسر و دختر به هم علاقه دارند و تحصیل اذن پدر به واسطه شرم، حیا و موانع دیگر مشکل است. آیا ترک احتیاط در این صورت جایز است یا خیر؟

پاسخ) آیت‌الله صافی گلپایگانی: در این احتیاط می توانید

۱. رساله اجوبه الاستفتائات آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۳۹۵، س ۳۲۹.

به مجتهد دیگر مراجعه نمایید.^۱

سؤال) در بعضی ادارات و مراکز علمی و دانشگاهی مردان و زنان و پسران و دختران جوان به عنوان همکار و همکلاسی در یک اطاق و یک جا مشغول انجام وظیفه و یا تحصیل می باشند در حالی که با هم نامحرم هستند و در طول خدمت یا تحصیل با یکدیگر یا با استاد و معلم مردشان گفتگو و سخنان غیر ضروری و معمولی دارند و در برخی اوقات زن با چهره متبسم و خندان با مرد نامحرم هم صحبت می شود. نظر شریفتان را در مورد جواز و عدم آن مرقوم فرمایید.

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: اگر از روی لذت و موجب مفسده نباشد اشکال ندارد.

آیت‌الله بهجت رحمته‌الله علیه: اختلاط زن و مرد جایز نیست.

آیت‌الله تبریزی رحمته‌الله علیه: اختلاط زن و مرد چنانچه مورد التذاذ

جنسی و موجب تحریک شهوت باشد جایز نیست.

آیت‌الله مکارم شیرازی: خلوت کردن زن و مرد نامحرم در

حالی که به غیر از آن دو نفر شخص سومی نیست و امکان

رفت و آمد برای دیگران وجود ندارد حرام است و اگر بیش از

دو نفرند و رفت و آمد امکان دارد حرام نیست، ولی در هر حال

۱. جامع الاحکام آیت‌الله صافی گلپایگانی، ج ۱، ص ۲۷، سؤال ۱۳۱۱.

باید مواظب وسوسه‌های شیطان باشند و با هم شوخی نکنند و از حرف‌های معمولی و مورد نیاز فراتر نروند.
آیت‌الله مظاهری: اگر شهوت انگیز یا مفسده‌انگیز باشد حرام است.^۱

سؤال آیا در محیط دانشگاه اختلاط بین دختران و پسران اشکال دارد؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، مکارم شیرازی، وحید خراسانی و تبریزی: اگر نگاه گناه آلود انجام نشود و ترس افتادن به حرام نباشد اشکال ندارد، ولی با وجود آن سزاوار است که مسئولان کشورهای اسلامی برنامه‌هایی برای جدا ساختن مراکز تحصیلی پسران و دختران تنظیم کنند.

حضرات آیات بهجت و صافی گلپایگانی: با توجه به اینکه اختلاط دختر و پسر در معرض فساد است جایز نیست.^۲

سؤال برگزاری جشن‌ها و مراسم در دانشگاه‌ها که در آن دختر و پسرها مختلط‌اند چه حکمی دارد؟

۱. بهشت جوانان، ص ۴۴۶.

۲. استفتانات امام خمینی، ج ۳، ص ۱۹؛ استفتانات آیت‌الله خامنه‌ای، ص ۶۴۶؛ استفتانات آیت‌الله تبریزی، ص ۱۵۹۲؛ استفتانات آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۸۱۱۳؛ استفتاء از دفاتر آیات نوری همدانی، وحید، فاضل، سیستانی و بهجت؛ جامع الاحکام آیت‌الله صافی، ج ۲، ص ۱۶۵۶.

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل لنکرانی، نوری همدانی، مکارم شیرازی، وحید خراسانی و تبریزی: اصل اجتماع دخترها و پسرها در یک محیط فی نفسه اشکال ندارد، ولی اگر بانوان حجاب کامل را رعایت نکنند و آقایان نگاه گناه آلود داشته باشند و محرمات دیگری از قبیل موسیقی حرام و مانند آن انجام گیرد اجتماع آنان در آن محل جایز نیست.

حضرات آیات بهجت و صافی گلپایگانی: با توجه به اینکه اختلاط دختر و پسر در این گونه اجتماعات در معرض فساد است جایز نیست.^۱

سؤال آیا دانشجویان دختر و پسر می‌توانند به طور مشترک به اردوی تفریحی و سیاحتی مسافرت کنند؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی رحمته‌الله علیه، خامنه‌ای، تبریزی، مکارم، صافی، فاضل، وحید و سیستانی: با توجه به اینکه اختلاط دختران و پسران باعث مفسده است باید از آن اجتناب نمود.^۲

سؤال مکالمه و گفتگوی پسران با دختران در محیط‌های آموزشی چه حکمی دارد؟

۱. احکام نگاه و پوشش، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، ص ۷۶.

۲. همان، ص ۷۷.

پاسخ حضرت امام خمینی علیه السلام: پسران می توانند با شرائط زیر با دختران مکالمه و گفتگو کنند.

۱. به قصد لذت نباشد.
۲. برای مکالمه به گناه آلوده نشوند.
۳. صحبت کردن به میزان ضرورت و نیاز باشد.^۱

سؤال (با توجه به عدم رعایت حجاب توسط برخی از خواهران وظیفه ما در کلاسها و رفت و آمد در دانشگاهها چیست؟

پاسخ آیت الله بهجت علیه السلام: اگر تحفظ و خودنگهداری ممکن نیست و معرضیت حتمی برای وقوع حرام را دارد درس خواندن با اختلاط دختر و پسر جایز نیست.^۲

سؤال (آیا تدریس معلم مرد در دبیرستانهای دخترانه جایز است؟

پاسخ آیت الله نوری همدانی: در صورتی که به صورت عادی و بدون شائبه انجام شود جایز است.^۳

۱. احکام آموزشی پسران، ص ۲۰۳.
 ۲. پایگاه اطلاع رسانی آیت الله بهجت، استفتانات، مسئله ۸۴۵.
 ۳. استفتانات، سؤال ۵۳۴.

سؤال (تشکیل گروه های سرود متشکل از دختران و پسران و اجرای برنامه در محافل و مجالس به صورت نامناسب چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت الله خامنه ای: در صورت بدآموزی و ترتب مفسده حرام است و هر عملی که سبب ترویج حرام باشد حرام است.

آیت الله صافی گلپایگانی: امور مذکوره در سؤال خلاف شرع و حرام است و مفاصد آن بر کسی پوشیده نیست.

آیت الله تبریزی (ره): ترویج اموری که مبدا فساد در جامعه شود جایز نیست.

آیت الله بهجت: جایز نیست.

آیت الله مکارم شیرازی: حرام است.^۱

سؤال (بعضی از دختران در هنگام رفتن به مدرسه یا برگشتن از آن مسیر خیابان را با دوستان خود اختلاط می کنند به گونه ای که گاهی با صدای بلند و خنده همراه است که این کار موجب نگاه کردن جوانان نامحرم به آنان می شود، آیا این رفتار جایز است یا نه؟

پاسخ آیت الله خامنه ای: از هر کاری که موجب جلب توجه

۱. مسائل جدید، ج ۱، ص ۱۰۵.

نامحرم شود باید پرهیز نمود.

آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمته‌الله‌علیه: به طور کلی باید دختران و زنان در مقابل مردان نامحرم به نحوی لباس بپوشند و راه بروند و صحبت کنند که موجب توجه نگاه سوء و تهییج مردان نشوند. و اگر کردند گناه بزرگی است.

آیت‌الله بهجت: جایز نیست.

آیت‌الله مکارم شیرازی: بهتر است زنان و دختران مسلمان از این گونه کارها پرهیزند و اگر منشأ فسادی شود جایز نیست.

آیت‌الله صافی گلپایگانی: جایز نیست.

آیت‌الله تبریزی رحمته‌الله‌علیه: اگر از روی التفات کاری را که موجب جلب نظر اجانب شود انجام دهند اشکال دارد.^۱

ازدواج و ادامه تحصیل

سؤال (مردی با دختر دانشجویی ازدواج می‌کند. آیا پس از آن شوهر می‌تواند از ادامه تحصیل او را باز دارد؟

پاسخ مراجع تقلید به جز آیت‌الله نوری همدانی: اگر در ضمن عقد شرط نشده باشد که زن به تحصیل خود ادامه دهد و یا عقد بر طبق این شرط و توافق واقع شده است زن

۱. بهشت جوانان، ص ۴۴۲.

نمی‌تواند بدون اجازه مرد از منزل خارج شود، در غیر این صورت می‌تواند به تحصیل خود ادامه دهد.

آیت‌الله نوری همدانی: اگر تحصیل دختر باعث تضییع حق شوهر نباشد می‌تواند بدون اذن او به تحصیل خود ادامه دهد.^۱

سؤال (اگر مردی به هر علتی اجازه تحصیل و مانند آن را به زن ندهد آیا زن هم می‌تواند نسبت به او تمکین نکند؟

پاسخ در فرض یاد شده زن چنین حقی ندارد و باید تمکین کند.^۲

سؤال (زنی هستم که قبل از انقلاب فرهنگی در یک دانشگاه فنی مشغول ادامه تحصیل بودم و مقداری از واحدهای درسی را گذرانده‌ام اکنون ازدواج نموده و دارای فرزند می‌باشم. لطفاً نظر مبارک را در رابطه با ادامه تحصیل من یا ترک آن با توجه به بازگشایی دانشگاه‌ها بیان فرمایید.

پاسخ امام خمینی رحمته‌الله‌علیه: زن برای خارج شدن از منزل باید از شوهر اجازه بگیرد و چنانچه اجازه بدهد، ادامه تحصیل مانع ندارد.^۳

۱. رساله دانشجویی، ص ۲۲۸.

۲. همان، ص ۲۳۹.

۳. استفتائات امام خمینی رحمته‌الله‌علیه، ج ۳، ص ۱۳۲، سؤال ۱۱۳.

سؤال (فردی دختری را به عقد نکاح دائم خود در آورده است ولی هنوز دختر در خانه پدر و باکره است این دختر می خواهد برای تحصیل به مدرسه برود و شوهرش اجازه نمی دهد، آیا جایز است دختر بی اجازه شوهر به مدرسه برود؟

پاسخ (امام خمینی علیه السلام: برای خارج شدن از منزل باید از شوهر اجازه بگیرد، مگر اینکه در متن عقد شرط شده باشد.^۱

سؤال (پسر جوانی هستم که مشغول تحصیل می باشم، احتمال می دهم که اگر ازدواج نکنم به گناه می افتم، اگر هم ازدواج کنم دیگر قادر به تحصیل نیستم آیا در این صورت لازم است ازدواج کنم؟

پاسخ (امام خمینی علیه السلام: اگر بتوانید خودتان را از گناه حفظ کنید می توانید ازدواج نکنید و تحصیل نمایید و در غیر این صورت ازدواج لازم است.^۲

سؤال (حکم نگاه پیوسته به صورت استاد زن در هنگام درس چیست؟

۱. همان، ص ۱۲۲، سؤال ۱۱۶.

۲. همان، ص ۱۲۱، سؤال ۱۱۱.

پاسخ (از نظر مراجع معظم بجز آیت الله صافی گلپایگانی: اگر بدون لذت و ترس از افتادن در حرام باشد اشکالی ندارد.^۱ آیت الله صافی گلپایگانی: بدون قصد لذت نیز بنا بر احتیاط واجب جایز نیست، ولی اگر نگاه به اتفاقی باشد اشکال ندارد.^۲

سؤال (استاد ما بدحجاب است و حجاب شرعی را رعایت نمی کند و در هنگام نوشتن مطالب روی تخته سیاه دست و موهای سر او بیش از اندازه ظاهر می شود تکلیف ما چیست؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، صافی گلپایگانی، فاضل لنکرانی و نوری همدانی: نگاه به او هر چند بدون قصد لذت اشکال دارد.^۳

آیت الله بهجت علیه السلام: نگاه به او هر چند بدون قصد لذت جایز نیست.^۴

آیات عظام تبریزی، سیستانی، مکارم و وحید خراسانی: اگر از زنی بی باک است که او را امر به حجاب کنند اعتنا نمی کند نگاه به او بدون قصد لذت و ترس افتادن در حرام اشکالی ندارد.^۵

۱. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۲۴۳۳، العروق الوتقی، ج ۲، (انکاح) مسئله ۳۱؛ توضیح المسائل آیت الله نوری همدانی، مسئله ۲۴۲۹؛ توضیح المسائل آیت الله وحید، مسئله ۲۴۴۲؛ استفتائات آیت الله خامنه‌ای، سؤال ۵۰۹.

۲. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۲۴۳۳.

۳. نگاه و پوشش، نهاد نمایندگی، ص ۳۶.

۴. همان.

۵. همان.

سؤال (نگاه پیوسته دختران جوان به چهره استاد نامحرم مرد در کلاس چه حکمی دارد؟

پاسخ بدون قصد لذت و ترس از افتادن به گناه اشکال ندارد.^۱

سؤال (تکلیف استادی که به عده‌ای از دختران درس می‌دهد و نمی‌تواند خود را از نگاه هوس‌آلود کنترل کند چیست؟

پاسخ همه مراجع: باید تدریس برای آنان را رها کند.^۲

سؤال (با توجه به اینکه کلاس‌های دانشجویان دختر و پسر با هم برگزار می‌شود طبعاً ناخودآگاه چشم انسان به دختران نامحرم می‌افتد؛ حکم آن در صورتی که بدون قصد لذت باشد چیست؟

پاسخ (اگر ناخودآگاه و بدون قصد لذت باشد اشکال ندارد.^۳

سؤال (نگاه کردن به عکس‌های عریان موجود در کتاب‌های پزشکی که آموزش آنان برای دانشجویان ضروری است چه حکمی دارد؟

۱. همان، ص ۳۷.

۲. همان، ص ۳۹.

۳. همان.

پاسخ همه مراجع: بدون قصد لذت و ترس از افتادن به گناه اشکال ندارد.^۱

سؤال (دیدن فیلم‌های آموزشی با جست و جوی اینترنتی که شامل برخی صحنه‌های مهیج است چه حکمی دارد؟

پاسخ همه مراجع معظم، به جز حضرات آیت الله تبریزی و سیستانی: نگاه به این فیلم‌ها و صحنه‌ها جایز نیست.

آیت الله تبریزی رحمته‌الله علیه: نگاه به این فیلم‌ها که باعث تحریک شهوت بر حرام و یا ترویج فساد در جامعه می‌شود جایز نیست.

آیت الله سیستانی: نگاه به این فیلم‌ها و صحنه‌ها با قصد لذت حرام است و بنا بر احتیاط واجب بدون قصد لذت و ترس

افتادن به حرام نیز جایز نیست.^۲

سؤال (حکم نگاه به فیلم‌های آموزشی جنسی چیست؟

پاسخ مراجع معظم به جز حضرات آیات سیستانی و تبریزی: این گونه فیلم‌ها که معمولاً با نگاه شهوت‌انگیز همراه است جایز نیست.^۳

آیت‌الله تبریزی رحمته‌الله علیه: نگاه به این نوع فیلم‌ها که باعث تحریک شهوات بر حرام و یا ترویج فساد در جامعه می‌شود

۱. همان، ص ۵۹.

۲. احکام نگاه و پوشش، ص ۵۹.

۳. همان.

جایز نیست.^۱

آیت الله سیستانی: اگر به قصد لذت و شهوت باشد حرام است و بدون آن نیز بنا بر احتیاط واجب جایز نیست.^۲

اعتکاف

سؤال (آیا می‌توان در روزهایی که معتکف هستیم دروسهای خود را مطالعه و یا مسئله درس را حل کنیم؟
پاسخ آری مانعی ندارد.^۳

سؤال (با توجه به اینکه اعتکاف باید در مسجد جامع شهر باشد آیا جایز است در مسجد دانشگاه اعتکاف انجام داد؟
پاسخ مراجع عظام به جز آیت الله خامنه‌ای: اعتکاف در مسجد دانشگاه صحیح نیست.

آیت‌الله خامنه‌ای: به قصد رجا اشکال ندارد.^۴

سؤال (آیا در ایام اعتکاف رفتن به کلاس و شرکت در دروسها جایز است؟

پاسخ خروج از مسجد و شرکت در کلاس‌های درس

۱. همان، ص ۶۰.

۲. همان.

۳. رساله دانشجویی، ص ۱۴۰.

۴. همان، ص ۱۳۹.

اشکال دارد.^۱

سؤال (با توجه به اینکه بیشتر مراجع اعتکاف را تنها در مسجد جامع جایز می‌دانند، آیا دانشجویان می‌توانند نذر کنند که سه روز در مسجد دانشگاه اجتماع کنند و در این مدت به طور معمول به نماز و روزه و عبادات و اجرای برنامه‌های دینی بپردازند؟

پاسخ آری نذر یاد شده صحیح است.^۲

فضای آموزشی

سؤال (واقفی قطعه زمینی را وقف مدرسه کرده و سپس پشیمان شده است، آیا او می‌تواند این زمین را پس گرفته و زمین دیگری را به جای آن به مدرسه اختصاص بدهد؟

پاسخ آیت‌الله جوادی آملی: اگر صیغه وقف جاری و زمین وقف نیز قبض شده تغییر آن جایز نیست.^۲

سؤال (در منطقه‌ای که نه از طرف دولت مورد توجه است نه از طرف سازمان‌های دینی نظری به آن می‌شود، اگر یک زن غیر مسلمان فقط به قصد نجات مردم آن از

۱. همان.

۲. استفتائات آیت‌الله جوادی آملی، ص ۶۹.

بی سواد بی خواهد مدرسی احداث کند و از معلمین همان منطقه استفاده کند و هیچ غرض دیگری نداشته باشد و از مردم فقط زمین مدرسه را مجاناً بخواهد آیا چنین کاری مشروع و کمک کردن به چنین زنی جایز است؟

پاسخ آیت الله مکارم شیرازی: مدرسه مزبور هرگاه زیر نظر مسلمین اداره شود مانعی ندارد.^۱

سؤال (فرستادن دانش آموزان به بعضی از مدرسه های که عقاید فاسد در آن جا تدریس می شود با فرض تأثیر پذیرفتن آنها از افکار چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت الله خامنه ای: اگر خوفی نسبت به عقاید دینی آنان نداشته باشد و ترویج باطل آنها هم نباشد و آنان بتوانند از یادگیری مطالب فاسد و گمراه کننده دوری کنند اشکالی ندارد.^۲

سؤال (در مدارس دولتی که در شهرهای ما هستند بعضی از افکار مخالف اهل بیت و نیز بعضی اعتقادات فاسد مثل اینکه خداوند دیده می شود و یا زیارت اولیا مانند پیامبر، و ائمه علیهم السلام حرام است و ... تدریس می شود آیا فرستادن بچه ها

۱. استفتانات جدید، آیت الله مکارم شیرازی، ج ۳، ص ۵۶۶، سؤال ۱۵۸۷.
۲. رساله اجوبه الاستفتانات، آیت الله خامنه ای، ص ۲۹۳، سؤال ۱۳۳۲.

مخصوصاً دختران به این مدارس با توجه به اینکه رفتن آنها به مدرسه موجب بی سواد شدن آنها می شود و پسران حاضر به ازدواج با آنها نمی شوند از نظر شرعی چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت الله مکارم شیرازی: فرستادن آنها به مدرسه جایز بلکه گاهی اوقات لازم است؛ همانطور که بر اولیاء آنها واجب است که به فرزندان مخصوصاً دختران عقاید حق را تعلیم دهند و اگر برای آنها امکان دارد که مدارس مخصوص خودشان بسازند این کار بر آنها واجب است.^۱

سؤال (ثبت نام و اشتغال در مدرسی که از لحاظ حاکمیت به فضای دینی اخلاقی چندان مطمئن نیستند چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت الله صافی گلپایگانی: فرستادن فرزندان به دبستان ها و دبیرستان ها و کودکستان هایی که اسلامیت و امانت و علاقه مندی مؤسس و معلمان آنها به سنن اسلامی محرز نیست و معرض انحراف فکر و عقیده و فساد اخلاقی باشد جایز نیست.^۲

سؤال (عزیمت به کشورهای خارجی برای ادامه تحصیل چه حکمی دارد؟

۱. استفتانات جدید، آیت الله مکارم شیرازی، ج ۱، ص ۴۹۷، سؤال ۱۶۱۹.
۲. پایگاه اطلاع رسانی، آیت الله صافی، مسئله ۲۸۷۴.

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: با مراعات وظائف شرعی فی نفسه اشکال ندارد.^۱ اما اگر احتمال بدهید به لحاظ خصومتشان یا چیزی به شما نمی‌آموزند و یا در صدد انحراف شما باشند حضور در مجامع آنها وجه شرعی ندارد.^۲

آیت‌الله صافی: مسافرت به بلاد کفار و نقاطی که انسان در آن نقاط نمی‌تواند وظائف اسلامی خود را انجام دهد جز در موارد ضرورت و ارشاد آنها جائز نیست.^۳

سؤال (اینجانب یکی از مخترعان ایران عزیز اسلامی هستم و از طرف دانشگاه‌های آمریکایی برای تحصیل و پژوهش دعوتنامه‌هایی دریافت کرده‌ام، عنایت فرموده بفرمایید اجابت این دعوتنامه‌ها چه حکمی دارد و در صورت جواز برگشت یا عدم برگشت از این کشورها پس از پایان تحصیلات چه حکمی دارد؟

پاسخ) آیت‌الله خامنه‌ای: با توجه به موضع‌گیری کشوری مثل آمریکا در برابر اسلام و کشورهای اسلامی و قیام با جنگ فیزیکی و فرهنگی علیه بلاد اسلامی در دعوت مغزهای متفکر برای تحصیل در آمریکا دو هدف وجود دارد:

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله خامنه‌ای، استفتانات جدید.

۲. همان.

۳. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله صافی گلپایگانی، مسئله ۲۸۹۹.

جمع کردن نخبگان بشری و مغزهای متفکر عالم در کشور خود برای بهره برداری از آنان.

خالی کردن کشورهای اسلامی از مغزهای متفکر به منظور فلج کردن آنها از هرگونه پیشرفت علمی و صنعتی. با این حال پیداست که کشور دعوت کننده از شما قصد خیری برای شما و کشور شما ندارد بلکه قصد خیانت دارد. با این وصف آیا باز هم مایلید که دعوت چنین کشور خیانتکار را اجابت کنید؟ مگر اینکه تصمیم جدی برای حصول پیشرفت علمی برای خود و عزم قاطع برای برگشتن به ایران عزیز جهت بکارگیری معلومات به دست آمده در پیشرفت و سربلندی مسلمین و ایران اسلامی داشته باشید.^۱

سؤال (مسلمانان در کشورهای کفر در رابطه با تحصیل دانش خود و فرزندانشان چه وظیفه‌ای دارند؟

پاسخ) آیت‌الله صافی گلپایگانی: بر مسلمانان واجب است در صورتی که در کشوری باشند که در مدارس و دانشگاه‌ها و دانشکده‌های علوم و صنایع مورد احتیاج عموم آداب و سنن و احکام الهی رعایت نمی‌شود و یا به مقدار کافی مدارس اسلامی وجود ندارد خودشان مستقیماً به تأسیس این‌گونه

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله خامنه‌ای، استفتانات جدید.

مدارس و دانشگاه‌ها بر اساس تعالیم مقدس اسلام و اجرای برنامه‌های دینی اقدام نمایند و مهم‌ها ممکن طوری ترتیب بدهند که تمام طبقات هر کس استعدادش بیشتر است بتواند به تحصیل ادامه دهد.^۱

سؤال (تأسیس و راه اندازی مدارس و مراکز آموزشی مختلط چه حکمی دارد؟)

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: تأسیس مدارس مختلط به صورتی که سنن اسلامی در ارتباط بانوان و مردان رعایت نشود اعم از ابتدایی و عالی و تدریس در آن مدارس و همکاری با آنها و فرستادن فرزندان به آن مدارس و مدارس همکار که در برنامه‌های کاری آنها تعلیم کارهای حرام مثل خواندن غنا و نواختن آلات موسیقی باشد جایز نیست.^۲

سؤال (آیا کفار حق دارند در بلاد اسلامی مدرسه تأسیس کرده و عهده دار آموزش مسلمان‌ها شوند؟)

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: کفار حق ندارند در بلاد اسلامی مدرسه دایر کنند و تعلیم و تربیت اطفال مسلمانان را عهده دار شوند و جایز نیست مسلمانان فرزندان خود را به

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت‌الله صافی گلپایگانی، مسئله ۲۸۷۷.

۲. همان، مسئله ۲۸۷۶.

مدارس و کودکان‌های آنها بفرستند.^۱
سؤال (حکم شرکت جستن در کلاس‌های مختلط از دختر و پسر دانشگاه چیست؟)

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: کلاس‌های مختلط خالی از تبعات فاسده نیست. بلی اگر فرض بگیرید تبعات فاسده نداشته باشد در صورتی که شرکت کنندگان مرتکب فعل حرام از قبیل لمس، نظر و غیرهما نشوند فی حد نفسه اشکال ندارد و الله العالم.^۲

سؤال (اگر تحصیل راه‌های مطمئن و معتبر در تعیین قبله ممکن نبود دانشجویانی که در کشورهای خارجی زندگی می‌کنند تکلیفشان چیست؟)

پاسخ مراجع معظم به جزء آیت‌الله بهجت: اگر تحصیل راه‌های مطمئن و معتبر ممکن نبود از هر راهی که برای او گمان به قبله پیدا شود کفایت می‌کند.

آیت‌الله بهجت رحمته‌الله علیه: برای نماز گزار واجب نیست در تشخیص قبله راه‌های یقین آور و معتبری را پیگیری و جستجو کند، بلکه از هر راهی برای او گمان عقلانی به قبله پیدا شود کفایت می‌کند

۱. همان، مسئله ۲۸۷۵.

۲. جامع الاحکام آیت‌الله صافی گلپایگانی، ج ۲، ص ۱۵۷، سؤال ۱۶۵۸.

هرچند تحصیل راه‌های مطمئن بهتر و موافق احتیاط است.^۱

سؤال (من در کشور برزیل دانشجوی هستم متأسفانه به دلیل اینکه در استانی که من زندگی می‌کنم گوشت ذبح اسلامی وجود ندارد بعلاوه در صورت وجود گوشت ذبح اسلامی در دیگر استان‌ها که امکان رفتن به دیگر استان‌ها برای بنده مقدور نیست با توجه به اینکه من باید ۴ سال در اینجا به تحصیل ادامه دهم تکلیف شرعی اینجانب را بیان نمایید؟

پاسخ آیت الله خامنه‌ای: تا به حد ضرورت و حرج نرسیده استفاده از گوشت ذبح غیراسلامی جایز نیست و چنانچه خودتان هم نتوانید اقدام به ذبح نمایید و از گوشت ماهی فلس‌دار یا میگو که زنده از آب صید می‌شود نیز امکان استفاده نباشد آنگاه مثل سایر موارد اضطرار که باید به قدر رفع اضطرار و نه بیشتر اکتفا کنید.^۲

سؤال (آیا سفر به کشورهای کفر و فساد برای ادامه تحصیل با احتمال ضعف دین خود یا همسر یا یکی از فرزندان یا بی‌اعتنایی در بعضی از فرائض یا متأثر شدن به اخلاق و عادات آنها جایز است؟

۱. رساله دانشجویی، ص ۲۹۹.
۲. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری، استفتانات.

پاسخ آیت‌الله صافی گلپایگانی: در فرض مسئله خالی از اشکال نیست.^۱

سؤال (آیا جایز است که مسلمانان به بلاد کفر و فساد مهاجرت کنند و در آن جا کار کنند و تخصص و فن خود را در اختیار کفار قرار بدهند؟

پاسخ آیت‌الله مکارم شیرازی: مغزهای متفکر مسلمین و افراد متخصص آنها باید در خدمت کشورهای اسلامی باشند، ولی در موارد ضروری اگر باعث تقویت کفار و ضعف مسلمانان شوند و متأثر از آداب حرام آنها نگردند اشکال ندارد و اگر بتوانند با قول و فعل خود مبلغ اسلام در آن مناطق باشند کار خوبی خواهد بود.^۲

نوشتن پایان نامه

سؤال (برخی افراد برای نوشتن پایان نامه درسی مبلغی را به دیگران می‌دهند و آنها برای آنها پایان نامه می‌نویسند آیا شرعاً این کار مجاز است؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: جایز نیست.

۱. رساله آیت‌الله صافی گلپایگانی، سؤال ۲۸۷۷.
۲. استفتانات جدید آیت‌الله مکارم شیرازی، ج ۱، سؤال ۱۱۷۳.

آیت‌الله مکارم شیرازی: هرگاه مخالف مقررات باشد جایز نیست.

آیت‌الله بهجت رحمته‌الله علیه: تابع مشروط بودن در قرارداد است اگر کمک در جمع آوری است و خودش مطالب را می‌فهمد و از عهده دفاع از آن بر می‌آید مانعی ندارد.

آیت‌الله سیستانی: جایز نیست.

آیت‌الله فاضل لنکرانی: اشکال دارد.

آیت‌الله تبریزی: مخالف با مقررات جایز نیست و اینکه انسان نوشته‌ای را که مال دیگران است به عنوان خودش معرفی کند دروغ و حرام است.^۱

نشریات و کتب ضاله

سؤال (آیا برای تقویت بنیه آموزشی و درسی ناچار به ارتباط با مراجع و مطالعه برخی کتب و نشریات ضاله هستیم این کار از نظر شرعی چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت‌الله خامنه‌ای: خرید و فروش و نگهداری کتاب‌های گمراه‌کننده جایز نیست مگر برای پاسخ‌گویی و رد مطالب آن برای کسی که قدرت علمی آن را داشته باشد.^۲

۱. مسائل جدید، ج ۴، ص ۲۱۲.

۲. رساله اجوبه الاستفتائات آیت‌الله خامنه‌ای، سؤال ۱۳۲۵.

آیت‌الله صافی گلپایگانی: خرید و فروش و کمک به مطبوعات، نشریات، روزنامه‌ها و مجلات گمراه‌کننده و خواندن آنها حرام است مگر برای اطلاع از مفاسد و رفع آن در صورت تمکن برای کسانی که واقعاً اهلیت و شایستگی رفع آن را دارند.^۱

آیت‌الله فاضل لنکرانی رحمته‌الله علیه: در این گونه موارد از خرید آنها اجتناب کنید تا هم خود شما آلوده نشوید و هم آن نشریات تقویت نشوند.^۲

آیت‌الله تبریزی رحمته‌الله علیه: کتب، مجلات و روزنامه‌هایی که مشتمل بر باطل است و عقاید اسلامی را رد می‌کند یا امنیت کشور را به خطر می‌اندازد و یا موجب ترویج فساد در جامعه و اختلال نظام می‌شود، طبع، نشر، خرید و فروش آنها جایز نیست و ثمن آن برای فروشنده سحت است.^۳

تقلب

سؤال (حکم تقلب در امتحان چیست؟

پاسخ) حضرات آیات امام خمینی، بهجت، صافی، نوری،

۱. پایگاه اطلاع رسانی آیت‌الله صافی، مسئله ۲۹۸۰.

۲. مسائل جدید، ج ۲، ص ۳۹.

۳. همان.

وحید، فاضل، مکارم، تبریزی، خامنه‌ای و سیستانی: تقلب در امتحان جایز نیست.^۱

سؤال (تقلب در امتحان که برای ورزیدگی و تست دانش‌آموزان انجام می‌گیرد چه حکمی دارد؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، بهجت، صافی، نوری، وحید، فاضل، مکارم، تبریزی، خامنه‌ای و سیستانی تقلب در این نوع امتحانات هرچند حرام نیست ولی زیان آن به خود شخص بر می‌گردد، مگر آنکه بگوید خودم نوشتم، که از باب دروغ حرام است.^۲

سؤال (تقلب در آزمون‌هایی که برای استخدام در مشاغل صورت می‌گیرد در دستمزدها و حقوق‌هایی که فرد بعد از تصدی شغل مربوطه دریافت می‌کند ایجاد شبهه می‌کند یا نه؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، فاضل لنکرانی، خامنه‌ای، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی، تبریزی و نوری همدانی: اگر تخصص و مهارت لازم برای آن کار را دارد و مقررات پس از استخدام نیز رعایت شده است حقوقی که دریافت می‌کند اشکال ندارد.

آیت‌الله وحید خراسانی: استفاده از مزایای آن نهاد جایز

۱. رساله دانشجویی، ص ۳۱۹.
۲. همان.

نیست.^۱

سؤال (دانشجویی که در خود قدرت ادامه تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد را می‌بیند چنانچه در امتحان ورودی تقلب کند و علت آن را عدم آماده بودن شرایط روحی و روانی در آن زمان خاص و اصول عدم تبهر در تست زنی قلمداد کند آیا عمل او جایز است؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، فاضل لنکرانی، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی، تبریزی و وحید خراسانی: تقلب در امتحان در هر صورت جایز نیست.^۲

سؤال (اگر طرف مقابل راضی به استفاده از نوشته‌اش باشد حکم تقلب چگونه است؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی علیه السلام، فاضل لنکرانی، خامنه‌ای، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی، تبریزی و نوری همدانی: رضایت شخص مقابل هیچ تأثیری در حکم ندارد.^۳

سؤال (اگر دانش‌آموزی در امتحانان با تقلب نمره قبولی کسب کند و به مرحله بالاتر برود و از مزایای آن استفاده کند حکم استفاده از مزایا چیست؟

۱. همان، ص ۳۲۰.
۲. همان.
۳. همان، ص ۳۲۰.

پاسخ آیت الله فاضل لنکرانی رحمته الله علیه: شرعاً نمی‌تواند از این مزایا استفاده نماید.^۱

سؤال (در فرض قبیل، اگر در مرحله بالاتر به تعداد مشخص و محدودی نیاز باشد و این فرد حق دیگری را از بین ببرد چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت الله فاضل لنکرانی رحمته الله علیه: بعد از استخدام مشکلی از نظر کار و حقوق نیست مگر اینکه حقوق را برای مدرک بدهند.^۲

سؤال (برخی از دانش‌آموزان در جلسه امتحان به برگه دوست خود نگاه می‌کنند، خواه با رضایت وی یا نارضایتی، آیا این عمل جایز است؟

پاسخ آیت الله فاضل لنکرانی رحمته الله علیه: این عمل خلاف مقررات نظام بوده و جایز نیست. به علاوه نگاه کردن به منظور تقلب در امتحان و استفاده از نوشته دیگران خیانت است و خیانت در علم و دانش به مراتب بدتر از خیانت در مال است.^۳

سؤال (آیا در مدارس دولتی در اروپا و آمریکا می‌توان تقلب نمود؟

۱. جامع المسائل، سؤال ۲۱۹۴.

۲. همان، س ۲۱۹۵.

۳. همان، س ۲۱۹۷.

پاسخ آیت الله سیستانی: به طور کلی تقلب در هیچ جا و هیچ موردی جایز نیست.^۱

اسماء جلاله

سؤال (لمس کردن کلمه «بسمه تعالی و یا ...» که در کتب و نشریات درسی به جای کلمه «الله» می‌نویسند بدون وضو چه حکمی دارد؟

پاسخ حضرات آیات خامنه‌ای، سیستانی، نوری همدانی، مکارم شیرازی و فاضل لنکرانی: اشکال ندارد. (هرچند بهتر است آن را لمس نکنند)

حضرات آیات بهجت و صافی گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب بدون وضو مس نکنند.

آیت الله وحید خراسانی: مس «...» اشکال ندارد ولی مس «بسمه تعالی» بنابر احتیاط واجب جایز نیست.^۲

سؤال (آیا مس کردن نقش آرم جمهوری اسلامی ایران که احیاناً در کتب و نشریات و وجود دارد حرام است؟

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت الله سیستانی، استفتائات، تقلب سؤال ۲.

۲. اجوبه الاستفتائات، آیت الله خامنه‌ای، س ۱۴۷؛ استفتائات، آیت الله نوری همدانی، ج

۱، س ۵۲؛ صراط النجاة، ج ۵، س ۹۹۰؛ جامع المسائل آیت الله فاضل، ج ۱، س ۱۸۴؛

استفتاء از دفاتر آیات وحید، مکارم، سیستانی و بهجت؛ جامع الاحکام آیت الله صافی،

ج ۱، س ۵۳.

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، تبریزی، سیستانی، صافی گلپایگانی، وحید خراسانی و نوری همدانی: بنابر احتیاط واجب بدون طهارت مس نکنند.

آیت الله خامنه‌ای: چنانچه در نظر عرف اسم جلاله محسوب و خوانده شود مس آن بدون طهارت حرام است.

حضرات آیات فاضل لنکرانی و مکارم شیرازی: اشکال ندارد ولی بهتر است آن را مس نکنند.

آیت الله بهجت: مس آن بدون طهارت جایز نیست.^۱

چند مسئله

سؤال (با توجه به اینکه در بسیاری از مدارس بازی شطرنج رواج دارد آیا بازی با آن و برگزاری دوره‌های آموزشی آن جایز است؟

پاسخ آیت الله خامنه‌ای: اگر به نظر مکلف شطرنج در حال حاضر از آلات قمار محسوب نشود، در این صورت بازی با آن بدون شرط بندی اشکال ندارد و همچنین با فرض مذکور، آموزش آن هم بدون اشکال است.^۲

۱. رساله دانشجویی، احکام وضو، ص ۶۷.

۲. اجوبه الاستفتائات، ص ۲۴۵، س ۱۱۱۶.

سؤال (در دانشگاه‌ها امکاناتی برای غذا و لوازم مورد نیاز دانشگاهی به دانشجویان داده می‌شود که از سوی وزارت بازرگانی و مؤسسات دیگر به دانشجویان مشغول تحصیل اختصاص یافته است. آیا توزیع آنها بین سایر کارمندان دانشگاه نیز جایز است؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، صافی، تبریزی، فاضل، سیستانی، مکارم، وحید، نوری و بهجت: خیر توزیع نیازمندی‌های مختص دانشجویان مشغول به تحصیل در بین سایر اشخاصی که در آنجا کار می‌کنند جایز نیست.^۱

سؤال (اعتبار فیش‌های غذای دانشجویان در صورت عدم دریافت غذا در روز معین باطل می‌شود. آیا جایز است آنها را در روزهای دیگر به عنوان فیش‌های معتبر برای دریافت غذا ارائه دهیم؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، صافی، تبریزی، فاضل، سیستانی، مکارم، وحید، نوری و بهجت: استفاده از فیش‌هایی که در درجه اعتبار ساقط شده است برای دریافت غذا جایز نیست و تصرف در غذایی که با آن گرفته

۱. رساله دانشجویی، ص ۳۰۷.

می‌شود جایز نبوده و موجب ضمان است.^۱

سؤال (استفاده دانشجویان از مواد خوراکی دیگران که در یخچال مشترک نگهداری می‌شود چگونه است؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، صافی، تبریزی، فاضل، سیستانی، مکارم، وحید، نوری و بهجت: استفاده از آنها بدون اجازه صاحبش جایز نیست.^۲

سؤال (چند سال پیش از یکی از دوستانم در دانشگاه کتابی را امانت گرفتم ولی بعد از تمام شدن درسمان از هم جدا شدیم و دیگر نتوانستم او را ببینم و آدرس هم از او ندارم حال تکلیف کتاب چه می‌شود؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، صافی، تبریزی، فاضل، سیستانی، مکارم، وحید، نوری و بهجت: چنانچه از پیدا کردن او مأیوس هستید باید آن را با اجازه مجتهد از طرف صاحبش به فقیر صدقه بدهید. بلی اگر می‌دانید او راضی است کتاب برای خودتان باشد استفاده از آن بی اشکال است.^۳

۱ رساله دانشجویی، ص ۳۰۸.

۲. همان، ص ۳۰۸.

۳. همان، ص ۳۰۹.

سؤال (غیبت درباره مسئله‌هایی که اگر درباره آنها غیبت نشود حل نمی‌گردد، مثلاً درباره استادی که خوب درس نمی‌دهد چه حکمی دارد؟

پاسخ (حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، صافی، تبریزی، فاضل، سیستانی، مکارم، وحید، نوری و بهجت: بیان نقاط ضعف استاد، نزد مسئولان و یا در مقام مشورت اشکال ندارد. به طور کلی در مواردی که مصلحت غیبت اهم از مفسده آن باشد غیبت حرام نیست.^۱

سؤال (گاهی در سالن دانشگاه و نمازخانه کفش‌ها جابه‌جا می‌شود. آیا جایز است جای کفشان کفشی را که باقی مانده است برداریم؟

پاسخ (مراجع معظم بجز حضرات آیات تبریزی، سیستانی و وحید خراسانی: اگر بدانید کفشی را که برداشته‌اید مال کسی است که کفش شما را برداشته است و راضی است آن را به جای او بردارید برداشتن آن اشکال ندارد و اگر نه باید به صاحبش برسانید. اگر از پیدا شدن آن مأیوس شدید می‌توانید آن را برای خودتان بردارید. اگر قیمت آن از کفش خودتان بیشتر باشد باید هر وقت صاحب آن پیدا شد زیادی قیمت را به

۱. رساله دانشجویی، ص ۳۰۹.

او بدهید و چنانچه از پیدا شدن او ناامید شدید باید زیادی قیمت را با اجازه حاکم شرع (مجتهد جامع الشرایط) از طرف صاحبش به فقیر صدقه بدهید.

حضرات آیات سیستانی، وحیدخراسانی و تبریزی: اگر بدانید کفشی را که برداشته‌اید مال کسی است که کفش شما را برداشته است و راضی است آن را به جای کفش او بردارید برداشتن آن اشکال ندارد وگرنه باید به صاحبش برسانید. اگر از پیدا شدن آن مأیوس شوید باید با اجازه حاکم شرع قیمت کل کفش را به فقیر صدقه بدهید.^۱

سؤال اگر کفش هم اتاقی خود را بدون رضایت او بپوشد و با آن وضو بگیرد چه حکمی دارد؟

پاسخ حضرات آیات امام خمینی، خامنه‌ای، صافی، تبریزی، فاضل، سیستانی، مکارم، وحید، نوری و بهجت: اگر اطمینان به رضایت دارد اشکال ندارد و اگر بدون رضایت او این کار انجام دهد گناه کرده ولی وضویش صحیح است.^۲

سؤال استفاده دو دانشجوی هم خوابگاهی از وسایل همدیگر چه حکمی دارد؟

۱. همان، ص ۳۱۸.

۲. همان، ص ۳۱۹.

پاسخ آیت الله بهجت (ره): با رضایت مانعی ندارد.^۱
سؤال در درمان‌های دندان‌پزشکی که توسط دانشجویان انجام می‌شود چون کار عملی است گاهی باعث خسارت و گاهی باعث از بین رفتن دندان یا عوارض می‌شود در این صورت چه کسی ضامن است؟

پاسخ آیت الله فاضل لنکرانی رحمته الله علیه: در این صورت شخص مباشر ضامن است یعنی خود فردی که به دندان آسیب رسانده است.^۲

سؤال دانش‌آموزانی که از طرف وزارت آموزش و پرورش به حج مشرف می‌شوند در برخی از موارد از نظر مالی در تنگنا هستند و ناچار به اخذ وام می‌باشند. چون وامی به عنوان وام سفر حج وجود ندارد، ناچار این وام به عناوین دیگر و از محل‌های دیگری مثل وام اشتغال‌زایی تأمین می‌شود. اگر این مسئله درست باشد آیا جابجایی مصرف وام شرعاً درست است؟ حج دانش‌آموزان چه حکمی دارد؟

پاسخ آیت الله خامنه‌ای: پول‌هایی که بانک‌ها می‌پردازند غالباً وام (قرض) نیست بلکه تحت عنوان یکی از عقود

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی آیت الله بهجت، استفتانات، سؤال ۸۴۱.

۲. جامع المسائل، سؤال ۱۲۷۰.

اسلامی از قبیل جعاله، مشارکت، مضاربه، و امثال ایشان می‌باشد. بنابراین، گیرنده پول فقط طبق همان قرارداد که منعقد کرده حق تصرف دارد وگرنه تصرف غاصبانه و موجب ضمان است.^۱

آیت‌الله مکارم شیرازی: صرف مبلغ وام بر خلاف آنچه در قرارداد بر آن توافق شده است جایز نیست و چنانچه تخلف شود وام مذکور صحیح نیست. کسانی که وام را برخلاف قرارداد مصرف کرده‌اند باید از این کار توبه کرده و آن را تکرار نکنند. در هر حال حج آنها از این جهت اشکالی ندارد.^۲

سؤال (سرانه دانش‌آموزی که وزارت آموزش و پرورش به مدارس می‌دهد بسیار کمتر از اعتبار واقعی مورد نیاز است. این در حالی است که وزارت آموزش و پرورش هر سال طی بخشنامه‌ای اخذ هرگونه کمک اجباری را ممنوع می‌کند و اولیاء هم رغبت چندانی به کمک ندارند. لذا چاره‌ای نمی‌ماند جز اینکه به هر طریق ممکن و به بهانه‌های مختلف از اولیاء دانش‌آموزان و جوهی بابت مخارج مدرسه گرفته شود. حال با توجه به بخشنامه از سوی و عدم

۱. استفتاء از دفتر.
۲. استفتاء از دفتر.

رضایت قلبی اولیاء از سوی دیگر و نیاز مدرسه از جهت دیگر گرفتن این مبالغ چه حکمی دارد؟

پاسخ (آیت‌الله خامنه‌ای: ملاک در این گونه امور قانون و مقررات مربوطه می‌باشد و باید طبق آن عمل شود).^۱

آیت‌الله مکارم شیرازی: گرفتن کمک‌های مالی از اولیاء دانش‌آموزان برخلاف مقررات حکومت اسلامی جایز نیست مگر این که به میل خودشان کمک کنند.^۲

سؤال (در برخی از مدارس به مناسبت روز معلم و... درس‌ها را تعطیل نموده و برنامه‌هایی اجرا می‌کنند. آیا چنین کاری جایز است. اگر این برنامه‌ها تبدیل به مجالس رقص و آواز شود چه حکمی پیدا می‌کند؟

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: در صورتی که آمیخته با حرام شود جایز نیست).^۳

سؤال (حکم تمسخر و تحقیر معلم در حضور و غیاب ایشان چیست؟

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: تمسخر و تحقیر هیچ

۱. استفتاء از دفتر.
۲. همان.
۳. همان.

مسلمانی جایز نیست.^۱

سؤال (عموماً در مدارس اشیائی از دانش‌آموزان گم می‌شود که ارزش چندانی هم ندارد. آیا حکم لُقطه در اینجا هم جاری می‌شود؟)

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: آری حکم لقطه را دارد.^۲)

سؤال (استفاده تفریحی و تزیین اموال و امکانات کلاس مانند گچ، تخته و ماژیک توسط دانش‌آموزان از نظر شرعی حکمش چیست؟)

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: جایز نیست مگر در مواردی که مقررات مدرسه به خاطر هدف معقولی اجازه می‌دهد.^۳)

سؤال (در برخی از موارد استاد به خاطر تفهیم بیشتر درس مقداری بیشتر از ساعت مقرر دانش‌آموزان را در کلاس نگه می‌دارد. آیا در این صورت حتی از دانش‌آموزان ضایع شده است؟ اگر این مقدار وقت اضافه از وقت کلاس و استاد بعدی باشد چه حکمی پیدا می‌کند؟)

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: لازم است طبق مقررات

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

مدرسه یا با اجازه مسئولین مدرسه که در این زمینه اختیارات قانونی دارند عمل شود.^۱

سؤال (دانش‌آموزی به خاطر تفهیم بیشتر درس مرتب سؤال می‌کند، دیگر دانش‌آموزان از این وضع ناراحتند و معتقدند او وقت کلاس را می‌گیرد. آیا واقعاً در این قضیه حتی از آنان و حتی استاد ضایع می‌شود؟)

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: در حد معمول و متعارف اشکالی ندارد، ولی بیش از آن اشکال دارد.^۲)

سؤال (برخی از معلمان از تغذیه مخصوص دانش‌آموزان میل می‌کنند آیا این کار از نظر شرعی مسئولیت دارد؟)

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: در صورتی که مخصوص دانش‌آموزان باشد و مقررات اجازه استفاده از آن را به معلمان ندهد نباید از آن استفاده کنند.^۳)

سؤال (رعایت حجاب برای دختران در محیط‌های آموزشی محفوظ و کاملاً زنانه ضرورت دارد؟)

پاسخ (آیت‌الله مکارم شیرازی: واجب نیست، ولی برای این

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

که عادت بر حجاب کنند خوب است.^۱

سؤال (برخی افراد مجبورند ضمن کار کردن، درس هم بخوانند، به خاطر کمبود وقت مجبورند برخی از کارهای تحصیلی را در محیط کار انجام دهند آیا جایز است؟

پاسخ آیت الله مکارم شیرازی: چنانچه در آن ساعت وظیفه خاصی نداشته باشید و این کار مخالف ضوابط اداری و کاری نباشد اشکال ندارد.^۲

سؤال (بنده دانش آموز هنرستان هستم، در حین کارهای عملی در هنرستان و کارگاه ضایعاتی ایجاد می شود. آیا مجاز به تصرف در این ضایعات هستیم؟ در صورتی که اگر ما استفاده نکنیم آن را دور می ریزند چه حکمی پیدا می کند؟

پاسخ آیت الله مکارم شیرازی: با کسب اجازه از مسئولین دبیرستان که در این زمینه اختیارات قانونی دارند اشکالی ندارد.^۳

سؤال (در مدرسه ای اطاقی را جهت بوفه اجاره داده اند و از محل اجاره بها برای کادر و معلمین صبحانه تهیه می کنند. آیا این کار از نظر شرعی اشکالی ندارد؟

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

پاسخ آیت الله مکارم شیرازی: هرگاه مسئول مدرسه چنین اختیاری داشته باشد اشکالی ندارد.^۱

سؤال (اگر در مدرسه ای برای شکوه بیشتر نماز جماعت و همچنین عادت کردن دانش آموزان حضور آنان در جماعت اجباری باشد حکم این نماز چیست؟ اگر به خاطر عدم حضور در نماز جماعت نمره ای از دانش آموزی کم شود چگونه است؟ وظیفه امام جماعت در این خصوص چه می باشد؟

پاسخ آیت الله مکارم شیرازی: شرکت در نماز جماعت نباید اجباری باشد، اما قرار دادن جایزه برای کسانی که شرکت می کنند اشکالی ندارد.^۲

سؤال (در برخی از دانشگاه ها گروه ها و افراد به اسم آزادی بیان و ابراز عقیده مطالب انحرافی را مطرح کرده و فضای دانشگاه را آلوده می کنند. وظیفه مسئولین و دانشجویان در این خصوص چیست؟

پاسخ آیت الله مکارم شیرازی: این کار جایز نیست.^۳

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

سؤال) بنده استاد دانشگاه هستم در کلاس من تعدادی از دانشجویان مراعات مسائل شرعی همچون حجاب و عفت را نمی‌کنند. تذکر بنده هم به جایی نمی‌رسد چون در جواب می‌گویند اساتید دیگر و یا مسئولین هیچ‌گونه اعتراضی به این مسائل ندارند. تکلیف بنده را از نظر شرعی مشخص فرمایید؟

پاسخ) آیت‌الله مکارم شیرازی: شما در حد توان، آنها را با زبان خوش امر به معروف و نهی از منکر کنید اگر گوش نکردند وظیفه‌ای ندارید.^۱

سؤال) آیا برگزاری اردوهای مختلط دانشجویی از نظر شرعی صحیح است؟ با توجه به اینکه معمولاً حریم شرعی در بین دختران و پسران جوانی که در این اردوهای چند روزه شرکت می‌کنند مراعات نمی‌شود و مسئولین هم با این قضیه کنار آمده‌اند؟

پاسخ) آیت‌الله مکارم شیرازی: جایز نیست.^۲

۱. همان.

۲. همان.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. صحیفه سجادیه.
۴. رساله حقوق امام سجاد علیه السلام / شرح نراقی.
۵. تحریر الوسیله / امام خمینی رحمته الله علیه / دارالحکم.
۶. میزان الحکمة / محمدی ری شهری.
۷. منیة المرید / آداب تعلیم و تعلم در اسلام / محمد باقر حجتی / دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۸. رساله دانشجویی / سید مجتبی ختبی / نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها.
۹. مسائل جدید / سد محسن محمودی / انتشارات صاحب الزمان (عج).
۱۰. پایگاههای اطلاع رسانی مراجع معظم تقلید.
۱۱. روشها / جواد محدثی / نشر معروف.
۱۲. معلم، مشعل هدایت / حسن آقایی فرد / نامی احکام پزشکان / کتابخانه ملی ایران.
۱۳. استفتائات امام خمینی رحمته الله علیه / دفتر انتشارات اسلامی.

۱۴. توضیح المسائل / امام خمینی رحمته الله علیه / دفتر انتشارات اسلامی.
۱۵. توضیح المسائل / محمد تقی بهجت / شفق.
۱۶. استفتائات جدید / میرزا جواد تبریزی / سرور.
۱۷. توضیح المسائل / میرزا جواد تبریزی / سرور.
۱۸. اجوبة الاستفتائات / سید علی خامنه‌ای / الهدی.
۱۹. المسائل المنتخیه / سید علی حسینی سیستانی / ستاره.
۲۰. توضیح المسائل جدید / سید علی حسینی سیستانی / مشهد.
۲۱. توضیح المسائل / وحید خراسانی / مدرسه الامام باقر العلوم علیه السلام.
۲۲. توضیح المسائل / لطف الله صافی گلپایگانی / قم.
۲۳. جامع الاحکام / لطف الله صافی گلپایگانی / حضرت معصومه علیها السلام.
۲۴. توضیح المسائل / ناصر مکارم شیرازی / هاتف.
۲۵. استفتائات جدید / ناصر مکارم شیرازی / مدرسه علی بن ابیطالب علیه السلام.
۲۶. توضیح المسائل / محمد فاضل لنکرانی / مهر.
۲۷. جامع المسائل / محمد فاضل لنکرانی / مهر.
۲۸. توضیح المسائل مراجع / سید محمد حسن بنی هاشمی / انتشارات اسلامی.

